

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI
ANASANAT DALI

63419

HURİSEL HATİPOĞLU

ERZURUM MÜZESİNDEKİ HALI VE KİLİMLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Ömür KOÇ

ERZURUM - 1997

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM ENSTİTÜSÜ
DOKÜMANLAMA MERKEZİ

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ERZURUM MÜZESİNDEKİ HALI VE KİLİMLER

Hurisel HATİPOĞLU

Danışman : Yrd.Doç. Ömür KOÇ

1997 Sayfa :

Jüri : Yrd. Doç. Ömür KOÇ

:

:

Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıkan ve yaygınlaşan dokuma sanatı gelişmesini günümüze kadar sürdürmüştür.

Türk halı sanatının köklü bir geçmişe sahip olduğunu bize ilk olarak, muhteşem bir örnek olan Pazırık halısı göstermiştir. Orta Asya'da bulunmuş halıların tekniği ile benzerlik gösteren birkaç örnek dışında, İslam dünyasında düğümlü halıların ilk görüldüğü zaman Selçukluların hakim olduğu 11. yüzyıla rastlar.

Anadolu Selçukluların zamanında ve 13. yüzyılın ilk yarısından kalan parçalarla tanıdığımız Selçuklu halıları, devamlı gelişmelerle daha sonraki halı sanatının temelini oluşturmuştur.

Anadolu'ya 11. yüzyılda gelen Türkler, beraberlerinde keçe, çadır, düğümlü halı ve ipek kumaşın yanısıra kilimi de getirdikleri bilinmektedir. Bütün olarak bulunan en eski Türk düz dokuma yaygı parçalarının tarihi 15. yüzyıl sonu olarak kabul edilir.

Erzurum Müzesi'ndeki halı ve kilim dokumaların tarihlendirilmesi XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıla sınırlıdır. Dokumalar geç devir özelliği taşırlar.

Toplam otuziki parçadan oluşan dokumalar yaygı, heybe, yastık , seccade ve beşik olarak bir çeşitlilik arzederler.

Müze'de bulunan dokumaların çoğunluğu Doğu Anadolu yöresinden olup, içlerinden Sivas, Akdeniz ve Kafkas yöresine ait örneklere de rastlanılmıştır.

Dokumaların analizlerinde; cinsleri, boyutları, teknikleri, dm²'ye düşen düğüm sayıları, motif, renk ve kompozisyon özellikleri ile diğer yöre dokumalarıyla olan benzerlikleri verilmiştir.

Erzurum'un coğrafi konumundan dolayı bazı illere ve dokumacılık merkezlerine yakınlığı, dokumalar üzerindeki etkileşimleri açıkça ortaya koymuştur.

ABSTRACT

MASTER THESIS

CARPET AND RUGS IN THE MUSEUM OF ERZURUM

HURİSEL HATİPOĞLU

Supervisor : Assoc. Yrd. Doç. Ömür KOÇ

1997, Page :

Jury : Assoc. Yrd. Doç. Ömür KOÇ

:

:

The art of weaving which emerged and expanded in the regions of Middle Asia where Turks lived have continued its development to our day.

First Pazırk carpet has shown that Turkish carpet art has an excellent example. A part from a few examples showing similarity to the technique of the carpets in Middle Asia, the earliest time when the knotted carpets emerge coincides with the 11 th century when the Seljuks dominated.

Seljuk carpet which we know with the parts dating back to the Anatolian Seljuk times and the first half of the 13 th century.

It known that when Turks came to Anatolia in the 11 th century they brought kilims in addition to felt, tents, knotted carpets and silk cloth. The date the oldest Turkish flatweave parts to floor covering are assumed as the end of the 15 th century.

The dating of carpets and rugs in the Museum of Erzurum is limited to the 19 th and 20 th century. The weavings belong to a late period.

The weaving consisting of thirty two parts presents a variety of floor covering, saddle buy pillow, prayer rug and cradle.

Most of the weavings in the Museum are from Eastern Anatolian region. In addition to these the examples from Sivas, Niğde, Mediterranean Sea and Caucasian have been encountered.

In their analysis their dimensions numbers of knots in dm^2 , motifs, colour and composition features together with the similarity with the weaving of another region are given.

Because of the geological locotion of Erzurum its closenes to some cities and weaving centras have openly presented the weavings.

ÖNSÖZ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin dokuma merkezlerinden biri olan Erzurum, bölge itibariyle Anadolu'ya giriş yolları üzerinde bulunması, bazı dokumacılık merkezlerine yakınlığı, ayrıca "Erzurum Müzesi'ndeki halı ve kilimler" hakkında yeterli araştırma yapılmaması bu konunun tez çalışması olarak seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Tezin giriş bölümünde Arkeoloji müzesinin deposunda ile Türk İslam Eserleri ve Etnoğrafya müzesinde 15 adet düğümlü ve 17 adet düz dokumanın incelemeye alındığı belirtilmiştir.

Birinci bölümde Türk düz dokumacılık tarihi, ikinci bölümde Türk halıcılık tarihi, üçüncü bölümde Türk dokuma çeşitleri ve teknik özellikleri verilmiştir. Dördüncü bölümde Erzurum müzesindeki düğümlü ve düz dokumaların tarih, yöre, teknik, renk, motif, kompozisyon özellikleri ve bazı yöre dokumalarıyla benzerlikleri verilmiştir.

Benzer özelliklerin bulunması bize yöre ve tarihlendirme hakkında yaklaşık bilgiler vermiştir. Beşinci bölümde bu dokumalarda görülen bazı desenlerin çizimleri verilmiştir.

Dokumalardaki çeşitlilik ve bunların gün ışığına kavuşturulması sevindiricidir.

Tez konusunun seçiminde ve düzenlenmesinde yardımcı olan tez danışmanım sayın Yrd.Doç. Ömür Koç'a, ders hocam ve aynı zamanda çalışmalarımda her türlü yardımını gördüğüm sayın Prof.Dr. Hamza Gündoğdu'ya, Erzurum müzesindeki araştırmamı sağlayan Müze Müdürü sayın Mustafa Erkmen'e, iyi niyetini ve gayretini hiçbir zaman çalışmalarımda esirgemeyen müze araştırmacısı (arkeolog) sayın Güler Barın'a tüm müze çalışanlarına, tezin fotoğraf çekimlerini yapan Araştırma Görevlisi sayın Ayhan Turhan ve Mustafa Çelebi'ye, tez yazımını yapan sayın İhsan Kaya'ya yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
RESİMLER DİZİNİ	V
ŞEKİLLER DİZİNİ	VI
DESENLER DİZİNİ	VII
GİRİŞ : ERZURUM MÜZELERİ	
1-Arkeoloji Müzesi	1
2-Türk İslam Eserleri ve Etnoğrafya Müzesi	1
BİRİNCİ BÖLÜM : TÜRK DÜZ DOKUMACILIK TARİHİ	
1.1. Anadolu Öncesi Türklerde Düz Dokumacılık	3
1.2. Anadolu Türklerinde Düz Dokumacılık ve Yayıldığı Bölgeler	4
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRK HALICILIK TARİHİ	
2.1. Anadolu Öncesi Türklerde Halıcılık	10
2.2. Anadolu Türklerinde Halıcılık	13
2.2.1. Anadolu Selçuklu Halıları	13
2.2.2. Hayvan Figürlü Halılar	15
2.2.3. İlk Osmanlı Halıları	18
2.2.4. Klasik Devir Osmanlı Halıları	20
2.2.4.1. Uşak Halıları	20
2.2.4.2. Bergama Halıları	22
2.2.4.3. Osmanlı Saray Halıları	23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : TÜRK DOKUMA ÇEŞİTLERİ VE TEKNİK ÖZELLİKLERİ	
3.1. Düz Dokumalar ve Teknik Özellikleri	26
3.1.1. Bezayağı dokuma, düz bez dokuma	27
3.1.2. Düz atkı yüzü dokuma	27
3.1.3. Kilim Dokuma	27
3.1.3.1. İliki Kilim	28
3.1.3.2. İliksiz "Dikey Çizgisi Olmayan" Kilim	28
3.1.3.3. Eğri Atkılı Kilim	28
3.1.3.4. Normal Atkılar Arasına Ek Atkılar Sıkıştırılması ile Oluşan Kilim	28

3.1.3.5. Çift Kenetleme İle İliklerin Yok Edildiği Kilim	28
3.1.3.6. Atkılarının Aynı Çözüğünden Geri Dönmesi İle İliklerin Yok Edildiği Kilim	29
3.1.3.7. Sarma Konturlu Kilim	29
3.1.3.8. Eğri Atkılı Kilim	29
3.1.4. Cicim Dokuma	29
3.1.4.1. Seyrek Motifli Cicim	30
3.1.4.2. Atlı Yüzlü Seyrek Motifli Cicim	30
3.1.4.3. Sık Motifli Cicim	30
3.1.4.4. Atkı Yüzlü Sık Motifli Cicim	31
3.1.5. Zili Dokuma	31
3.1.5.1. Düz Zili	32
3.1.5.2. Çapraz Zili	32
3.1.5.3. Seyrek Zili	32
3.1.5.4. Damalı Zili	32
3.1.5.5. Konturlu Zili, Zili-Verne	32
3.1.6. Sumak Dokuma	32
3.1.6.1. Düz Sumak	33
3.1.6.2. Atkisız Düz Sumak	33
3.1.6.3. Balık Sırtı Sumak	33
3.1.6.4. Balık Sırtı Atkisız Sumak	34
3.1.6.5. Ters Sumak	34
3.1.6.6. Çapraz Alternatif Sumak	34
3.1.7. Verne Dokuma	34
3.2. Döğümlü Dokumalar ve Teknik Özellikleri	34
3.3. Dokumalarda Kullanılan Malzeme, Tezgahlar ve Boyalar.....	37
3.3.1. Malzeme	37
3.3.1.1. Yün ipliği.....	38
3.3.1.2. Yapağı	38
3.3.1.3. Taraklar	38
3.3.1.4. İplik Yapımı	39
3.3.2. Tezgahlar	39

3.3.2.1. Düz Dokumalarda Kullanılan Tezgahlar.....	39
3.3.2.2. Dügümlü Dokumalarda Kullanılan Tezgahlar	40
3.3.3. Dokumalarda Kullanılan Doğal Boyalar	43
3.3.3.1. Yünlerin Boyaya Hazırlanması	43
3.3.3.2. Renkleri Yünlere Tesbit Eden Yardımcı Maddeler	44
3.3.3.3. Bitkisel Boyalarda Renk Tonları Elde Edilmesi	44
3.3.3.4. Bitkisel Boyalarda Haslık	44
3.3.3.5. Boya Elde Edilen Bitkiler.....	45
3.3.4. Dokumalarda Kullanılan Suni Boyalar	46
3.3.4.1. Anilin Boyalar	46
3.3.4.2. Alizarin Boyalar	46
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : KATALOG	
4.1. Düz Dokumalar	47
4.2. Düz Dokumaların Diğer Yöre Dokumalarıyla (Dügümlü ve Düz) Benzerlikleri	85
4.2.1. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri.....	85
4.3. Dügümlü Dokumalar	91
4.4. Dügümlü Dokumaların Diğer Yöre Dokumalarıyla (Dügümlü ve Düz) Benzerlikleri	117
4.4.1. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri	117
BEŞİNCİ BÖLÜM : DÜZ VE DÜĞÜMLÜ DOKUMALARDA KULLANILAN DESENLER	
5.1. Düz Dokumalarda Kullanılan Desenler	129
5.2. Dügümlü Dokumalarda Kullanılan Desenler	140
SONUÇ	
KAYNAKLAR	
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
Ank.	: Ankara
Ans.	: Ansiklopedi
B.B.B.	: Bilim, Birlik, Başarı
Bak.	: Bakanlığı
Bil.	: Bildirileri
C.	: Cilt
Des.	: Destekleme
Ens.	: Enstitü
Fak.	: Fakülte
Gen.	: Genel
İst.	: İstanbul
Kong.	: Kongresi
Ltd.	: Limited.
M.E.	: Milli Eğitim
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mer.	: Merkez
Müd.	: Müdürlüğü
s.	: Sayfa
Semp.	: Sempozyum
T.H.K.	: Türk Hava Kurumu
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Üni.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları
Yayın.	: Yayıncılık

RESİMLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Resim -1: KarsYöresinden Sumak Heybe.....	48
Resim -2: Kars Yöresinden Sumak Heybe (Detay).....	49
Resim -3: Kars Yöresinden Sumak Heybe (2.parçası).....	50
Resim -4: Kars Yöresinden Sumak Heybe (2.parçası) Detay.....	51
Resim -5: Van Yöresinden Kilim Heybe.....	53
Resim -6: Van Yöresinden Kilim Heybe (Detay).....	54
Resim -: Doğu Anadolu'dan Cicim Yastık.	56
Resim -8: Doğu Anadolu'dan Cicim Yastık (Detay).	56
Resim -9: Doğu Anadolu'dan Cicim Yastık.	58
Resim-10: Doğu Anadolu'dan Cicim Yastık (Detay).	58
Resim-11: Doğu Anadolu'dan Sumak Çocuk Beşiği	60
Resim-12: Doğu Anadolu'dan Sumak Çocuk Beşiği (Detay).	61
Resim-13: Kafkas Sumak Çocuk Beşiği	63
Resim-14: Kafkas Sumak Çocuk Beşiği (Detay).	63
Resim-15: Erzincan Yöresi'nden Kilim Yayı	64
Resim-16: Erzincan Yöresi'nden Kilim Yayı (Detay).	65
Resim-17: Erzincan Yöresi'nden Kilim Yayı (2.parçası)	66
Resim-18: Erzincan Yöresi'nden Kilim Yayı (2.parçası) Detay.....	67
Resim-19: Doğu Anadolu'dan Kilim Yayı.	68
Resim-20: Doğu Anadolu'dan Kilim Yayı (Detay)	69
Resim-21: Doğu Anadolu'dan Kilim Yayı.	70
Resim-22: Doğu Anadolu'dan Kilim Yayı (Detay)	71
Resim-23: Doğu Anadolu'dan Kilim Yayı.	72
Resim-24: Doğu Anadolu'dan Kilim Yayı (Detay)	73
Resim-25: Doğu Anadolu'dan Kilim Yayı.	73

Resim-26: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı (Detay)	74
Resim-27: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı	75
Resim-28: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı (Detay)	76
Resim-29: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı.	77
Resim-30: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı (Detay)	77
Resim-31: Akdeniz Yöresinden Kilim Yaygı.	79
Resim-32: Akdeniz Yöresinden Kilim Yaygı (Detay)	79
Resim-33: Akdeniz Yöresinden Kilim Yaygı (Detay)	80
Resim-34: Kafkas Kilim Yaygı.	81
Resim-35: Kafkas Kilim Yaygı (Detay)	82
Resim-36: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı.	82
Resim-37: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı (Detay).	83
Resim-38: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı.	84
Resim-39: Doğu Anadolu'dan Kilim Yaygı (Detay).	84
Resim-40: Adıyaman Yöresinden Sumak Dokuma	86
Resim-41: Tokat Yöresinden Kilim Yaygı.	87
Resim-42: Van Yöresinden Kilim Yaygı.	89
Resim-43: Bakü Bölgesinden Kilim Yaygı.....	90
Resim-44: Doğu Anadolu Yöresinden Halı Heybe.	92
Resim-45: Kars Yöresinden Halı Heybe.	94
Resim-46: Doğu Anadolu Yöresinden Halı Heybe.	95
Resim-47: Doğu Anadolu Yöresinden Halı Heybe.	97
Resim-48: Doğu Anadolu Yöresinden Halı At Eğeri	99
Resim-49: Doğu Anadolu Yöresinden Halı Yastık.	100
Resim-50: Doğu Anadolu Yöresinden Halı Yastık.....	102
Resim-51: Doğu Anadolu Yöresinden Halı Yastık.....	103
Resim-52: Sivas Yöresinden Halı Seccade.....	105
Resim-53: Sivas Yöresinden Halı Seccade (Detay).....	105
Resim-54: Kars Yöresinden Bir Halı.....	107
Resim-55: Kars Karapapaklara Ait Bir Halı.	109
Resim-56: Kafkas Kazak Halı.	111
Resim-57: Kars Yöresinden Bir Halı.	113

Resim-58: İç Anadolu Bölgesinden Halı Seccade.	115
Resim-59: Doğu Anadolu Yöresinden Bir Halı.	116
Resim-60: Ağrı Yöresinden Bir Halı.	117
Resim-61: Sivas Yöresinden Halı Yastık.....	118
Resim-62: Sivas Yöresinden Halı Yastık.....	119
Resim-63: Kars Yöresinden Bir Halı.	120
Resim-64: Şirvan Bölgesine Ait Bir Halı.	121
Resim-65: Sivas Yöresinden Halı Seccade.	122
Resim-66: Kars (Kağızman) Yöresinden Bir Halı.	123
Resim-67: Kars Yöresinden Bir Halı.	124
Resim-68: Kars Yöresinden Bir Halı.	125
Resim-69: Niğde Yöresinden Halı Seccade.	126
Resim-70: Bergama Yöresine Ait Yörük Halı.	128
Resim-71: Malatya, Gaziantep Arasında Yörüklere Ait Sumak Çuval.	128

VI

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil -1 : Türk Düğümü	35
Şekil -2 : Türk Düğümünün Değişik Uygulanışı.....	35
Şekil -3 : İran Düğümü.....	36
Şekil -4 : Tek Arış Üzerine Düğüm.....	36
Şekil -5 : Hekim Düğümü.....	37
Şekil -6 : Dikey (Istar) Tezgah	42
Şekil -7 : Atkılı Düz Sumak.	47
Şekil -8 : İlikli Kilim.	52
Şekil -9 : Sarma Konturlu Kilim.....	52
Şekil -10: Atkı Yüzlü Sık Motifli Cicim.....	55
Şekil -11: Atkisiz Sumak.	59

DESENLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Desen- 1 : Baklava formlu ince bordür.....	129
Desen- 2 : Akrep motifi.	129
Desen- 3 : Çengel motifi.	129
Desen- 4 : Dikdörtgen form içinde akrep motifi.....	129
Desen- 5 : Üçgen form içinde yarım akrep motifi.....	130
Desen- 6 : Yanyana sıralanmış baklava formu.....	130
Desen- 7 : Pıtrak motifi.	130
Desen- 8 : Çakmak motifinin değişik uygulanaşı.....	131
Desen- 9 : Pıtrak motifinin değişik uygulanaşı.....	131
Desen-10: Çift başlı koç boynuzu motifi.....	131
Desen-11: Basık altıgen formlu ince bordür.....	131
Desen-12: Ortası çakmak motifli elibelinde.....	131
Desen-13: Sivri uçlu dikdörtgen form.....	132
Desen-14: Lotus çiçeği motifi.....	132
Desen-15 : Altı köşeli yıldız (Mührü Süleyman).....	132
Desen-16 : Küçük muska motifi	132
Desen-17 : Muska motifi	133
Desen-18 : Karşılıklı çengel motifi	133
Desen-19 : Basamaklı baklava madalyon.....	133
Desen-20 : Eğer kaşı motifi	133
Desen-21 : Akrep motifi(değişik uygulanaşı).....	134
Desen-22 : Altıgen madalyon.	134
Desen- 23 : Stilize kartal motifi	134
Desen- 24 : Sekiz kollu yıldız motifi.....	134
Desen- 25 : Büyük Türkmen gülü madalyon.....	135
Desen- 26 : Saçbağı motifi.....	135
Desen- 27 : Altıgen form içinde saçbağı motifi.....	135
Desen- 28 : Çengellerle çevrili altıgen madalyon.....	135

Desen- 29 : Basamaklı yıldız motifi.....	136
Desen- 30 : Diagonal sıralanmış üçgenler.....	136
Desen- 31 : Çengellerle çevrili altıgen madalyon.....	136
Desen- 32 : Stilize çiçek motifi (kalın bordürde).....	137
Desen- 33 : Stilize küçük çiçek motifi(kalın bordürde).....	137
Desen- 34 : Çengellerle çevrili basık altıgen madalyon.....	137
Desen- 35 : Zeminde haç formu içinde yer alan kurtağzı motifi.....	138
Desen- 36 : Basamaklı baklavalarından oluşmuş ince bordür.....	138
Desen- 37 : Altıgen madalyon.....	138
Desen- 38 : Pıtrak motifinin değişik uygulanışı.....	139
Desen- 39 : Altı kollu yıldız motifi.....	139
Desen- 40 : Büyük Türkmen gülü madalyon.....	139
Desen- 41 : Baklava formundan gelişen koç boynuzu motifi.....	140
Desen- 42 : Küpe motifi.....	140
Desen- 43 : Altıgen ve baklavadan oluşan madalyon.....	140
Desen- 44 : Akrep Motifi.....	140
Desen- 45 : Stilize bir dal üzerinde sıralanmış baklava formu.....	141
Desen- 46 : Dikdörtgen formu madalyon.....	141
Desen- 47 : Elma şakı motifi.....	141
Desen- 48 : Tarak motifi.....	141
Desen- 49 : Kartuşlu madalyon.....	141
Desen- 50 : Stilize kartal mottifi.....	142
Desen- 51 : Sekiz köşeli yıldız motifli kalın bordür.....	142
Desen- 52 : Stilize çiçeklerden oluşan madalyon.....	142
Desen- 53 : "Z" şekilli kalın bordür.....	142
Desen- 54 : Baklava ve "Y" harfinden oluşmuş kalın bordür.....	143
Desen- 55 : "Top göl" motifli madalyon.....	143
Desen- 56 : Stilize kartal motifi.	143
Desen- 57 : Koç boynuzu motifli ince bordür.....	143
Desen- 58 : Kancalarla çevrili baklava madalyon(ejder, hayat ağacı).	144
Desen- 59 : Göz motifi.....	144

Desen- 60 : Dört kollu yıldızlı kalın bordür.....	144
Desen- 61 : Akrep motifli madalyon.....	144
Desen- 62 : Baklava formlu ince bordür.....	145
Desen- 63 : Deve boynu motifli ince bordür.....	145
Desen- 64 : Akrep motifli madalyon.....	145
Desen- 65 : Tavus kuşuna benzer bir motif.....	145
Desen- 66 : Stilize çiçek motifi.....	146
Desen- 67 : Basamaklı baklava madalyon.....	146
Desen- 68 : Stilize sümbül, gül ve karanfil buket.....	146
Desen- 69 : Vazo içinde stilize çiçekler.....	147
Desen- 70 : Mihrap formu	147
Desen- 71 : Stilize insan motifi.....	148
Desen- 72 : Baklavadan gelişen kare form.....	148
Desen- 73 : Koç boynuzuyla sıralanmış haç motifli madalyon....	148
Desen- 74 : Yanyana sıralanmış üç adet baklavayı sınırlayan altıgen form.	149
Desen- 75 : Okbaşı motifli ince bordür.....	149
Desen- 76 : Altıgen formla sınırlı Türkmen gülü madalyon.....	149
Desen- 77 : Basamaklı üçgen form.....	149
Desen- 78 : Stilize kartal motifi.....	150
Desen- 79 : Altıgen formla çevrilmiş stilize kartal madalyon.....	150
Desen- 80 : Elma şakı motifi.....	150
Desen- 81 : Yaba motifli ince bordür.....	150
Desen- 82 : Çengellerle çevrili altıgen madalyon.....	150
Desen- 83 : Testere dişli yaprak motifi.....	150
Desen- 84 : Stilize çiçekli ince bordür.....	151
Desen- 85 : Çift mihraplı zeminde basamaklı altıgen madalyon.....	151
Desen- 86 : Sekiz kollu yıldız motifi.....	151
Desen- 87 : Yaprakları olan stilize çiçek motifi.....	151
Desen- 88 : Altıgen formla çevrilmiş Türkmen gülü madalyon.....	151

GİRİŞ : ERZURUM MÜZELERİ

1. Arkeoloji Müzesi :

1942 yılında Çifte Minareli Medrese'de faaliyete geçen Erzurum Müzesi, 1967 yılında yeni binasına taşınmıştır. Halen Paşalar caddesi, Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi altındaki yeni binasında hizmet vermekte olan müzeye, eserler Erzurum ve çevresinde yapılan kazılarla, satın alma, hibe, müsadere yolu ile kazandırılmıştır.

Bugün bu eserlerin bir kısmı teşhir edilmekte olup, büyük bir kısmı ise depolarda korunmakta ve saklanmaktadır. 2 Kattan oluşan müze'de, eserlerin teşhiri için 5 salon ayrılmıştır.

Bu salonlarda Bizans, Helenistik, Roma ile M.Ö.II.bin Transkafkas eserleri, kazılardan çıkartılan Urartu eserleri, Tabiat tarihi ve Ermeni katliamı eserleri sergilenmektedir. Arkeoloji müzesinin deposunda saklanmakta olan 7 halı ve 14 kilim tezimizin kapsamı içine alınmıştır.

2. Türk İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi :

1984 yılından 1994 yılına kadar, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce onarılmış olan Yakutiye Medresesi, 29 Ekim 1994 tarihinde Türk İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi olarak hizmete açılmıştır.

Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden hemen sonra başlayan Anadolu'yu değişik amaçlı mimari eserlerle donatma çabası bütün tarihi olaylara rağmen devam etmiş ve Selçuklu dönemi geleneksel mimari tarzı Yakutiye Medresesi'nde de sürdürülerek anıtsal bir yapı ortaya çıkarılmıştır.

Yakutiye Medresesi'nde sergilenen eserler, bölge kültürü ve sanatı ile ilgili etnografik seksiyonlardır. Sergilenen eserler sırasıyla kadın takıları ve giysileri, kumaş eserler, silahlar, madeni mutfak eşyaları, dokumacılık ve ehram, halı ve kilim, yazma eserler, tarikat ve tartı aletleri, Erzurum odası,

Selçuklu seramikleri, kemer ve köstekler, ayrıca Oltu taşından yapılmış eserlerdir.

Türk İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi'nin halı seksiyonundan 7 halı, Erzurum odasından ise 1 halı ve 3 kilim bu tezin kapsamı içine alınmıştır¹.

¹ T.C. Kültür ve Turizm Bak. Eski Eserler ve Müzeler Gen. Müd, Erzurum Müzesi Broşürü; İş Bankası Basımevi, Ankara, 1984.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜZ DOKUMACILIK TARİHİ

1.1. Anadolu Öncesi Türklerde Düz Dokumacılık:

Düğümlü halı dışında kalan ve pek çok türü olmasına karşılık "kilim" adı altında tanınan düz dokuma yaygıların tarihçesinin düğümlü halıdan daha eski olduğu biliniyor. Ne varki malzemesinin düğümlü halıya göre dayanıksız olmasından dolayı günümüze kalabilen eski örnekleri sayıca çok az olmuştur².

II. Pazırık kurganından ³ çıkan düz dokuma kilimler, yünden ilikli dokuma tekniğinde dokunmuş olup, bu kilim parçaları şerit halindedir. Bunların giysileri süslemek için yapıldığı tahmin edilmektedir. Altı değişik renkte ve yan yana dizilmiş çengel motiflerinin deseni oluşturduğu, dokuma renklerinin sıralanışı, diogonal açıdan bakıldığında hep aynı renklerin arka arkaya geldiği ve çengel motifinin de merdiven gibi yükselen zikzak desen oluşturduğu bir kompozisyona sahiptir⁴.

V. Pazırık kurganında ise keçe yaygılarla birlikte, düz dokuma parçalar bulunmuştur. Yine bu yörede Başadar isimli kurganda ve Kuzey Moğolistandaki Noin-Ula'da atkı yüzölçümlü dokuma, atkı atlamalı ve sarmalı cicim, zili, sumak dokuma türlerinde ufak parçalara rastlanmıştır.

Oğuz boylarının (Türkmen) Anadolu'ya gelişlerinden çok öncesine ait Gordion'da Frigyalılara ait (M.Ö.7.y.y.) ve şimdiki düz dokuma yaygılara benzer tekniklerde dokunmuş yün, keçi kılı ve keten; sumak, cicim, kilime benzer dokuma parçaları ele geçmiştir. Yine Gordion'da (M.Ö.690) Megaron 3'de bir odanın zemini üzerinde dokuma parçaları kalıntıları bulunmuştur⁵.

² Nazan Ölçer, "Kilim Sanatı" Geleneksel Türk San., Kültür Bak. Yay., İst. 1995, s. 139.

³ Kurganlar M.Ö. I.binden M.S. VII-VIII.yüzyıllara kadar Orta Asya'da yer altında yaygın olarak yapılmış mezar yapılarıdır.

⁴ Nazar Ölçer, Türk İslam Eserleri Müzesi Kilimleri, Eren Yayın., İst., 1988, s.10.

⁵ Belkis Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak, Düz Dokuma Yaygılar, Eren Yayın., İst 1982 s. 13

1961-1963 yılları arasında Çatalhöyük'te kazılar yapan arkeolog James Mellaart'ın belirttiği gibi, bu kazılarda M.Ö.7000-6000 yıllarına ait 14 yapının önünde bulunan duvar resimleri kilim görünüşündedir. Bu duvar resimlerindeki motifleri bugünde aynen Anadolu kilimlerinde görmemiz mümkündür⁶. Bu devirde kilimin mevcut olabileceği VI. bina katında bulunan dokuma parçalarının ele geçirilmesiyle kanıtlanmıştır⁷.

Yer yaygısı olarak kullanılan dokumalar dışında tekstil tarihi çok daha eskilere dayanmaktadır. Koyunun üretildiği halı kuşağı diye adlandırılan step bölgesinde bulunan Anadolu'da, Oğuzlar gelmeden de yün dokumacılığın yapıldığı kesindir. Ayrıca yakın çevre Antik Mısır, Arap, Kopt, Yunan, Roma ve Bizans tapestry dokumaları da teknik olarak kilimlerle benzer dokumalardır.

Mısır'da Fustat'da bulunmuş 8. ve 9. yüzyıla Egypto-Arabic olduğu söylenen Metropolitan Müzesi'ndeki atkı yüzlü dokuma parçaları da bugünkü kilimlerle benzerlik göstermektedirler⁸.

1.2. Anadolu Türklerinde Düz Dokumacılık ve Yayıldığı Bölgeler :

Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki yurtlarında, hayvan besleyen tüm göçebe kavimlerde olduğu gibi köklü bir dokuma geleneği mevcuttu⁹. Anadolu'ya 11. yüzyılda gelen Türklerin beraberlerinde keçe, çadır, düğümlü halı ve ipek kumaşın yanısıra kilim dokumayı da getirdikleri kanıtlanmıştır¹⁰.

Kilim Türkçe'de 13. yüzyıldan beri kullanılan bir kelimedir. M.Ö. 13. yüzyılda Orta Asya'dan göç edip Hindistan'ın kuzeyine yerleşmiş olan kavimlerin Darri, Khilim, Gilim, Gilcem, Strangis adları altında kilim dokudukları görülmüştür¹¹.

⁶ Aliye Serfiraz; "Batı'da Yeni Bir Tutku; Türk Kilimleri", Antika, Eylül, Sayı 6, İst. 1985, s. 28; James Mellaart; Excavations at Çatalhöyük 1962, Anatolian Studies Vol, XIII, Ank. 1963, s. 48.

⁷ Macide Gönül; "Eski Türk Halılarında Dokuma Tekniği", II. Ulusal El San. Sem., 18-20 Kasım, İzmir, 1982, s. 150.

⁸ Balpınar Acar, a.g.e. s. 14.

⁹ Ölçer; a.g.e. s. 11.

¹⁰ Serfiraz; a.g.m. s. 28.

¹¹ Ayşen Aldoğan; "Doğu Yöresi Kilimleri", Sanat Dünyamız, Yapı Kredi Yay., yıl 12, Sayı 35, İst. 1986, s. 30.

Bir ihtiyacı karşılamamanın ötesinde, giderek estetik kaygılar da taşıyan bu dokuma ürünleri, birbirinden ayrılan giyimler, hayvanlara vurulan damgalar gibi söz konusu boy ve oymağı diğerlerinden ayırmaya yarayan bir renk ve motif sembolizmi ile de yüklüydü. Geniş coğrafi alanları aşır gelen bir göç yolculuğu ve şüphesiz geçilen yerlere ait etkilerin de yoğurduğu bu motifler, yaşanan bölgenin sunduğu çevre koşulları ile yakından ilgiliydi. Doğa örtüsünün niteliği, bitkilerden elde edilen boyaları belirlediği gibi, elde edilen yünün türü de aynı koşullara bağlılık gösteriyordu¹².

Türk düz dokuma yaygıları içinde en eskiye tarihlendirilebilen örnek, bugün Washington Textile Museum'da bulunan, kufi yazılı bordürlü ve ortada sekizgen madalyon, kenarlarda ufak sekizgenler bulunan kompozisyonu ile 15. ve 16. yüzyılda Avrupalı ressamın tablolarında görülen ve Holbein halıları olarak adlandırılan desenlere benzediği için 15. ve 16. yüzyıllara tarihlendirilen atkılı sumak tekniğinde dokunmuş bir yaygıdır¹³.

Beyşehir Eşrefoğlu Camiinde bulunarak, Konya Mevlana Müzesine getirilen karanfile benzer palmet desenli mavi, beyaz ve lacivert renkleri ile 16. 17. yy. Osmanlı sanatına ait çinilere çok benzeyen bir kilim parçasıdır.

Bundan başka Hannover Kestner Müzesinde Balkan kilimi olarak adlandırılan yırtık parçaların birbirine eklendiği bir örnek. Münih Ingolstadt Armee müzesinde çiçek ve dal desenlerinden oluşan büyük bir kilim, ayrıca Türk ve İslam Eserleri müzesinde geç devir desen ve renk özellikleri bozulmuş kaba bir örnek ve Londra'da özel bir koleksiyonda bulunan seccade ile başka bir grubun en büyük koleksiyonu İstanbul'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi'nde bulunmaktadır¹⁴.

¹² Ölçer, a.g.e. s. 12.

¹³ Ölçer, a.g.m. s. 139.

¹⁴ Tırkan Pelit, 16. 17.yüzyıl Osmanlı Saray Üslubunda Desenli İki Kilim, Antika, Nisan, Sayı 13, İst.1986, s. 8.

Geleneksel Anadolu kilimlerinden tamamen farklı olan bu grup, Osmanlı Sarayı tarafından Mısır'dan getirilen " tapestry " ¹⁵ dokumasını bilen ustalara veya Mısır'a desen gönderilerek orada dokutulmuş olabilirler.

Ayrıca bunların Anadolu yaygılarının ortaya çıkış nedenleri ve sonuçları bakımından da hayli farklı olup ayrı bir grup halinde kabul edilmeleri gerekir ¹⁶.

Pekçok Anadolu yaygısında geometrikleşerek yer alan karanfil, lale, sümbül, rozet gibi Osmanlı saray sanatı özelliklerinin " tapestry" dokuma tekniğindeki bu kilimlerden mi yoksa doğrudan Osmanlı kumaş, çini ve işlemelerinden mi dokumalara geçtiğini söylemek zordur. Çünkü geleneksel kilimlerde bu desenlerin ancak bir iki motifi bütün geleneksel öğelerin içinde yer almaktadır. Daha çok göçebe topluluklara bağlı bir sanat türü olduğundan, hakkında pek fazla yazılı belge bulunmayan geleneksel kilim ve öteki dokuma yaygılarının tarihi ise Osmanlı kilimlerine nazaran çok karanlıktır.

16.yüzyıldan sonra Osmanlı sarayı tutanaklarında.. eyalet, vilayet muhakeme sicillerinde ve muhakeme muhalefat kayıtlarında eşya listeleri için halı-kaliçe gibi kayıtları yanında sık sık kilim kelimesine de rastlanmıştır. Ancak bu kilimler hakkında bilgi verilmediği için bunların geleneksel Yörük-Türkmen kilimleri mi yoksa saray sanatından gelişerek ortaya çıkmış olan bitkisel desenli tapestry dokuması kilimleri mi olduğunu söylememize olanak yoktur ¹⁷.

11. yüzyıldan itibaren, ayrı ayrı gruplar halinde, ayrı zaman dilimleri içinde apayrı yollardan belki de daha önceleri Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkmen boy ve oymakları, birbirinden değişik yerlerde, değişik zamanlarda konaklamışlar, yönetimler altına girmişler, beylik ve devletler kurmuşlar, kuraklık gibi çevresel nedenler ve özellikle Moğol baskısı ile yeniden dağılıp göç etmişler ve sonunda Anadolu'ya yerleşmişler, diğer gruplarla karışmışlar veya tamamen içine kapalı, izole geleneksel gruplar halinde dış etkenlerden uzak, kendi geleneklerini sürdürmüşlerdir.

¹⁵ Daha çok figüratif desenlerin uygulandığı çeşitli ilik yökeme tekniklerinin kullanıldığı, atkı yüzlü dokuma türü.

¹⁶ Süheydan Özay, " Tapestry Sanatı ", Antik Dekor, Sayı 29, İst.1995, s. 75.

¹⁷ Balpınar Acar: a g e s, 16

Bu nedenle bazı grupların Orta Asya'dan bu yana kilimlerinde değişmeyen arkaik Türkmen desenleri dokudukları bazı grupların ise çevrelerinden de etkilenecek ek motif ve kompozisyonları durmadan zenginleşen desenler oluşturdukları dikkati çekmektedir¹⁸.

Türkmen boylarının Orta Asya'daki ve Anadolu'ya gelinceye kadarki göçleri ve konaklamaları sırasındaki komşularıyla alışverişleri ve Anadolu'daki geçmiş uygarlıkların birikimleri ile diğer etnik gruplar, Haçlı seferleri, Selçuklu ve Osmanlılar zamanındaki Kuzey Afrika'dan Avrupa'nın ortasına Çine kadar geniş alandaki değişik kültürlerin etkileri birleşerek bu çeşitli dokuma teknikleri ve şaşırtıcı desen zenginliğini ortaya çıkartmıştır. Bir de ayrıca her yörenin kendine has yünü ve elde edilebilen doğal boya maddelerinin değişikliği ve dokuyucuların kişisel ustalık ve yaratıcılıklarını da eklersek bu çeşitlilik daha iyi anlaşılabilir¹⁹.

Halı ve kilimler günümüzde de aşiret ve köy yaşamı paralelinde Oğuz boyuna bağlı Afşar-Türkmen ve yörük aşiret ve obalarında en güzel örnekleri ile dokunmaktadır.

Kilimlerde kullanılan motiflerle onların taşıdığı mana ve adları önemlidir. Bu durum motifleri kullanan sanatçının sosyal yapısı ile sıkı sıkıya bağlıdır. Anadolu prehistoryasına ait kazı ve buluntuları da o yörede yaşayan toplumun inanç paralelinde halen bu süslerin kullanıldığı izlenmiştir.

Yukarıdaki tespitlere göre halk sanatımızı oluşturan motif ve kompozisyonları dört grupta toplayabiliriz. Damgalar (Aşiretleri belirleyen özel işaretler). Sihirlik oyunlar, Sosyal inanç kökenli motifler, kıskançlık, haset, nazar, kavuşma, aşk ve ayrılığı belirleyen motifler, tarihi kökenli motifler, kilimlerde izlenen motif ve kompozisyonların, toplumun tarih- din-etnografya ve yaşam özelliklerine göre değerlendirilmesi gerekir. Oğuz boyu toplumunda aşiretleri belirleyen özel işaretlere damga (im) denilir²⁰. Başvekalet arşivindeki yazma belgelerden yapılan derlemelerden 7000'den fazla boy ve oymak adı tesbit edilmiş bulunmaktadır. Selçuklu,Osmanlı,

¹⁸ Ölçer; a.g.m. s. 141-142

¹⁹ Balpınar Acar; a.g.e. s. 16.

²⁰ Yusuf Durul; Anadolu Kilimlerinden Örnekler, Akbank Yay., İst. 1985, s.8-9.

Yörük, Türkmen ve pek çok Anadolu beyliğinin atası olan Oğuz boyları 22 boya ve bunlardan bölünen pek çok oymağa ayrılmıştır²¹.

Oğuz boylarının herbirinin ayrı im'i olduğunu, Moğol tarihçileri Reşidü'ttin'in Cami-ut-Tevarih ve Kaşgarlı Mahmud'un Divanü'l-Lügat-it-Türk isimli eserlerinden öğrenmekteyiz. Bu boyların Anadolu'ya yerleştikten sonra da imlerini kullanmaya devam ettiklerini, dokumalarda karşılaştığımız benzer motiflerden anlamaktayız²².

Kaşgarlı Mahmud, Divan-u Lugat-it-Türk'de " Oğuz bir Türk bölüğüdür, Oğuzlar Türkmendirler, bunlar 22 bölüktür ve her bölüğün ayrı bir belgesi (damgası) ve hayvanlarına vurulan bir alameti, işareti vardır. Birbirlerini bu belgelerle tanırlar " demekte ve her boyun damgalarını vermektedir²³.

Yörükler, beylik ve soyluluğun göçebelik ve Türkmenlikte olduğunu büyük merkezlere yerleşenlerin il ve boyları belli olmaz diyerek yerleşik yaşama geçen Türkmenlerden kendilerini ayırmak için " yörük " adını kullandıklarını söylerler. Yörük kelimesi yürümek- yürümek fiilinden gelir, kendilerini yürüten, bir yerde durmayan, göçkücü, göçebe diye tanımlarlar²⁴.

Binlerce boy ve oymak arasında Niğde, Biga, Zara yöresinde yörükün taifesi olarak adı geçen Kilimli Kilimin oymağı, Aydın, Erzurum, Maraş yöresinde, Çullu, Çorum, Samsun, Kırşehir, Sivas çevresinde Alçul, Diyarbakır, Biga yöresindeki " Sumaklı " dışında dokuma yaygılarla ilgili adlar olmaması ilginç bir durumdur. Bunu da yaygıları hakikaten yalnız kendi kullanımları için dokuyup onları satmadıklarını aslında, yaygıların ekonomik yaşamla gözle görülür, hissedilir bir yeri olmadığı ve sadece kadınlar tarafından üretilen, günlük yaşam gereklerinin çok doğal bir ürünü olarak kabul edildiğini bir neden olarak gösterebiliriz. Ancak besledikleri hayvanların cinsine, çadırların biçim ve rengine göre adlar almalarına

²¹ Balpınar Acar, a.g.e. s.20.

²² Güran Erberk; Anadolu Motifler Sergisi, İzmir Alman Kültür Mer., 18 Haziran - 5 Temmuz, İzmir 1986, s. 39.

²³ Faruk Sümer; Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları, İst., 1981, s. 173.

²⁴ Sümer, a.g.e. s. 173-174.

rağmen neden belirli bir desen ya da tekniği dokuyan bir oymağın bu özelliği ile yaygın olarak adlandırılmadığını anlamak zordur.

Her halde bu durum, dokuma işleminin çok yaygın ve doğal bir işlev olduğundan ve yüzyıllardır dikkatlerini çekmeyecek kadar yaşamlarının bir parçası haline gelmiş olduğundan fazla önemsenmedikleri düşüncesi ile açıklanabilir.

Vaktiyle kendi içine kapalı geleneksel göçebe boy ve oymaklar tarafından yalnız kendileri için dokunan düz dokuma yaygıların tarihi, bu grupların tarihine sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır²⁵.

Aşiretler ve bağlı cemaatlerin, kendilerine özgü dokumalarını yine aynı siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı göç ederken Anadolu sınırları dışına da taşıdığı bilinmektedir. Bu ve diğer göçler şüphesiz komşu ülkeler ile Anadolu düz dokumaları arasındaki belli benzerliklere ışık tutabilmektedir²⁶.

Son yıllarda Türk düz dokuma yaygılarında kök boya, geleneksel desenler, kaliteli iplik ve üstün dokuma tekniğine geri dönülmesiyle ve her kaliteli mal gibi bu üstün vasıflı Anadolu düz dokumaları piyasasında bir yükselme göze çarptığından, Türk düz dokumalarının bir rönesans yaşadığından söz edilmektedir²⁷.

²⁵ Balpınar Acar; a.g.e. s. 24.

²⁶ Ölçer; a.g.e. s. 15.

²⁷ Serfiraz; a.g.m. s. 28.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALICILIK TARİHİ

2.1. Anadolu Öncesi Türklerde Halıcılık:

Yüzeyi çeşitli desenlerle süslü, yere yaymak, mobilya üstüne serilmek ve duvara süs olarak asılmak için yapılan düğümlü ve üç iplik sistemiyle dokunan, muhtelif büyüklükteki örtülere "halı" adı verilir. Doğu ülkelerinde bunlara kalı da denilir. Eski Türklerde kalın, çeyiz veya kalınlığı, çeyiz eşyası anlamına gelmektedir ²⁸. Genç kızların evleninceye kadar hazırlayacakları kalın ya da cehiz adı verilen eşya arasında halı, ön safhada gelmektedir. "Gelinin kendi malı olarak kalan eşyalar " anlamına gelen halıya, bu sebepten bu isim verilmiş olabilir ²⁹.

Daima Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıkan, dünya medeniyetine Türklerin hediyesi olan " Halı Sanatı " başından beri sıkı sıkıya onlara bağlı olarak gelişmiştir ³⁰.

Halının vatani, 30 ila 45 kuzey dereceleri arasında bütün Asya'yı kuşatan bir bölgededir. 30 derecenin güneyinde hasır kullanılır. 45 derecenin kuzeyinde ise orman bölgesi, yani hayvan postunun kullanıldığı bölge başlar. Bu 15 arz derecesi genişliğindeki halı bölgesinin doğu kısmı keçe, batı kısmı ise düğümlü halı bölgesidir ³¹

Halı dokuma tekniğine, bunun 2000 yıldan önce Batı Türkistan'da çoban göçebe kavimler tarafından ilk defa imal edildiği muhtemel görülmekte ise de, bu tekniğin daha evvelki tüylü dokumalardan çıkmış olabileceği de düşünülebilir ³².

²⁸ Yusuf Durul- Oktay Aslanapa; Selçuklu Halıları, Türk Süsleme San. Serisi :2, Ak Yay., İst,1973,s. 12; Celal Esat Arseven, "Halı" maddesi, Sanat Ans., M.E.Basımevi, C.2, Fasikül VII, İst., 1983, s. 43.

²⁹ Celal Esat Arseven; Türk Sanatı, Cem Yay., İst. 1973, s. 251.

³⁰ Oktay Aslanapa; Türk Halı Sanatının Bin Yılı, Eren Yayın., İst.1978, s. 7.

³¹ Kurt Erdmann; Der Türkische Teppich Des 15. Jahrhunderts. 15. Asır Türk Halısı, Türkçesi H. Taner, İst., Üniv. Ed. Fak. Yay., İst. 1957,s. 85.

³² Erdmann; a.g.e. s. 86.

Türk halılarının, halı sanatı içinde özel bir yeri vardır. Halı sanatının Türklerin yerleştiği bölgelerde başlaması ve onlarla birlikte yayılması bu yerin önemini belirten faktörlerin başında gelir. Halılar üzerinde henüz yüzyılı geçmemiş olan araştırmalar, halı sanatının başladığı yerin Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde olduğunu ortaya koymuştur³³.

Sovyet Altaylarının Pazırık bölgesinde keşfedilen ve araştırmaları Rudenko idaresinde devam eden Hunlar'a ait 40'a yakın prens mezarlarında kazılar yapılmış ve Büyük Hun İmparatorluğu devresinin kültürünü bizlere aksettirecek zengin sanat mahsulleri olduğu gibi gün ışığına kavuşturulmuştu³⁴. Hun asillerinin yüksek dağlara gömülmesinden dolayı kurganların içine dolan ve hemen donan kar sularının yüzyıllar boyunca erimeden kalması ile halıların, keçelerin, kumaşların, işlemelerin, muhafazaları mümkün olmuş ve bu nedenlerden dolayı, erken dönem Türk sanatı eserleri günümüze kadar gelebilmiştir³⁵. Gün ışığına kavuşturulan bu bulgular arasında en çok tartışılan şüphesiz Pazırık halısıdır³⁶.

Beşinci Pazırık kurganından çıkartılan dünyanın bu en eski halısı bulunuşundan itibaren yarım yüzyıla yakın bir zaman geçmesine rağmen, şimdi de üzerinde en çok konuşulan bir arkeolojik eser olma vasfını korumaktadır³⁷. Milattan önce 5-3. yüzyıllara tarihlendirilen bu halı, kurganın içine suların dolmasıyla muhafaza edilmiş ve günümüze gelebilmiştir³⁸.

Halı 1.89x2.00 m. boyutlu çok ince bükümlü yünden yapılmış olup 10 cm de 36.000 Gördes düğümüyle inanılmaz ve daha sonraları erişilmemiş bir ustalık eseridir³⁹.

Halı, süvari figürlerinden oluşan geniş bordür, geyik figürlerinden ikinci geniş bordür, griffonlardan⁴⁰ bir iç ve bir dış bordür, zeminde 24

³³ Şerare Yetkin; Türk Halı Sanatı, İş Bankası Yay., Ank.1991,s. 1.

³⁴ Nejat Diyarbekirli; " İlk Türk Halısı ", I. Uluslararası Türk Folklor Kong. Bil., C. 5, Ank., 1977, s. 262.

³⁵ Nejat Diyarbekirli; Hun Sanatı, M.E.Basımevi, İst.1972, s. 111.

³⁶ Diyarbekirli; " İlk Türk Halısı", s. 262.

³⁷ Nejat Diyarbekirli; " İslamiyetten Önce Türk Sanatı ", Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, İş Bankası Yay., Ank.1994, s. 25.

³⁸ Yetkin; a.g.e., s. 2.

³⁹ Aslanapa; a.g.e., s. 10.

⁴⁰ Baş ve kanatları kartal, gövdesi aslan biçiminde mitolojik yaratık.

kare halinde haçvari çiçeklerden kırmızı zemin üzerine beyaz, sarı ve mavi renklerin hakim olduğu dama tahtasına benzer bir örnek göstermektedir⁴¹.

Karelere taksim edilmiş orta alan ince bir çerçeveyle çevrilmiştir. Karelerin içlerinde yıldız biçiminde 4 yapraklı bir çiçek motifi yer alır. Zemini çevreleyen ince suda üç renkli zincir nakışı yer almaktadır. Hemen onun yanındaki geniş su üstünde aynı yöne doğru sıralanmış adeta otlayan bir geyik sürüsü görülmektedir. Orta zemini ve halının dış ucunu çevreleyen iki dar suda kareler içinde tekrarlanan griffon figürleri yerleştirilmiştir. Griffonun başı arkaya doğru çevrilmiş olup, açık gagasından dili görülmektedir. Halının en geniş suyunda süvariler birbirlerini aynı yöne doğru takip ederler. Bu tek sırayı takip eden topluluk, geyiklerin tam ters yönde ilerlemektedir. Bir iki süvarinin atların yanında yürüdükleri görülürken, bazıları da atlara binmiş olarak sırayı takip ederler⁴².

Pazırık'ta bulunmuş Altay Hun eserlerinden sonra, halı sanatının en önemli örnekleri M.S.3-6. yüzyıllara tarihlendirilen halı örnekleridir. Bu halılar çizgiler üzerine düğümleme tekniğinde yapılmış basit geometrik motifleri ve parlak renkleri ile dikkati çekerler⁴³

Sir Marc Aurel Stein tarafından Doğu Türkistan'da Lop-Nor civarında, Lou-Lan'da 1906-1908'de yapılan kazılar sırasında da dokumalar bulunmuştur⁴⁴.Lop-Nor dokumaları, geometrik şekil ve çizgileri insanı şaşırtacak zenginlikteki renkleriyle bugünün Kırgız ve Kazak halılarını andırmaktadır⁴⁵.

1913'de A.Von Le Cog da Turfan araştırmalarını yaparken Kuça'nın batısında Kızıl'da M.S. 5-6. yüzyıllara tarihlendirilen halı parçaları bulmuştur⁴⁶. Bu halılar da sert yünden çözümlere ve atkılara sahiptir⁴⁷.

⁴¹ Diyarbekirli; a.g.e. s. 134.

⁴² Diyarbekirli; " İlk Türk Halısı ", s. 265-266.

⁴³ Şerare Yetkin; "Türk Halı Sanatı", Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, İş Bankası Yay., Ank. 1994,s. 312.

⁴⁴ Suzan Bayraktaroğlu; " Çanakkale Halıları ", Vakıflar Dergisi, 19.sayı, Ank., 1985, s. 237.

⁴⁵ Diyarbekirli; " Hun Sanatı ", s. 141.

⁴⁶ Aslanapa: a.g.e. s. 10.

⁴⁷ Yetkin; a.g.e. s. 3.

Mısır'da eski Kahire (Fustat)'de bulunan, Abbasilere ait olduğu kabul edilen 8-9. yüzyıldan kalma kufi yazılı, geometrik desenli ve tek düğümlü halı parçaları, büyük bir aradan sonra İslam sanatına ait ilk örnekler olarak dikkati çekerler. C.J. Lamm tarafından bulunan ve İsveç'e götürülen 100'e yakın halı parçası arasında yer alan bu örnekler, kahverengi, koyu mavi, zeytin yeşili renklerle dokunmuştur⁴⁸.

Mısır'da bulunmuş bu halıların Mısır'da mı yapıldığı, yoksa buraya başka yerlerden ithal mi edildiği bilinmemektedir.

9. yüzyıl Abbasi sanatında Türk Sanatının Türklerle gelen etkileri şekillenmeye başlamıştır. Bu düğüm tekniğinin de böylece İslam sanatına girmesi muhtemeldir.

Kahire İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan Fustat'tan getirilmiş olduğu söylenen bir halı parçası vardır. Bu halı J. Ziek-Nissen tarafından incelenmiştir. Gördes düğümü ile yapılmış olup kırmızı zemin üzerine palmete benzer bir motif taşıyan bu yün halı parçasının bordüründe de kufi yazıdañ bir kısım kalmıştır. Halının Abbasiler zamanında Batı Türkistan'dan ithal edildiği tahmin edilmekte ve 7.9.yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Bu halının İslam sanatında düğümlü halıların başlangıcı olabileceği belirlenmiştir. Mısır'da bulunmuş örnek dışında 6. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar düğümlü halı tarihinde büyük boşluk bulunmaktadır⁴⁹.

2.2. Anadolu Türklerinde Halıcılık

2.2.1. Anadolu Selçuklu Halıları :

İslam memleketlerinde düğümlü halıların ilk görünüşü 11. yüzyıla rastlar. Bu devir İslam memleketlerinde Türk Selçukluların hakim olduğu devirdir. Böyle oluşu da tesadüfi değildir. Bütün deliller düğümlü halıların İslam medeniyetine Selçuklularla beraber ve Selçuklular tarafından sokulduğunu göstermektedir. Elimizde bulunan en eski düğümlü halıların

⁴⁸ Gönül Öney; * Halı Sanatı *, Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El San., İş Bankası Yay., Ank. 1992, s. 155.

⁴⁹ Yetkin; a.g.e. s. 4.

tam olarak bir Selçuklu başşehri olan Konya'nın büyük, Alaaddin Camii'nde bulunmuş olması da bu iddianın teyididir ⁵⁰.

13.yüzyıldan 19. yüzyıla kadar düzenli ve sürekli bir gelişme göstermiş, her gelişme yeni halı tipleri ortaya çıkararak konuyu zenginleştirmiştir ⁵¹.

1905'te Alman konsolosu Loytved tarafından Konya Alaaddin Camii'nde keşfedilmiş üç bütün halı ile parça halinde beş halı, Gördes düğümüyle dokunmuştur. Arışlar ⁵² beyaz, oldukça kalın ve sert iki yün iplikten, argaçlar da ⁵³ kırmızı ve sert iki yün iplikten bükülmüştür. Zemin koyu mavi veya kırmızıdan motifleri açık mavi ve açık kırmızı olup, açık ve koyu sarı, bazen açık yeşil de göze çarpan pek az renk kullanılmış olmakla beraber, aynı rengin çeşitli nüanslarıyla büyük bir zenginlik meydana getirir. Halıları oluşturan motifler baklavalar, sekiz köşeli yıldız, uçları çengellerle çevrilen sekizgenler gibi sık sık görülen geometrik şekillerdir. Bazen geometrikleşmiş bitki motiflerine de yer verilmiştir. Zemin kompozisyonu motiflerin yan yana ve üst üste sıralanmasından meydana gelir. Konya Selçuklu halılarına asıl anıtsal ve karakteristik manzarasını veren geniş bordürlerdeki iri kufi yazılarıdır ⁵⁴.

1930 yılında R. Riefstahl tarafından daha sonra Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde üç halı daha bulunmuştur ki bunların ikisi Konya Müzesi'nde ve uzun zamandan beri kayıp olarak bilinen, bir tanesi de İngiltere'de Kerr Koleksiyonunda bulunmaktadır ⁵⁵.

Konya örneklerine benzeyen Beyşehir halıları, iç dolgularda tekrarlanan bitkisel kökenli geometrik şekillerle, geniş kenarlarında kufi yazıyı hatırlatan geometrik örgülerle bezenmiştir. Alaaddin Camii'ndeki halılarla renkleri benzerlik gösterir ⁵⁶.

⁵⁰ Erdmann;a.g.e. s. 86-87.

⁵¹ Yetkin; "Türk Halı Sanatı", s. 312-313.

⁵² Dokumanın boyunca giden ve dokumadan önce tezgaha gerilerek hazırlanan dikey ipliklerdir.

⁵³ Dokumada çözgüler arasında enine geçirilen ipliklerdir.

⁵⁴ Durul- Aslanapa;a.g.e. s. 58.

⁵⁵ Yetkin; "Türk Halı Sanatı", s. 313.

⁵⁶ Gönül Öney; " Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Türk Halı Sanatı", B.B.B., yıl 10, Sayı 6, İzmir, 1985,s. 4.

C. Lamm tarafından 1935-1936 yıllarında Fustat'ta bulunan 13-14 ve 15. yüzyıllara ait değişik boyulu parçalar halinde 100'den fazla Anadolu halısı arasında yer alan yedi halı, Selçuklu halısı olarak kabul edilmektedir. Bunlardan iki halı parçası, tek çözümler üzerine sıralanmış kısa yün ipliklerle Doğu Türkistan'da bulunan halı parçalarının tekniklerini andırmaktadır. Bundan başka baklavalardan meydana gelen geometrik kompozisyonları da tamamiyle Türk halılarındaki örneklere uygundur⁵⁷.

Selçuklu halılarında genellikle koyu renk zemin üzerine açık, açık renk zemin üzerine koyu renkle değerlendirilen motiflerin sonsuza doğru sıralanışı Türk halı sanatındaki düzen esasının başlangıcı olmuştur. Geometrik desenlerin arkaik görünüşü yanında, stilize bitkisel motiflerin kıvrık dallı süslemeleri, bütün sert konturlarına rağmen gelişmenin ilk kademelerini teşkil ederler. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki küçük halı ile Keir koleksiyonundaki halı bu özellikleri ile 14. yüzyıla tarihlenir. Selçuklu halıları 13. yüzyıldan günümüze kadar uzanan Türk halı sanatı zincirinin ilk büyük halkasını teşkil eder⁵⁸.

2.2.2. Hayvan Figürlü Halılar :

Beylikler devri halılarının soyut hayvan figürleriyle bezenmiş olanları " hayvan figürlü halılar " olarak ün yapmış ve uzantıları Osmanlı devri Kafkas ve Bergama halılarında da görülmüştür⁵⁹.

14. yüzyıl başından itibaren stilize hayvan figürlerinin Türk halı sanatına süsleyici motif olarak katıldığını görüyoruz. 14. yüzyıl başlarından itibaren, Avrupalı ressamın tablolarındaki halı tasvirlerinde gördüğümüz bu halıların orijinallerinin de bulunması, Türk halı sanatında ikinci bir devrin başladığını göstermektedir.

Avrupa'ya ihraç edilmiş orijinal halılardan etkilenecek yapılmış olan resimler, hayvan figürlü halıların tarihlenmesine yardımcı olmaktadır. Halılarda hayvan figürlerinin yanısıra Selçuklu halılarındaki bazı geometrik motifler ve özellikle kufi yazılı bordürler kullanılmaya devam edilmiştir.

⁵⁷ Durul- Aslanapa; a.g.e. s. 58.

⁵⁸ Yetkin: "Türk Halı Sanatı". s.313.

⁵⁹ Gönül Öney; "Halı", Beylikler Devri Sanatı, Ank., T.T.K. Yay.,1989,s. 52.

Hayvan figürlü Türk halıları içinde yeni bir kompozisyon düzenine sahip iki halı bulunmuştur. Gerek orijinal hayvan figürlü halılarda, gerekse bunlardan esinlenerek, Avrupa'lı ressamın eserlerinde tasvir ettikleri bu iki halının kompozisyonlarına sahip halılara rastlanılmamıştır⁶⁰.

Bu halılardan birincisi İstanbul Vakıflar Halı Müzesi'nde bulunmakadır. Zemin iki dikdörtgen alana bölünmüş, içlerine sekizgenler yerleştirilmiştir. Bu sekizgenlerin tam ortasında, bir ağacın iki tarafında sorguçlu ve kıvrık kanatlı birer kuş figürü simetrik olarak yerleştirilmiştir. Uzun boyunlu ejder figürleri alt ve üst köşelerde yer almıştır⁶¹.

İkinci halı ise İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır. Konya Alaeddin camiinden getirilmiştir. Halının tam ortasında koyu mavi renkte bir sekizgen vardır. Bu sekizgenin tam ortasına haç şeklinde iri bir motif yerleştirilmiştir. Haç'ın kolları arasındaki boşluklara birbirine bakar şekilde kuş figürü serpiştirilmiştir⁶².

Hayvan figürlü halılar, mevcut olanlarla Avrupalı ressamın eserlerindeki tasvirlerle göre birkaç gurupta çeşitlenir. Birinci gurupta, Siena ve Floransa ekolü ressamlarının eserlerinde daha 14. yüzyıl başlarında heraldik çift başlı kartal tasvirlerine rastlanır. Simone Martini'nin bir resminde olduğu gibi.

İkinci gurupta, bir ağacın iki tarafında simetrik olarak yer alan kuş figürleri görülür. Lippo Memmi ve Sano di Pietro'nun resimlerinde olduğu gibi⁶³. Bu guruba giren halıların orijinal örneği meşhur Marby halısıdır⁶⁴. 1925 yılında İsveç'in Marby köy kilisesinde bulunmuştur⁶⁵.

Üçüncü gurupta, kare veya dikdörtgen alanlar içine yerleştirilmiş sekizgenlerin ortasında tek kuş veya dört ayaklı hayvan figürleri yer alır. Nicolo di Buanacoisun'un ve Ambrogio Lorenzetti'nin eserlerinde olduğu gibi.

⁶⁰ Yetkin, "Türk Halı Sanatı", s. 314.

⁶¹ Şerare Yetkin, "Yeni Bulunan Hayvan Figürlü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri", Sanat Tarihi Yıllığı, V, İst. Üni., Ed. Fak. Sanat Tarihi Ens., İst., 1973, s. 291.

⁶² Yetkin "Yeni Bulunan Hayvan Figürlü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri", s.294.

⁶³ Yetkin, "Türk Halı Sanatı", s. 314.

⁶⁴ Oktay Aslanapa, "Selçuklu ve Osmanlı Halıları", Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İst. 1993, s. 350.

⁶⁵ Yetkin, "Türk Halı Sanatı", s.314; Aslanapa, "Selçuklu ve Osmanlı Halıları", s. 350.

Dördüncü grupta ise sekizgenler ortasındaki hayvan çiftleri çeşitlenir. 15. yüzyıla tarihlenen bu halılarda bazen hayvanlar boğuşur durumda tasvir edilmiştir. Ejder ve Zümrüd-ü Anka figürleri görülür. Dominico di Bartolo'nun meşhur freskinde tasvir edilen böyle bir halının en tanınmış örneği ünlü Ming halısıdır⁶⁶.

Eski Kahire (Fustat)'de bulunan 14. ve 15. yüzyıllara tarihlendirilen parçalar arasında hayvan figürlü halılara da rastlanmıştır. Fustat'ta bulunan halılar içinde iki parça Marby halısındaki sitalize ağaç ve kuş örneğinin daha farklı sıralanışını gösterir⁶⁷.

Diğer bir örnek Konya Mevlana Müzesi'nde bulunmaktadır. Burada dörder kuştan ibaret beş sıra halinde dizilmiş bir örnek göze çarpar. Altıncı sıradan itibaren sadece kuşların başı kalmıştır. Bu kuşlar ayrıca bütün halı boyunca mor, beyaz, koyu mavi, kahverengiye göre diyagonal olarak sıralanmıştır⁶⁸. Hayvan figürlü halılar gurubuna sokabileceğimiz çok önemli bir halı tipi de son zamanlarda, resmeden ustanın adıyla tanınan Crivelli halısıdır. C. Crivelli 1482 ve 1486 tarihlerinde resmettiği ve şimdi Frankfurt am Main, Staedelschen Kunstinstitut'ta ve Londra, National Gallery'de bulunan ve tebşir sahnesini gösteren iki resminde üç halı tasviri görülmektedir⁶⁹. Bunlardan arakadaki balkondan sarkan küçük halıda seçilebileceği kadar, oniki köşeli bir yıldız içindeki köşeli bölümlerde, ilk hayvan figürlü halılarda görülen sitalize kuşlar ve dört ayaklı sitalize çifte hayvan figürleri yer almaktadır. Bu halı tasvirinin çok benzeri orijinal bir halı da Budapeşte'de İparmüveszeti Muzeum'da bulunmaktadır. Yarım olan halıda sarı zemin üzerine , Crivelli yıldızından iki yıldız yer almaktadır. Yıldızların kollarında benzer hayvan figürleri görülmektedir. 15. yüzyıla tarihlenen bu halı kanımıza göre biraz daha geç tarihli olmalıdır⁷⁰.

18. yüzyıldan sonra Bergama halılarında geometrik motifler arasında, esas motif olmasa bile, dolgu motifi olarak tekrar sitalize hayvan figürlerinin görülmeye başlanması Türk Halı Sanatında, birbiri içinden gelişen tipler

⁶⁶ Yetkin, a.g.e.,s. 21.

⁶⁷ Yetkin, "Yeni Bulunan Hayvan Figürlü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri", s. 300.

⁶⁸ Öney, "Halı", Beylikler Devri Sanatı, s. 52.

⁶⁹ Yetkin, a.g.e.,s.30.

⁷⁰ Yetkin, "Yeni Bulunan Hayvan Figürlü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri",s.298.

arasındaki bağlantıyı göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu bağlantının delili olan halı İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır. Sivilize hayvan figürleri, sekizgenlerin içinde parçalanmış ve sekizgenlerin her bölümüne yerleştirilmiştir⁷¹.

2.2.3. İlk Osmanlı Halıları

15.yüzyıl sonuna doğru Anadolu hayvanlı halıları batılı ressamın tablolarında kaybolur ve yerlerini geometrik şekilli taban halıları alır. Geometrik formlar, sekizgen ve baklava dizilerinin oluşturduğu kompozisyonlar yaygınlaşır⁷².

İlk devir Osmanlı halıları altında topladığımız bu halılar ilk defa İtalyan ressamın tablolarında görülmekle beraber, halı literatüründe yanlışlıkla Alman ressam Holbein'in adı ile tanımlanmışlardır. Bu halılar IV grup altında incelenmiştir.

I. grup halılar, kenarları örgülü sekizgenler ve soyut bitkisel motiflerden meydana gelmiş baklavalardan, kaydırılmış eksenler üzerinde alternatif sıralanması şeklinde oluşmuştur. Konya Müzesi'ndeki bir halı bu grubun en erken örneğidir. Sonra tipik bir şekillendirme ile çeşitlenmişlerdir. Örgülü küfi yazıdan geliştirilmiş bordür şekilleri Selçuklu devri halılarının geleneğini sürdürür⁷³.

II. grup ise aynı şemada olmakla beraber geometrik motiflerin yerini tamamen soyut bitkisel motifler almış, konturlar çözülmüştür. Bu halı tipini H. Holbein hiç resmetmemiştir. Buna karşılık Venedikli ressam L.Lotto tarafından resmedildiği için Lotto halıları diye literatürlerde adlandırılmıştır⁷⁴.

Bu iki tip halı daha sonraki Uşak halıları ile olan teknik ve motif benzerliğinden dolayı Uşak bölgesinde yapılmış olarak kabul edilmiştir.

III. grup halılar ise eşit büyüklükteki kare ve dikdörtgenlerin üst üste sıralandığı bir bölümle gösterilmiştir. Ortadaki sekizgenin içi yıldız ve grift

⁷¹ Yetkin, "Türk Halı Sanatı", s. 314.

⁷² Yetkin, a.g.m.s. 314.

⁷³ Yetkin; a.g.e., s. 36-37.

⁷⁴ Öney; "Halı", s. 54.

geometrik şekillerle dolguludur. Türk ve İslam Eserleri Müzesinde kufi bordürlü böyle bir halı vardır.

IV. grup halılar ise üçüncü grubun değişik bir şekli olup büyük bir sekizgenin etrafında daha küçük sekizgenlerin gruplaşmasını verir. Geometrik şekiller ve özellikle kufi yazıdan geliştirilmiş bordürler, Selçuklu halılarının geleneğini yaşatır⁷⁵.

III. ve IV. grup halılar Bergama bölgesinde yapılmış olup, daha sonraki Bergama halılarına geçişi sağlamışlardır. "Holbein halıları" adı altında toplanan bu dört grubun hepsi de Batı Anadolu'da ortaya çıkmıştır⁷⁶.

15.yüzyılın geometrik motifli halıları arasında daha başka bir kompozisyon düzeni gösteren halılar da bulunmuştur. Bu halılar Flaman ressamlarının tablolarında resmedilmişlerdir.

Daha 14. yüzyıl sonundan itibaren kaynaklarda Alplerin kuzeyindeki bölgelerde Türk halılarının satıldığından bahsedilmektedir. Bu yüzden 15. yüzyılda bu bölgelerdeki çeşitli resim ekollerinde Türk halılarının resmedildiği tarihi kaynaklarda belgelenmiştir.

Önemli olan bu ekollere ait tablolarda İtalyan ressamlarının eserlerinde görmediğimiz geometrik örneklili halı kompozisyonlarına rastlanmasıdır. Jan Van Eyck ve talebesi P. Christus'un yaptığı resimlerde baklava şemasına göre tertip edilmiş örneklere rastlanmıştır.

Bir diğer halı P. Christus'un bir resminde görülmektedir. Bu resimde sekiz köşeli yıldızların ince şeritlerle baklava şeması verecek şekilde birleştiği ve ortalarında sekiz köşeli yıldız dolguları olan halıdır. Böyle kompozisyonlu bir halı da Konya Mevlana Müzesi'nde bulunmaktadır⁷⁷.

Hans Memling'in yaptığı tablolarda görülen bir halı tipi de Holbein halılarının I. grubuna giren küçük örneklili karelere bölünmüş halı kompozisyonunun daha değişik bir uygulamasını gösterir. Avrupalı ressamın eserlerinde tasvir ettikleri Türk halıları, tarihlendirme için sağlam kaynaklar oluşturmaktadır. Bunların Anadolu'da yapıp Avrupa'ya ihraçları ve sonrada resimlerde tasvir edilmeleri için hiç değilse 25-30

⁷⁵ Yetkin; "Türk Halı Sanatı", s. 315-316.

⁷⁶ Erdmann; a.g.e., s. 108.

⁷⁷ Yetkin, a.g.e., s.83.

senelik bir süreye ihtiyaç olduğu nazarı itibara alınırsa bu halıların orijinallerinin de tarihlendirilmesi için itibari bir rakam ortaya çıkabilmekte ve böylece halılar bir devreye yerleştirilmektedir ⁷⁸.

2.2.4. Klasik Devir Osmanlı Halıları

2.2.4.1. Uşak Halıları:

Selçuklu halılarından sonra Türk halılarının ikinci parlak devri XVI. yüzyılda Uşak ve çevresinde yapılan halılarla başlar. Bunlar Anadolu halılarının en önemli grubunu teşkil ederler. Bazen çok büyük ölçüde ve zengin desenli olurlar.

Bu halılarda tuğla kırmızısı, koyu mavi ve parlak sarı renkleri esastır. İkinci derece yeşil ve açık mavi renkleri, bazen siyah konturlar görülür. Beyaz zeminli olarak yapılan Uşak halılarında ise renkler daha hafiftir ⁷⁹.

Uşak halılarında madalyonlar zemin üzerinde sonsuz bir örnek halinde sıralanır. Öyle ki zemin sınırsız ve sonsuz madalyon sıralanışının sadece bir kesimi şeklinde görülür.

Şekillerine göre Uşak halıları Madalyonlu Uşak, Yıldızlı Uşak diye ikiye ayrılırlar ⁸⁰.

Madalyonlu Uşak halılarının ihtişamlı örneklerinde zemin, koyu mavi olup, orta eksendeki madalyonlar koyu kırmızı, yan eksendeki madalyonlar açık mavi renktedir. Yuvarlak madalyonların içlerinde mavi, sarı, kırmızı dolgulu dört palmet ve karşılıklı çifte rumilerden meydana gelmiş kapalı bir motif yer alır. Uçları birer palmetle taçlanmıştı ⁸¹.

Yıldızlı Uşak halılarında zeminde koyu renkte sekiz köşeli yıldız motifleri görülür. Madalyonlar yıldız haline gelmiştir. Bu halılarda orta belirtilmez, örneklerin sonsuzluğu daha bellidir. Üst sıradaki yıldız biçimli madalyona alt sıradaki baklava biçimli madalyon rastlar. Sonsuzluk prensibi daha belirgindir ⁸².

⁷⁸ Yetkin; a.g.e., s. 3-84.

⁷⁹ Durul- Aslanapa; a.g.e., s. 80.

⁸⁰ Erdmann; a.g.e. s. 109.

⁸¹ Yetkin; a.g.e., s. 88.

⁸² Aslanapa; a.g.e., s. 103

16. yüzyıl sonunda Uşak halılarının şöhreti bütün Avrupa'ya yayılmış, Avrupa'nın asil aileleri, üzerinde kendi armaları bulunan Uşak halılarını sipariş olarak dokutmuşlardır. En eski Uşak halı örnekleri 16 yüzyıl sonundan kalmadır ⁸³.

Uşak halılarının bu klasik tiplerinden başka 17. yüzyıla tarihlendirilebilen ve aynı şekilde madalyonlu ve atlayan sıralarla yapılmış iki grup halı daha vardır. Bunlar renk, teknik ve bordür özelliklerinde Uşak halıları ile olan benzerliklerinden dolayı bu iki tipe bağlantı gösterirler ⁸⁴.

Bunlardan birinde aynı biçimde yıldız madalyonların kaydırılmış eksenler üzerinde sonsuz sıralanması görülür. Orta eksendeki madalyonların tam halinin ortasını belirtmeyecek şekilde sıralanmasından ötürü bu halılarda sonsuzluk prensibi daha kuvvetle belirtilmiştir.

Yıldızlı Uşak halılarından gelişmiş olduğunu kabul ettiğimiz diğer bir grup ise; yıldız şeklindeki madalyonların parçalanıp, sekiz köşeli yıldızın haçvari şeklindeki dört köşesi ortadan kalkmıştır. Kalan köşeler kaydırılmış eksenler üzerinde, aynı şeklindeki yıldız madalyonların uçlarıyla birer düğüm motifi ile birleşmiştir.

Kesin bir madalyon düzeni veren Uşak halılarının yanı sıra Uşak bölgesinde yapıldığı kabul edilen başka bir grup halı daha vardır. Çin bulutlu bordürler; Uşak halılarının bir karakteristiği olarak dikkat çekicidir. Zeminde kartuş şeklinde sekizgen ve yıldız şeklinde dilimli madalyonlar kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmıştır. Madalyonlar arasına yerleştirilen küçük rozetlerden çıkan saplar madalyonlar etrafında baklava şeklinde bir çerçeve yapmaktadır ⁸⁵.

İlk örnekleri 16. ve 17. yüzyıla tarihlendirilen çok önemli iki halı tipi daha vardır ki bunlar Uşak halıları ile çok yakınlık gösterdiği için bu gruba dahil edilirler ⁸⁶.

Kuşlu halılar adı ile anılan Uşak halıları, örneği meydana getiren şekillerin ilk bakışta kuşu andırması yüzünden bu isimle anılmışlardır.

⁸³ Durul- Aslanapa; a.g.e., s. 81.

⁸⁴ Yetkin; "Türk Halı Sanatı", s.318.

⁸⁵ Yetkin; a.g.e., s. 99.

⁸⁶ Yetkin; a.g.e.,s. 106.

Aslında bu birbiri ile karşılaşan iki yaprak motifi arasında zeminin çeşitli renginden meydana gelen aldatici görünüşdür⁸⁷.

Beyaz zeminli halılar içine katılan bir halı tipi daha vardır. Bunlardan üç küçük yuvarlak ve iki dalgalı çizginin yanyana ve tekrarlayan örnek halinde halı yüzeyinde sonsuza doğru devam ettiği görülür. Bu motifleri taşıyan halıların 16. ve 17. yüzyıla tarihlendirilmesi mümkündür.

Kaplan çizgisi, leopar benekli post, çintemani gibi isimler almıştır. XVII. yüzyılda Uşak halılarının parlak devri devam eder. XVII. yüzyılda bir gerileme başlar. Uşak halısı ananesini 19. yüzyıl sonlarına kadar sürdürmüştür⁸⁸.

2.2.4.2. Bergama Halıları :

Ananevi motiflere bağlılık bilhassa Bergama halıları denilen bir grup halıda daha kuvvetle belli olur. Bunlarda Selçuklu halılarının geometrik desenleri, kuvvetle üsluplaşmış bitkisel desenleri görülür. Bordürlerdeki kufi yazıdan gelişen motifler devam eder.

Bu halıların 15.yüzyıldaki hayvan figürlü ve geometrik desenli Holbein tipi denilen halıların üç ve dördüncü tipi ile bağlantısı çok daha sıkıdır. Üst üste sıralanmış eşit büyüklükteki kare bölmeli içleri, iri sekizgenli ve ortadaki bir sekizgen etrafında daha küçük sekizgenlerin gruplaştığı kompozisyonlarını günümüze kadar devam ettirmişlerdir⁸⁹.

Bu halılarda geometrik şemaya uydurulmuş sivilize bitki motifleri görülür. İlk Bergama halılarındaki örnek, üstüste sıralanan iri ve basık sekizgenlerden meydana gelmiştir. Sonraları ortada büyük bir sekizgen, alt ve üst kenarlarda ikişer küçük madalyondan ibaret bir şema görülür⁹⁰.

Türk halı sanatında 16. yüzyılda birden bire ortaya çıkan yeni motiflerle beliren bazı küçük gruplar, 18.yüzyıldan sonra ortadan kaybolmakla beraber öz bakımından Selçuklu halı ananesini devam ettiren bu halı grubunda gelişme sürdürülmüştür⁹¹.

⁸⁷ Durul- Aslanapa; a.g.e., s. 81.

⁸⁸ Yetkin; "Türk Halı Sanatı", s.108.

⁸⁹ Yetkin; a.g.e., s. 113.

⁹⁰ Durul- Aslanapa;a.g.e., s. 81.

⁹¹ Yetkin; a.g.e., s. 113.

2.2.4.3. Osmanlı Saray Halıları :

Klasik Osmanlı halıları adı altında topladığımız II. grup halılar, Osmanlı Saray halılarıdır. Türk halı sanatında yeni bir teknik ve tamamen naturalist çiçek motiflerinin görüldüğü bir halı grubudur. Diğer Türk halılarından farklı olarak, Osmanlı saray halılarında İran düğümü kullanılmıştır.

Bu halıların süslemesine hakim olan zengin detaylı bitkisel motifler, hançer biçimli kıvrık yapraklar, devrin bütün süsleme tekniklerinde kullanıldığı için haklı olarak Türk çiçeği adını alan lale, sünbül, karanfil, gül ve goncası, bahar dallarından oluşan kompozisyonlar, rumiler, hatayiler, çintemanilerdir.⁹²

Bu saray halılarında da Madalyonlu Uşak halılarında olduğu gibi İran halılarının madalyon sıralanışı alınarak yine sonsuz bir örnek haline getirilmek suretiyle değiştirilmiş ve Türk halı üslubuna uydurulmuştur. Madalyonlu Uşaklardan farklı olarak madalyon sıralanışı ikinci planda kalmıştır. Esas örnek, sonsuzluk ifadesi veren desenlerdir⁹³.

Osmanlı saray halılarının ilk örneklerinde, Memluk halılarının geometrik ve aşırı stilize bitkisel motifleri görülür. İlk saray halılarının İstanbul'dan gönderilen örneklere göre Memluk halı tezgahlarında yapıldığı kabul edilmekle birlikte Kühnel, daha sonra bunların İstanbul'da ve ipek şehri Bursa'da yapılabileceğini ileri sürmüştü ve bir kaynakla belgelemiştir⁹⁴.

1844'te Sultan Abdülmecid tarafından tesis edilen Hereke'deki kumaş tezgahlarına 1891'de Sultan II. Abdulhamid zamanında yüz halı tezgahı ilave edilerek, Osmanlı saray üslubunda halıların yapılması için bir atılıma geçilmiştir.

Klasik devir Osmanlı halılarından olan, saray seccadeleri de İran düğümüyle yapılmış olup. 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıllara tarihlenirler. Mihrap nişleri yuvarlak, dilimlidir. Bazıları, ince sütunlarla, iki veya üç bölüme ayrılmıştır. Nişlerin içi, bazılarında sade tek renkte, bazılarında ise devrin saray üslubunu aksettiren hançer yaprakları, çiçekli buketlerle

⁹² Yetkin; "Türk Halı Sanatı", s. 318-319.

⁹³ Durul- Aslanapa; a.g.e. s. 81.

⁹⁴ Yetkin; a.g.e., s. 192-193.

dolgulanmıştır. Osmanlı saray seccadelerinin diğer teknik ve malzeme farklılığına rağmen, daha sonraki seccade tiplerinin şekillendirilmesinde etken olarak artmıştır⁹⁵.

Türk halı sanatının haklı şöhretini arttıran seccadeler, küçük boyutlarına rağmen büyük bir çeşit zenginliği gösterir. Seccadeler, mihrap nişini anımsatan kemerleri hatta bu kemeri destekleyen sütunları ile mimari bir formun halı sanatına uygulanışını başarı ile temsil ederler⁹⁶.

Yanyana sıralanmış kemerli nişleri ile saf halinde namaz kılmaya uyan saf seccadeleri de camilerin geniş mekanlarının zemin döşemesinde kolaylık sağlarlar⁹⁷.

17.yüzyılda birden çoğalan ve çeşitlilik kazanan seccadeler arasında, kıvrık konturlu mihrap şekilleriyle Gördes seccadeleri en zengin, aynı zamanda Osmanlı saray seccadeleriyle bağlantılı, onlara yakınlık gösteren grup olmuştur. Güneyinde bulunan Kula daha sade mihrap kemerleriyle Gördes'e benzemekle beraber sayıları 10'a kadar çıkan ince şerit halinde bordürleriyle ayrılır. Ayrıca Manzaralı Kula seccadelerinin, küçük evler ve ağaçlarla dekorlu değişik cinsleri vardır. Ladik seccadeleri, yumuşak yünleri ve parlak renkleriyle göze çarpar. Mihrabın altında veya üstünde görülen uzun saplı lale sıraları ile karakteristiktirler. İki veya üç kontürlü mihraplarıyla Kırşehir ve kazası Mucur seccadelerinde iki veya üç çeşit kırmızı renk kullanılmıştır. Milas seccadeleri canlı ve parlak renkleriyle göze çarpar. Mihrabın altında veya üstünde görülen uzun saplı lale motifleri de sıkça kullanılmıştır⁹⁸.

Bütün yurdumuzda Türk halılarının köklü geçmişinden kaynaklanan Türk düğümünün sağlamlığı, kök boyaların kullanılması ile solmayan parlak renklerinin kullanıldığı halıların yapılması için haklı bir özen ve çaba gösterilmektedir.

Orta Anadolu'da, Konya, Sivas, Kayseri, Karapınar, Taşpınar, Ladik, Sarayönü, Bünyan, Yahyalı, Kırşehir, Mucur, Şarkışla, Eskişehir, Sivrihisar;

⁹⁵ Fatma Ülkü Bilgin; "Saf Seccadeler" Kültür ve Sanat, Kültür Bak. Yay., Sayı 6, Haziran Ank. 1977, s. 48.

⁹⁶ Yetkin; "Türk Halı Sanatı", s. 320.

⁹⁷ Bilgin; a.g.m., s. 48.

⁹⁸ Aslanapa; a.g.e., s. 209-210.

Batı Anadolu yöresinde İsparta, Bergama, Balıkesir, Çanakkale, Ezine, Yağcıbedir, Demirci, Uşak, Kula, Gördes, Milas; Güney Anadolu'da; Fethiye, Döşemealtı, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da; Kars, Erzurum, Van, Bitlis ve Siirt yöresinde de geleneksel sanatın yaşatılması için çalışılmaktadır. Türk halı sanatının parlak geçmişine layık halıların yapılması ile bu geleneksel sanatın yaşatılması için çalışılmaktadır⁹⁹.

⁹⁹ Şerare Yetkin; "Türk Halı Sanatının Tarihi Akışı İçindeki Gelişmesi", I. Milletlerarası Türk Halı Kong., Sanat Çevresi Özel Sayı 2, Ekim , İst. 1984, s. 9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DOKUMA ÇEŞİTLERİ VE TEKNİK ÖZELLİKLERİ

3.1. Düz Dokumalar ve Teknik Özellikleri

Düz dokuma yaygılar; halı dışında kalan, enine ve dikey, iki veya daha çok iplik grubunun birbiri arasından değişik şekillerde geçerek meydana getirdikleri dokuma yaygı türleridir.

El dokuması yaygılar el tezgahlarında hiçbir mekanik işlem olmadan tamamen el ile dokunarak meydana getirilir. Türk düz dokuma yaygıları, daha çok geleneksel yaşamın devam ettiği yerlerde, dokuyucuların yalnız kendi kullanımları için ürettikleri dokuma türleridir¹⁰⁰.

Dokuma örgü teknolojisine göre kilim yapısı, bezayağı örgüde atkı sıklığı, çözgü sıklığından fazla atkı görünümlü dokusal yüzeydir. Atkı sıklığını sağlamak için, gergin çözgü ile kenetlenen atkı sıraları kirkit ile vurularak sıkıştırılır. Kilim dokuma örgüsünde yüzey süslemeleri renkli atkılarla yapılır.

Düğümlü halı dışında kalan kilim, cicim, zili, sumak, verne vb. gibi üm düz dokuma yaygılar, genel olarak Türkiye'de dokunmasını bilmeyen halk arasında ve dış ülkelerde çoğunlukla ve sadece "kilim" olarak yanlış bir şekilde adlandırılmışlardır. Oysa kilim, düz dokuma yaygılarından yalnız bir dokuma tekniğine verilen ad olup kendi içinde de değişik tipleri vardır. Kilim ve onun dışında kalan "cicim, zili, sumak" dokuma türleri ise Türkiye içinde en tanınmış ve en yaygın olan dokuma yaygı türleridir¹⁰¹..

¹⁰⁰ Balpınar Acar, a.g.e., s. 7-8.

¹⁰¹ Balpınar Acar, a.g.e., s. 8; Durul; Anadolu Kilimlerinden Örnekler, s. 40.

3. 1.1. Bezayağı dokuma, düz bez dokuma :

Atkı ve çözgülerin eşit şekilded birbirinin altından ve üstünden geçtiği dokuma türü bezayağı veya düz bez dokumadır. Normal gerginlikteki atkı ve çözgülerin arasından orta gerginlikte atkılarının geçirilmesi ile atkı ve çözgülerin eşdeğerli olarak yüzeyde görüldüğü bir dokuma şeklidir ¹⁰².

3. 1 .2. Düz atkı yüzlü dokuma :

Tezgahta uzunlamasına ön-arka çift sıra ipliklerin (çözgü) arasından bir ön ve bir arkadan geçen enine ipliklerden meydana gelen ve çözgülerin atkılar tarafından tamamen örtüldüğü bir dokuma türüdür ¹⁰³.

3. 1 . 3. Kilim Dokuma

Düğümlü halı dışındaki havsız düz dokuma yaygılar arasında en tanınmış olan, çözgülerin atkılar tarafından tamamen gizlendiği atkı yüzlü dokumalardır ¹⁰⁴. Kilimlerde yatay ve dikey dolgular, geometrik kompozisyon görüntülüdür. Kullanılan bezeme ve terkipler iyi dokundukları takdirde, tersi yüzü belli olmaz, zemin ve motif ilk bakışta ayrılamaz.

Kilimin dokumasında evvelce hazırlanan model yoktur. Yapımı, görgü ve geleneğin kalıpları içinde düşüncenin ürünüdür. Dokuma anında motiflerin özelliğine göre dik ve yan taşmalar yapılır. Boşluklar sonradan doldurulur. Halıda olduğu gibi sıra takibi gereksizdir.

Kompozisyonların renklendirilmesinde görülen bağdaşma kilimlerin sevilen özelliğidir. Dokuma anında psikolojik etkiye göre, ekleme ve eksiltmeler görülür. Bu o kadar ustaca yapılır ki, eski ile yenisini ayırmak güç olduğu gibi, eşlerini de bulmak zordur. Kilimlerde kullanılan motifler aynı ad ve anlamı taşır. Sevinç, keder, dost, kuvvet ve bereket motiflerinde sembolik ifadeye yönelik sezilir ¹⁰⁵.

¹⁰² Ölçer; a.g.e., s. 17.

¹⁰³ Balpınar Acar; a.g.e.,s. 44.

¹⁰⁴ Balpınar Acar; a.g.e.,s. 45.

¹⁰⁵ Durul; Anadolu Kilimlerinden Örnekler, s. 20.

3. 1 .3.1. İlikli Kilim :

Çözümlerin arasına bir alttan ve üstten çözümleri örtecek şekilde yerleştirilen değişik renkteki atkılar, kendi motiflerinin sınırlarından geri dönerler. O motifin sınırında komşu motifin başka renkteki atkısı da aynı yerden birkaç sıra geri dönerken arada dikey bir çizgi meydana geliyorsa, bu çizgi iki desen arasında dikey bir ilik meydana getirir ¹⁰⁶.

3.1 .3.2. İliksiz “ Dikey Çizgisi Olmayan “ Kilim :

İliklerin meydana gelmesini önlemek için, dikey çizgilerden kaçınılarak, çoğunlukla çapraz ve enine çizgilerden oluşan desenler dokunur, ancak çok mecbur kalınıncaya birkaç yerde ilikler görülebilir ¹⁰⁷.

3. 1. 3.3. Eğri Atkılı Kilim :

Normal olarak atkılar dikey çözümler arasına enine düz bir hat halinde geçirilir. Bu türde ise, atkılar kirkitle bastırılırken desene göre bazı yerde kuvvetli bazı yerde hafif şekilde bastırılır. Böylece atkılarının desene uygun bir eğrilikte çözümlerin arasından geçirilmesi sağlanmış olur. Atkılarının bazı yerlerde gergin bazı yerlerde gevşek durmasından dolayı eğri ve yuvarlak çizgiler meydana gelir ¹⁰⁸.

3. 1 .3.4. Normal Atkılar Arasına Ek Atkılar Sıkıştırılması İle Oluşan Kilim:

Daha önceden muntazam şekilde atılmış ve kirkit ile sıkıştırılmış atkılar üzerine ufak bir grup atkı atılarak sıkıştırılır. Sonradan onun da üzerine muntazam bir şekilde birkaç sıra asıl atkılardan atılır ¹⁰⁹.

3.1 .3. 5. Çift Kenetleme İle İliklerin Yok Edildiği Kilim:

Kendi desen alanına gidip gelen değişik renkteki atkılar dönüş yaptıkları sırada, karşılaştıkları öteki renkteki atkı ile karşılıklı kenetlenir. Bir

¹⁰⁶ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 47.

¹⁰⁷ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 48.

¹⁰⁸ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 49.

¹⁰⁹ Balpınar Acar, a.g.e. s. 50

sırada desen boyunca ilerleyen bir atkı öteki taraftaki atkı ile kenetlendikten sonra, üstteki ile gidip- dönüş olmak üzere çift kenetleme yapılmış olur ¹¹⁰.

3.1 .3 .6. Atkıların Aynı Çözgüden Geri Dönmesi İle İliklerin Yok Edildiği Kilim:

Ayrı desen alanlarından gelen desen iplikleri karşılaştıkları aynı tek çözgü üstünden geri dönüş yaparlar. Böylece dokuma sırasında dikey desen sınırlarında çiftler çiftler gruplar halinde birbirinden ayrılan çözgülerin birbirine bağlanması sağlanmış olur ¹¹¹.

3.1 .3.7. Sarma Konturlu Kilim :

Atkılar arasında meydana gelen boşluklar ve iliklerin aynı renkteki bir çerçeve ipliği ile arada kalan çözgülere, teker teker yukarıya doğru dikey, çapraz veya enine sarılması ile dokunan yüzünde iğne ardı işlemlerini andıran çerçeve çizgilere denilir ¹¹².

3.1.3.8. Eğri Atkılı Kilim :

Desenler arasında geniş boşluklar bırakılarak bunların arası, desenin kenarına paralel bir şekilde çizgilerin arasından geçirerek aynı renkte bir kontur ipliği ile doldurulur ¹¹³.

3.1.4. Cicim Dokuma :

Dokuma biçimi kilimlerden farklı olmasına karşın, ilk bakışta konuya yabancı biri için kilime benzetilebilir. Öyleki dokuma sırasında ayrı bir teknikle işlenen motifler, kişide iğneyle sonradan işlenmiş duygusunu uyandırabilir. Fakat bu bütünüyle yanlış ve çözgü atkı ikilisinin dışında birde renkli motif iplikleri kullanılır ¹¹⁴.

Cicim dokumak için önce tezgaha gerilecek atkı ve çözgü ipliklerinin aynı renk ve kalınlıkta olması gerekmektedir. Araya üçüncü bir ipliğin

¹¹⁰ Balpınar Acar, a.g.e. ,s. 51.

¹¹¹ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 52.

¹¹² Balpınar Acar, a.g.e.,s. 53.

¹¹³ Balpınar Acar, a.g.e., s. 54.

¹¹⁴ Balpınar Acar, a.g.e. ,s. 55.

karışması nedeniyle cicim dokumasının yöntemi kilime göre farklıdır. Atkı atıldıktan sonra istenilen desene göre çözümler belirli aralıklarla çiftler halinde diğerlerinden ayrılırlar.

Dokumanın arkasından verilen renkli desen ipliği ön tarafa geçip bu çözümlü grubunu atlar. Ardından tekrar arka tarafa geçip bekler. Böylece iplik deseninin durumuna göre istenilen biçimde hareket eder, arkadan geldikten sonra öne geçen desen ipliklerini kolaylıkla izleyebilmek için cicimler yaygının ters tarafından dokunur ve çoğu kez dokuyucuya bir yardımcı gerekebilir. Bu yardımcı desen ipliklerini tezgahın arkasından ön tarafa verir ve dokuyan kişide iplikleri sayarak çözümlerin arasını açar, ipliği arkaya vererek atkayı atar ¹¹⁵.

3.1.4.1. Seyrek Motifli Cicim :

Zemini meydana getiren atkı ve çözümler, çoğunlukla aynı kalınlıkta ve renkte iplikler olup, deseni meydana getiren iplikler bunlara nazaran daha kalın olur, bu da desenlere kabartma bir görünüş verir ¹¹⁶.

3.1.4.2. Atkı Yüzlü Seyrek Motifli Cicim :

Aynı dokuma tekniğinin atkılarının çözümlerini gizleyecek şekilde bol bırakılıp bastırılarak "atkı yüzlü" bir zemin arasına motiflerin dokunması ile meydana gelen bir tekeniktir. Daha kalın yaygıların elde edilmesi için bu dokuma türü kullanılmaktadır ¹¹⁷.

3.1.4.3. Sık Motifli Cicim :

Kalın yer yaygıları, heybe, çuval, hurç gibi dayanıklı olması gereken kullanımlar için üç tek çözümlü sarılarak bezayağı zemin arasında dokunan cicim türleri vardır. Bunlar daha dayanıklı bir dokuma elde etmek için motifler birbirine çok yakın dokunurlar. Bu dokumalar çoğunlukla zili dokumalarla karıştırılır ¹¹⁸.

¹¹⁵ İrfan Unutmaz; "Konya Koyunoğlu Müzesindeki Obruk ve Kilimler" Antika, Sayı 34, Subat İst.1988, s. 40.

¹¹⁶ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 56.

¹¹⁷ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 57.

¹¹⁸ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 58.

3. 1.4.4. Atkı Yüzlü Sık Motifli Cicim :

Aynı şekilde üç atkı sarılarak dokunur, ancak daha kalın bir yaygı elde etmek için zemin, atkı yüzlü dokuma arasına sık motifler sarılarak dokunur ¹¹⁹.

3.1 .5. Zili Dokuma :

lık bakışta sık motifli cicimlere benzetilmekle beraber aslında cicim dokumalardan tamamen ayrı bir dokuma türüdür. Her ne kadar zili dokumalarda da atkı ve çözgü, ayrıca renkli desen iplikleri ön yüze atlamalar yapıyorsa da cicimde bu iplikler desenlerin konturlarını meydana getirmek için yukarıya doğru sarılarak devam ederler. Zili' lerde atlamalarla motiflerin içleri doldurulur.

Zilileri, cicimlerden ayıran en önemli özelliklerden biri olarak çözgü çiftlerinin bozularak üç veya beş üstten, bir alttan geçen değişik renkteki desen iplikleri kendi alanlarından bir boydan bir boya giderler ve tüm zemin 2-1,3-1 veya 5-1 atlamalarla doldurulmuş olur. Bir sıra böyle dokunduktan sonra, ikinci sıra yine atlamalarla boydan boya doldurulur.

Dikey konturlarla, üst sıraya dönüş yapan desen ipliği ile çoğunlukla tek çözgü atlamalar yaparak çözgü çifti bozulduğundan, çözgü çiftinin arasındaki ağızlık tarafından sıkıştırılmadığı için çözüleceğinden, araya iki sıra atkı atılır. Ancak dikey konturların çözülmemesi için karşılıklı gelen tek sıra atlayan aynı renkte desen iplikleri karşılaştıkları zaman birbirlerine kenetlenerek üst sırada geri dönüş yaparlarsa araya iki sıra atkı atmak gerekmez ¹²⁰.

Zililerde kullanılan bezemeler çoğunlukla geometrik formlardadır. Renklendirme genellikle verev bir düzende yapılır. Harman işlerinde kullanılacak eşya, saman taşımada, ekin çuvaları, çadır ve ev döşemede kullanılacak eşyalar dokunmaktadır ¹²¹.

¹¹⁹ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 59.

¹²⁰ Balpınar Acar, a.g.e.,s. 61.

¹²¹ Yusuf Durul; Yörük Kilimleri Niğde Yöresi Ak Yav Ist 1977 s 29

3.1.5.1. Düz Zili :

Desenlerin içi 2-1,3-1,5-1 atlamalarla doldurulurken, başta kalan tek çözümler ve atlamalar ile yaygının yüzünde dikey çizgili fitilli bir görünüm meydana gelir ¹²².

3.1.5.2. Çapraz Zili :

Her sırada birer çözümlü boşta bırakarak öne geçirilen desen iplikleri, üst sırada birer çözümlü yan tarafa kayarak atlatılır. Böylece boşta kalan çözümler ve üste çıkan desen iplikleri çapraz çizgiler oluşturur ¹²³.

3.1.5.3. Seyrek Zili

Düz bez dokuması zemin üzerine, kesik kesik birbiri ile bağlantısız serpilmiş 3-1,5-1 atlamalı düz zili dokuması tekniğinde ufak motiflerden meydana gelir ¹²⁴.

3.1.5.4. Damalı Zili :

Dama taşı gibi 2-1,3-1 atlamalarla bütün motifler doldurulur. Daha çok diğer tekniklerle birarada kullanılır. Bazen çapraz çizgilerin kesişmesinden meydana gelen damalar motif zeminlerini doldururlar ¹²⁵.

3.1.5.5. Konturlu Zili, Zili-Verne :

2 ve 3'lü atlamalarla kontur halinde desenlerin meydana getirildiği zili türüdür. Atkı yüzü veya bez dokuma geniş zeminler üzerinde cicim gibi konturlardan meydana gelen desenlerden oluşur ¹²⁶.

3.1.6. Sumak Dokuma

Cicim ve zillerde olduğu gibi çözümlü ve atkılar dışında ayrıca renkli desen iplikleri ile dokunmaktadır. Ancak bazı yörelerde araya atkı

¹²² Balpınar Acar, a.g.e., s. 63.

¹²³ Balpınar Acar, a.g.e., s.64.

¹²⁴ Balpınar Acar, a.g.e., s.65.

¹²⁵ Balpınar Acar, a.g.e., s.66.

¹²⁶ Balpınar Acar, a.g.e., s.67.

atılmadan dokunan çeşitleri de bulunmaktadır. Aynı renkteki desen ipliklerinin çözüğü çiftlerine devamlı olarak sarılması ile dokunur.

Renkli desen iplikleri motiflerin içini doldurduktan sonra, arkadan başka renkteki bir desene atlatılır veya üst sıraya geçirilir. Bu desenin durumuna ve dokuyucunun arzusuna göre değişebilir. Dokuma çoğunlukla zili ve cicimler gibi yaygının tersinden yapılır.

Sumak kelimesi çözügülerin atkılara sarılması tekniğindeki yaygıların dokunduğu ¹²⁷ Güney Kafkasya'daki kasabalardan birinin adı olarak kabul edilmektedir ¹²⁸.

Sumak desen ipliğinin her çözüğü çiftine tek tek sarılmasıyla yapıldığı için çok zor bir dokumadır. Bu yüzden ender olarak görülür. Daha çok çuval, heybe, beşik ve minder olarak dokunur. Yaygı olarak dokunanlara az rastlanır. Doğu Anadolu'da büyük yer yaygısı olarak kilim ve cicim ile birlikte dokunmuştur ¹²⁹.

3. 1.6.1. Düz Sumak :

Desen ipliklerinin aynı yönde, çözügüye sarılması ile meydana gelen, düz sumak dokumasıdır. Desen iplikleri her sırada, aynı şekilde üstten alta doğru veya alttan üste doğru sarılarak dokunur ve araya atkı atılır ¹³⁰.

3.1. 6.2. Atkisiz Düz Sumak :

Araya atkı atılmadan dokunan düz sumak dokumasıdır ¹³¹.

3. 1.6.3. Balık Sırtı Sumak :

Desen ipliklerinin her sırada tek yönlerde çözügüye sarılması ile meydana gelen balıksırtı görünüşlü sumak dokumasıdır. Desen iplikleri çözügüye bir sırada sağa veya sola eğilimli olarak, diğer sırada ise bunun tersine sarılarak, dokumaya balıksırtı görünüşü verilir ¹³².

¹²⁷ Balpınar Acar, a.g.e., s. 69.

¹²⁸ Hermaann Hack; Doğu Halıları, (çev.: Neriman Görgünay) A.Ü. Yay., Ank., 1975,s.42.

¹²⁹ Suzan Bayraktaroğlu; " Sumak Dokumaları ", Kültür ve Sanat, İş Bankası Yay.,Sayı:11, Eylül Ank.1991, s. 40.

¹³⁰ Balpınar Acar, a.g.e., s. 70.

¹³¹ Balpınar Acar, a.g.e., s. 71.

¹³² Balpınar Acar, a.g.e., s. 72.

3.1.6.4. Balık Sırtı Atkısız Sumak :

Araya atkısı atılmadan birinci sıra üstten alta doğru desen ipliğinin çözümlere dolanması ile dokunuyorsa, ikinci sırada bunun tersi, desen ipliklerinin çözümlere sarılması ile balıksırtı bir görünüş elde edilir, fakat araya atkısı atılmaz¹³³.

3.1.6.5. Ters Sumak :

Düz dokumanın tersine, içten dışa doğru sararak, dokumanın yüzünde daha kısa kabarıklıkların meydana geldiği sumak dokuma şeklidir. Kullanışlı bir teknik değildir¹³⁴.

3.1.6.7. Çapraz Alternatif Sumak :

Ters sumak dokumanın her sırada birer çözümlü çifti kayarak dokunmuş şeklidir. Birinci sırada çözümlü çiftlerinin arkadan gelip öne doğru ters bir şekilde sarıldıktan sonra, ikinci sırada birer çözümlü kayarak aynı şekilde çözümlere sarılır¹³⁵.

3. 1.7. Verne Dokuma :

Zili türünün 2 ve 3'lü atlamalarla kontur halinde desenler oluşturduğu bir dokumadır. Konturlarla çevrili desenlerin içi 3-1 veya daha uzun atlamalarla doldurulur¹³⁶.

3. 2 . Düşümlü Dokumalar ve Teknik Özellikleri :

Düşüm ilme ipliğinin, çözümlü iplikleri etrafında değişik sarma yöntemleri ile ortaya çıkan bir tekniktir. En çok kullanılan düşümler Gördes, İran, Tek çözümlü üzerine bağlama düşümü ve hekim düşümüdür.

Türk halıları Gördes (Türk düşümü) düşümü ile dokunur. Bükülmüş renkli yün ipliğinin bir ucu, bir çözümlünün öteki ucu ise bitişik diğer çözümlünün üzerine bağlanır. Bu çift düşümlüleme tarzı dokumaya daha fazla

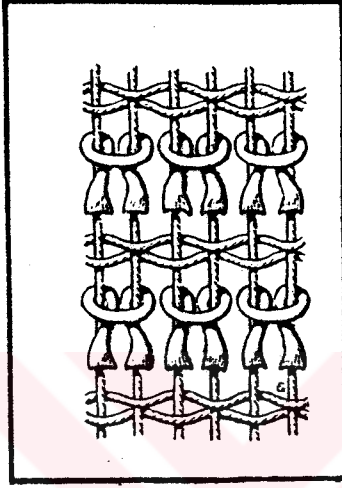
¹³³ Balpınar Acar, a.g.e., s. 73.

¹³⁴ Balpınar Acar, a.g.e., s. 74.

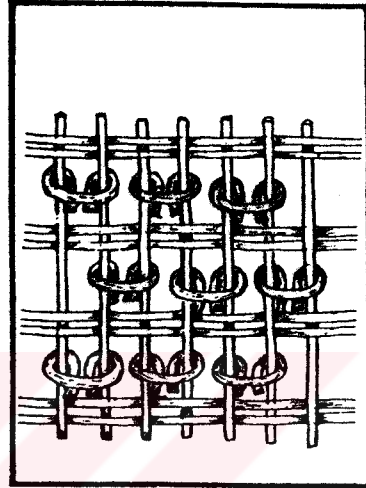
¹³⁵ Balpınar Acar, a.g.e., s. 75.

¹³⁶ Ölçer, a.g.e., s. 18.

sağlamlık getirir ve dokuma biraz daha sertleşir. Bu düğüm tekniği geometrik biçimlerin dokunması için çok elverişlidir ¹³⁷.(Şekil 2-3)

Şekil- 1: Türk Düğümü
(Yeşim Öztürk'ten)

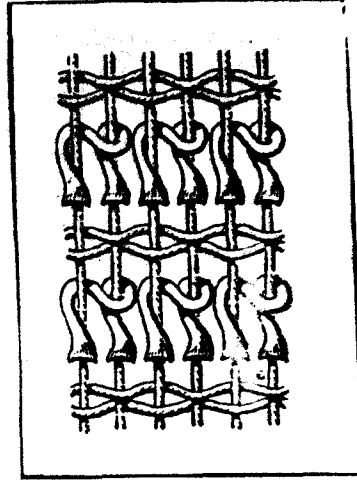

Şekil- 2: Türk Düğümünün
Değişik Uygulanışı.
(Yeşim Öztürk'ten)

İran düğümünde ise renkli yün ipliğinin yalnız bir ucu, bir çözüğünün etrafını sarar, diğer ucu ise sarılmadan bitişik çözüğünün üzerine çıkarılır. Bu düğüm 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Osmanlı saray halılarında kullanılmıştır ¹³⁸.(Şekil 4)

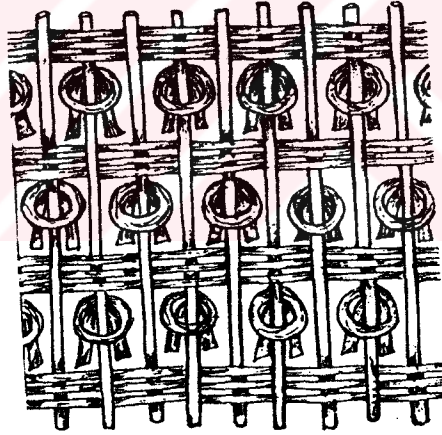
¹³⁷ Hulusi Güngör; Türk Halıları, Keskin Color Basımevi, C.1, İst.1984, s. 22.

¹³⁸ Neriman Göngünay; Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri, Tarım Orman ve Köy İşleri Bak. Teşkilatlanma ve Des. Gen. Müd. Yay. Ank.1984 s. 18

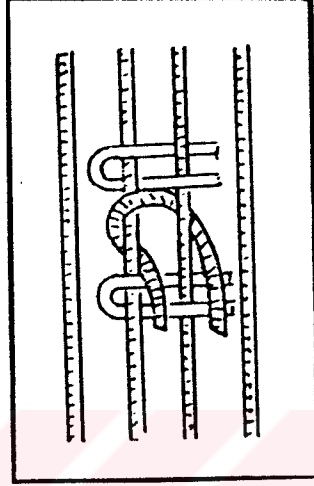
Şekil- 3: İran Düğümü
(Yeşim Öztürk'ten)

Tek arış (çözü) üzerine düğümleme ise diğer düğüm çeşitlerinden çok az kullanılmıştır. Düğüm ipliği çözgünün etrafında bir defa düğümlenerek uçları dışarıya çıkar. (Şekil 5)

Şekil- 4: Tek Arış Üzerine
Düğümleme
(Yeşim Öztürk'ten)

Son düğüm çeşidi ise hekim düğümüdür. Bu teknikte tek ilme kullanılmaktadır. Kolay üreme ve işçilik yönünden elverişli olduğundan Isparta atölyelerinde uygulanmıştır¹³⁹. (Şekil 6)

Şekil- 5 : Hekim Düğümü

(O. Aslanapa- Y. Durul'dan)

Pazırık halısında Türk düğümü (Gördes) kullanılmış ve Pazırık halısından beri Türklerin, Türk düğümü kullandıkları kaynaklarda belirtilmiştir¹⁴⁰.

Türkler halı kavramını teknik açıdan düğümlü (ilmeli) dokuma tekniğiyle üretilmiş, tekstil ürünü anlamında kullanmışlardır¹⁴¹.

3.3. Dokumalarda Kullanılan Malzeme, Tezgahlar ve Boyalar :

3.3.1. Malzeme :

Dokumalarda kullanılan hammaddelerin başında yün, keten, pamuk ve kıl gelir. İlme ipliği yün olan dokumalarda çözümlü ve atkı ipliği olarak

¹³⁹ Durul- Aslanapa; a.g.e., s. 13-14.

¹⁴⁰ Öney; a.g.e., s. 155.

¹⁴¹ Richard Ettinghausen; "Halı" maddesi, İslam Ans., C.V, İst., 1950, s. 129.

sadece yün ve pamuk, pamuk ve kendir, veyahutta yalnız pamuk ipliği kullanılmaktadır¹⁴².

3.3.1.1. Yün İpliği :

Dokumalarda kullanılan hammaddelerin en önemlisi yündür. İlime, atkı ve çözgü olarak kullanılan yün ipi, başta koyunlardan olmak üzere develerden de elde edilmektedir.

Gerek evlerde ve gerekse fabrikalarda imal edilen yün ipliklerinde genellikle koyunlardan elde edilen yapağı kullanılmaktadır. Elde bükülen ve evde tabii boyalarla boyanan iplikler önemini halen korumaktadır¹⁴³.

3.3.1.2. Yapağı :

İlkbahar ve yaz aylarında koyunların kırılmasından elde edilen ürüne "yapağı", sonbaharda kuzu ve koyunlardan elde edilene de "yün" adı verilir. Parçalanmadan hayvanlardan çıkarılabilen postt şeklindeki yapağılara "gömlek" adı verilir. Ambalaja girecek şekilde katlanmış bulunan gömleklere "tulum" denir¹⁴⁴. Kirli yapağılar berrak suda yıkanır, çok kirli olan kısımlar birkaç gün suda bekletilir, temizlenen yapağı güneşte kuruttulur, kurutulan yapağı didilir ve taramaya geçilir.

3.3.1.3. Taraklar :

Taramada kullanılan tarakların muhtelif şekilleri vardır. Kalın bir tahtanın ortasına veya uç tarafına, kısa kenarlarına paralel olarak çakılmış iki sıra, ucu sivri çelikten yapılmış çubuklardan meydana gelmiştir. Tarak tahtasının uzun kenarı kendi önüne gelecek şekilde oturan tarayıcı, yapağıdan bir tutam alarak iki eli ile ortasından dişlere geçirir ve her iki tarafından çeker, kirli ve kısa elyaf yapağıda kalır, daha sonra yapağı eğirilir ve iplik haline getirilir¹⁴⁵.

¹⁴² Durul, Anadolu Kilimlerinden Örnekler, s. 42; Figen Yandımata "Halı Teknolojisi", I. Ulusal El San. Sem., 18-21 Kasım, İzmir, 1981, s.422.

¹⁴³ Yandımata, a.g.m., s. 422; Gönül, a.g.m.,s. 163.

¹⁴⁴ T.C. Sanayi ve Ticaret Bak. Küçük San. Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Gen. Müd., Bitkilerden Elde Edilen Boyalarla Yün İplerinin Boyanması, Ank. 1991, s. 111.

¹⁴⁵ Yandımata, a.g.m.,s. 423.

3.3.1.4. İplik Yapımı :

Taranarak hazırlanmış yünler, ppamuk toppu halinde iğ, kirman ve öreke de bükülür ve ip haline getirilir. İpler renklendirilerek çırkırlarda veya elde yumak yapılır¹⁴⁶.

3.3.2. Tezgahlar :

3.3.2.1. Düz Dokumalarda Kullanılan Tezgahlar :

Bütün düz dokuma yaygılar ve hatta düğümlü dokumalar aynı tip tezgahda dokunabilirler. Hatta bir tezgaha gerili olan tek bir çözgü sistemi üzerine aynı zamanda bu dokumalardan birden fazlası bir arada dokunabilir. Dokuma tezgahları yere paralel yatay tezgahlar (yer tezgahı-konar göçer tezgah) veya dikey tezgah (Istar-Ipağacı) olarak iki türüdür.(Şekil 1)

Daha çok yörüklerin kullandığı en ilkel tezgah olan yer tezgahı isteyen bahçesinde bile kurabileceği basit bir alettir ¹⁴⁷. Eni ve boyuna göre toprak üzerine dört köşeye birer tane kazık çakılır. Istar tezgahı göçebe hayatına uygun, taşıma ve kullanılması basit, hatta göçte kondukları yerde yapılabilecek basit dokuma aracıdır. Doğu Anadolu'da görülen yatay tezgahın, dik ıstar ¹⁴⁸ tezgahından hiçbir farkı yoktur ¹⁴⁹.

Kilimin çözgüsü aynı sırada yere çakılan dört ağaç arasında, kilimin eni ve boyuna göre çözgü ipi koparılmadan yapılır. Istar tezgahının alt bazısına sarılır. Bir ucu yuvak ağaç ile üst bazuya yerleştirilir. Gücü ağacı ve ipi gücü ayırma çubuğu ile gücüleme, tezgah üzerinde yapılır. Daha önceden hazırlanmış bir model yoktur. Yapımı görgü ve geleneğin kalıpları içinde düşüncenin ürünüdür. Dokuma anında motiflerin özelliğine göre dik ve yan taşmalar yapılır. Boşluklar sonradan doldurulur. Halıda olduğu gibi sıra takibi olmaz ¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Yeşim Öztürk, Balıkesir Sındırgı Yöresi Yağcıbedir Halıları, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1992, s. 11.

¹⁴⁷ Ölçer, a.g.e. s. 10.

¹⁴⁸ Dik el dokuma tezgahına Anadolu'nun bazı yerlerinde verilen ad.

¹⁴⁹ Durul; Yörük Kilimleri, Niğde Yöresi, s. 13.

¹⁵⁰ Durul; Anadolu Kilimlerinden Örnekler, s. 20.

3.3.2.2. Dügümlü Dokumalarda Kullanılan Tezgahlar :

Halı dik yatık veya bir duvara dayalı şekilde kurulmuş tezgahlarda dokunur. Konar göçer Türkmen ve doğu illeri aşiretlerinde ise yere paralel tezgahlar kullanılır.

Halı genellikle İstar denilen dik tezgahlarda dokunur. İstar tezgahının iskeleti iki yan ağacı, üst ve alt bazılar, gücüleme çubuğu ve yatağından meydana gelir ¹⁵¹.

Halı tezgahının alt ve üst başlıkları arasına gerilen çözgü iplikleri, yani dikey iplikler halıların taşıyıcı iskeletini oluşturur. Çözgüler alt bazıya çitileme çubuğu ile bağlanarak gerilir. Gücüleme tezgah üzerinde yapılır. Vargel ağacı (gücü açmak için) dolaşık ağacı (çözgülerin dolaşmamasını sağlar) takılır. Bırakılacak püskül uzunluğundan sonra kilim ve çiti kısmı dokunur. Önceden hazırlanan desene göre çözgüler üzerinde kenar örgü, kolan, dış dar bordür, geniş bordür, iç dar bordür, orta zemin başlangıç noktaları işaret edilir.

Dokumada en önemli kısım (dügüm) ilmedir. İlmeleri sıktırmak için genişliğine atılan iplere atkı adı verilmektedir. Soldan sağa doğru yapılan her düğüm sırasından sonra atkı, iplik uzatmalarının bir altından, bir üstünden olmak üzere, dokumanın sol başından sağ başına kadar geçirilir, geri döndürülür. Böylece düğüm sıraları sıkıca birbirine bağlanmış ve sağlamlığı artırılmış olur. Dügümler kirkit denilen aletle, atkının ve düğümün iyice yerine oturması için sıkıştırılır. Makasla aynı yükseklikte ilmeler kesilir ¹⁵².

Eski Türk dokumalarında çözgüler tamamen yünden, gergin muntazam aralıklarla yapılmıştır. Atkılar yünden ve bükümlü olup genellikle dayanıklılık yönünden 2 sıra atkı kullanılmıştır. Dügüm düzgün, sık ve aynı zamanda orta uzunlukta kesilmiştir ¹⁵³.

Genel olarak eski örneklerden keçe yaygıları, kilimleri ve bazen de yaygı anlamında, halı kavramı içinde bulunmaktadır. Fakat bugün halı,

¹⁵¹ Durul- Aslanapa; a.g.e., s. 12.

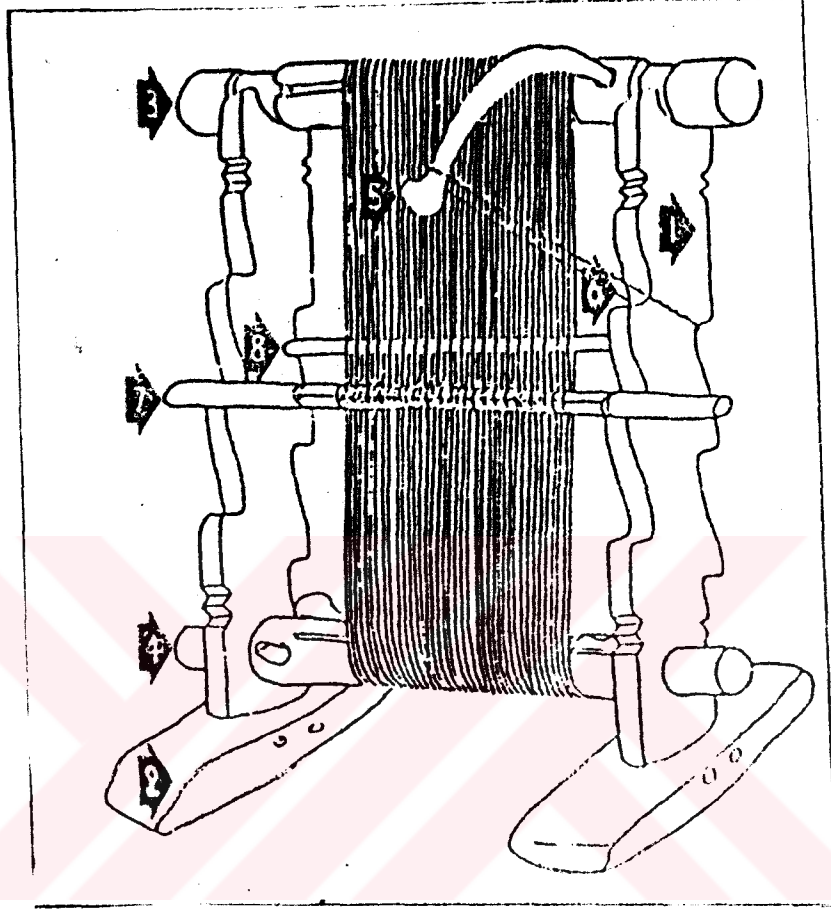
¹⁵² Görgünay; Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri, s. 16; Çetin Aytaç; El Dokumacılığı, T.H.K. Basımevi, Ank.1989, s. 128-133.

¹⁵³ Gönül; a.g.m, s. 164

ilme tekniği ile dokunan tekstil ürünlerini kapsadığından yalnız yaygılar değil, mekanda kullanılan çeşitli eşyalar (yastık,minder) ve taşımada kullanılan eşyalar (heybe,torba ve koşum takımları) da geleneksel kültürümüzde halen halı kapsamı içinde yer alan bir teknikte üretilmektedir. Nitekim çeşitli tarihi dönemlere ait halılarda bu tür örnekler görülebilmektedir ¹⁵⁴.

¹⁵⁴ İsmail Öztürk; " Ege Bölgesi Halıcılığının Demirci ve Gördes Örneğinde Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi " III. Milletlerarası Türk Folklor Kong. Bil., Sayı 24, İzmir,1987,s. 313.

Şekil- 6: (Fatma Ülkü Bilgin'den)

Dikey (Istar) Tezgah

- 1- Yan Ağacı
- 2- Baskı Ağacı
- 3- Üst Bazı
- 4- Alt Bazı
- 5- Burgu Ağacı
- 6- Burgu İpi
- 7- Gücü
- 8- Vargel

3. 3. 3. Dokumalarda Kullanılan Doğal Boyalar :

Anadolu halılarında bölgelerin özelliği renklerde kendini gösterir. İlmelerin boya ile boyanmış olması eski halıların en belirgin özelliğidir.

Kök boya denilen bu renkler, çeşitli bitkilerin yapraklarından, meyvalarından veya köklerinden çıkarılmaktadır. Eskiden halılarda kullanılan iplikler, yalnız kendileri tarafından bilinen ve bir aile sırrı olarak saklanan nebati boya ile boyanır, boyanmış iplikler haftalarca açıkta güneşe, yağmura, rüzgara maruz bırakılır ve boya çıkmaz bir hal alırdı ¹⁵⁵. Bu bakımdan özellikle bitkisel boyalarla boyama Türk halı, kilim, cicim, zili, heybe ve kumaşlarında kullanılan ipliklerin boyanmasında başvurulan en eski ve en etkili bir yöntem olmuştur.

18.yüzyıl başlarında sentetik boyaların bulunmasıyla ve bu boyaların tekstile uygulanmasıyla gerek dünyada gerekse Türkiye’de doğal bitkisel boyalara talep doğal olarak önceleri azalmış, sonraları ise giderek kalmamıştır. Ancak boya bitkileri ile halı ve kilim ipliği boyama işlemine bugün çok dar ve yerel olmakla beraber Türkiye’nin bazı yerlerinde rastlamak mümkündür ¹⁵⁶.

3.3.3.1. Yünlerin Boyaya Hazırlanması :

Koyunlardan kırılan yapağı yıkanıp tarandıktan sonra kirman veya çıkırıktaki eğirilerek ip haline getirilir. Yıkamada tercihen yağmur suyu kullanılır. Bu mümkün olmadığı ve kireçli sert sular kullanıldığı taktirde uygun ölçülerde soda kullanılarak suyun sertliği giderilir. Ortalama 40 derece ısıtılan, içinde sabun köpürtülen suya yünler çile haline getirilip bir sopanın üzerine takılarak batırılır ve temizleninceye kadar iki üç kez yıkanır. Dikkat edilecek önemli bir hususta yünleri sıkmadan, bükmeden ve ovmadan yıkamaktır. Yıkama sonucu yünlerin rengi beyazlaşmışsa ağartma yapılır.

¹⁵⁵ Durul-Aslanapa; a.g.e., s. 15.

¹⁵⁶ Mustafa Arlı; "Doğal Bitkisel Boyalarla Boyama Yöntemleri Üzerine Düşünceler * II. Ulusal El San. Sem., 18-20 Kasım, İzmir, 1982,s. 16-17.

Boyama yapımında kullanılan bitkilerdeki boyar madde, bitkinin çiçek, meyve, kabuk ve kök kısımlarında bulunur. Bu bitkiler mevsiminde toplandıktan sonra gölgede kurutulur, öğütülüp kullanılır.

Boyama sırasında boya bitkisi, bir gün önceden boyama kazanındaki suya doğrudan veya bir torba içinde bırakılıp erimesi sağlanır. Yünler iyice ıslatılmış ve sıkılmış olarak boyaya batırılır. 80-90 derecede kaynatılır. Boyama işlemi biten yünler ılık su ile yıkanıp gölgede kurutulur ¹⁵⁷.

3.3.3. 2. Renkleri Yünlere Tesbit Eden Yardımcı Maddeler :

Boya maddelerinin renklerini daha parlak ve kalıcı yapmak için kullanılan yardımcı maddelere "mordan" adı verilir. Bunların en önemlileri şap, göztaşı, karaboya, limon tuzu, sirke ve tuzdur. Mordanlama boya işleminden önce, boyama sırasında ve boyama sonrasında da boya maddesine mordan karıştırılarak yapılır ¹⁵⁸.

3.3.3.3. Bitkisel Boyalarda Renk Tonları Elde Edilmesi :

Boya bitkisinin miktarının azaltılıp çoğaltılması ile aynı rengin çeşitli tonları elde edilir. Birçok boya bitkisinin karıştırılarak kullanılması ile değişik renkler sağlanmış olur. Ayrıca değişik renk elde etmek için boyamada iki mordan maddesi bir arada kullanılabilir.

3.3.3.4. Bitkisel Boyalarda Haslık :

Kendi özellikleri gözönünde tutularak belirli yöntemlerle boyanan materyalde, bir boyanın meydana getirdiği renk, fiziksel ve kimyasal çeşitli etkilere karşı az veya çok belirli bir dayanım gösterir. Bu dayanım derecelendirilmesine "Haslık" denmektedir ¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Necdet Tutaman; Bitkisel Boyalarla Yünlerin Boyanması, Tarım Bak. Ziraat İşleri Gen. Müd. Yay., Ank.1973,s. 73.

¹⁵⁸ Yandımata;a.g.m. s. 425.

¹⁵⁹ Mustafa Harmancıoğlu; Türkiye'de Bulunan Önemli Bitki Boyalarından Elde Olunan Renklerin Çeşitli Müessirlere Karşı Yün Üzerinde Haslık Dereceleri, Ank. Üni. Ziraat Fak. Yay. No 77/41 Ank 1955 s 47

3.3.3. 5. Boya Elde Edilen Bitkiler :

Kök Boya;

Bu bitki yurdumuzda kök boya, boyacı kökü, boya otu, dilkanat, kırmızı kök gibi isimlerle tanınır. Boya maddesi bitkinin kök kısmıdır. Kökün çevresindeki etli kırmızı kısmından parlak kırmızı elde edilir.

Kızılçam kabuğu;

Ada çayı ile kızılçam kabuğu iki saat kaynatılır. Otlar çıkarılır. Yün ve buğday unundan hamur, kaynayan boyalı suya kese ile konur. Renkler kırmızılaşınca çıkarılır.

Sütleğen Otu;

Sütleğen otu kaynatılır, elde edilen boyalı suya sumak atılır, kaynatmaya devam edilir, yün konularak tekrar kaynatılır, soğumaya bırakılır. Mat sarıdan, koyu yeşil ve sarıya kadar değişik renk topları elde edilir.

Beyaz Papatya;

Muhtelif yardımcı maddelerle kanarya sarısından kahverengiye kadar renk tonu verir.

Cehri;

Bir ağaçcık olan cehrinin yaz sonlarında toplanan meyvalarından sarının çeşitli tonlarıyla bej, haki, fıstıki yeşil ve tarçın renkleri elde edilir.

Nar;

Kurutulmuş nar kabuklarından çeşitli yardımcı maddelerle kanarya sarısından, koyu sarıya, açık griden, koyu griye kadar renk tonları elde edilir.

Muhabbet Çiçeği;

Yeşil ve sarı renklerin elde edilmesinde kullanılan otsu bir bitkidir.

Çivit Otu;

Çivit mavisini ve diğeri mavi tonlarının elde edilmesinde kullanılır. Bu bitkilerden elde edilen renkler "İndigo" olarak isimlendirilir.

Ceviz(meyvesi)kabuğu;

Olgunlaşıp toplanan cevizlerin yeşil dış kabukları ayrılır. Gölgede kurutulur. Kahverenginin tonları elde edilir ¹⁶⁰.

Kök boya sanatının Anadolu'da 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdüğü, elde kalan örneklerden anlaşılmaktadır ¹⁶¹.

3.3.4. Dokumalarda Kullanılan Suni Boyalar :

Anilin ve alizarin olarak tanınmaktadır.

3.3. 4.1. Anilin Boyalar :

Renkleri parlaktır, halk arasında çok kullanılır. Usulüne uyulduğu takdirde bir rengi her zaman elde etmek mümkündür. Ucuz olması ile beraber, sakıncalı yönleri vardır. Her şeyden evvel renklerdeki parlaklığı zamanla kaybolmaktadır.

3.3.4.2. Alizarin Boyalar:

Alizarin boyaların uygulanmasında bazı yardımcı maddelere ihtiyaç göstermesi, daha hassas ölçülerde kullanılması, renklerinin donuk oluşu, kullanılmasında birtakım şartları gerektirmesi, bu boyaların başlıca sakıncalarını oluşturmaktadır ¹⁶².

¹⁶⁰ Tutaman; a.g.e., s. 76 ; T.C.Sanayi ve Ticaret Bak., Küçük Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Gen. Müd., a.g.e.,s. 34-97.

¹⁶¹ Durul-Aslanapa; a.g.e., s. 16.

¹⁶² Yandımatı , a.g.m.,s. 425.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : K A T A L O G

4.1. Düz Dokumalar :

Katalog No: 1

Desen No: 1,2

Resim No: 1,2

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

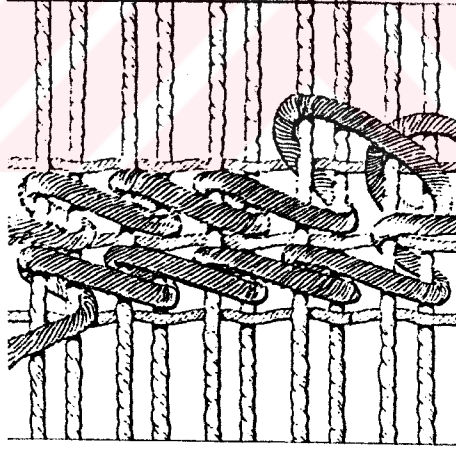
Envanter Numarası : 31-84

Tarihlendirme : 19.yüzyıl ortaları

Yöre ve kullanım yeri : Kars yöresine ait bir heybe

Boyutlar : 45x46 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden, atkılı düz sumak dokumasıdır. Atkı ve çözgüsü çift bükümlü yündür.(Şekil 7)

Şekil- 7 : Atkılı Düz Sumak
(Belkıs Balpınar Acar'dan)

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Heybe, sumak tekniğinde dokunmuş ve iki parçadan oluşmuştur. İncelediğimiz heybenin ilk parçasıdır. Heybe'nin orta alanı baklava motifleriyle belirlenmiş ve bu bak lavanın etrafı Kafkas halılarında çok kullanılan ejder

motifinin karşılıklı sıralanmasından meydana gelmiştir. Baklavanın etrafındaki küçük akrep motifi, etrafı koç boynuzlu dikdörtgen bir form içinde kalmıştır. Orta alının dört köşesinde ise değişik renklerde birer akrep motifi daha yer almıştır. Bu motifin büyüklüğü, göbekteki akrep motifiyle aynıdır.

İnce bordür'ü; Beyaz zemin üzerine kahverengi, kırmızı, yeşil renklerle baklavalar ve bu baklavalardan altından ve üstünden çıkan stilize bir dal üzerinde, tomurcuğa benzer bir motif görülmektedir.

Kalın bordür ise; Kırmızı zemin üzerine toplam 20 akrep motifinin küçük aralıklarla birbirini takip etmesinden meydana gelmiştir.

İnce bordür'ü ve zemini çevreleyen etliklerde ise; Enine olanlarda deve boynu motifi, boyuna olan etliklerde ise; kırmızı ve mavi renkte bir kartuş oluşturulmuştur. Bu heybenin genelindeki tüm renkler konturlarına da taşınmış ve motiflerin daha derinlik kazanması sağlanmıştır.

Heybe'de kullanılan renkler; Kırmızı, kahverengi, yeşil, beyaz, mavi ve lacivettir. Renklerin dağılımı ve dokumanın inceliği ile güzel bir örnektir.

Resim - 1

Resim - 2

Katalog No: 2

Desen No: 3,4

Resim No: 3,4

Bulunduğu yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 32-84

Tarihlendirme : 19. yüzyıl ortaları.

Yöre ve kullanım yeri : Kars yöresine ait bir heybe.

Boyutlar : 45x48 cm.

Teknik özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden, atkılı düz sumak dokumasıdır. Atkı ve çözgüsü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Sumak tekniğinde dokunmuş heybenin ikinci parçasıdır. 1.heybe parçasıyla bordür, zemin, renk ve motifleriyle aynıdır. Tek farklılık 1. heybe parçasının arasındaki küçük akrep motifini çevreleyen dikdörtgen formun ikinci parçada mavi renkli olmasıdır. Ayrıca tek bu parçanın arkasında (sağlam olarak), düz kilim tekniğinde dokunmuş, heybenin arka yüzü bulunmaktadır. Bu parça açık mavi ve lacivert renkleriyle çizgili olarak dokunmuştur.

Resim - 3

Resim - 4

Katalog No: 3

Desen No: 5,6

Resim No: 5,6

Bulunduğu yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 57-83

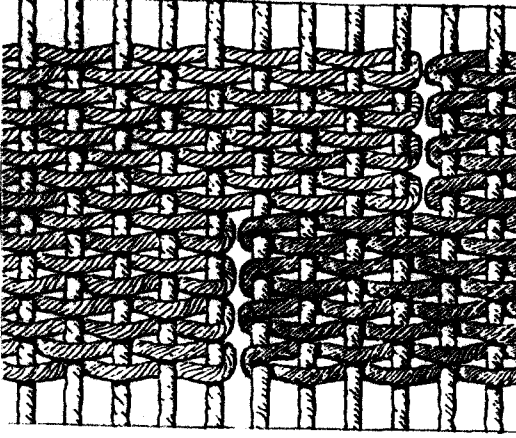
Tarihlendirme : 19.y.y, 20 y.y.arası.

Yöre ve kullanım yeri : Van yöresine ait bir heybe.

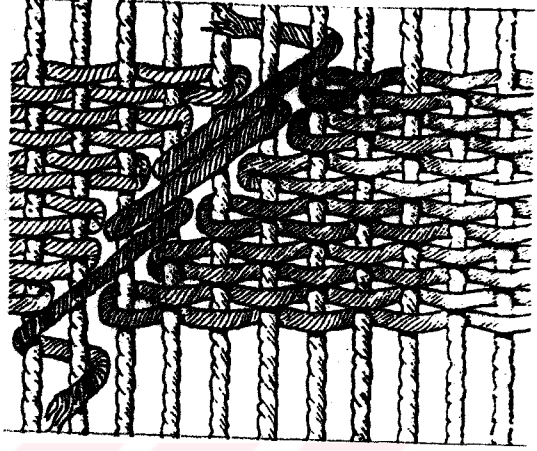
Boyutları : 58x114 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden " ilikli kilim " tekniğiyle dokunmuştur. Sadece başlangıç ve kalın bordür dışındaki yerler "sarma

kontur" ile dokunmuştur. (Şekil 8-9)

Şekil- 8: İlikli Kilim
(B.Balpınar Acar'dan)

Şekil- 9: Sarma Konturlu Kilim.
(B. Balpınar Acar'dan)

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Heybe iki parçadan oluşmuştur. Ön yüzleri motiflerle dolgulu ilikli kilim tekniğinde, arka yüzü ise iki renkli düz kilim tekniğinde dokunmuştur. Heybenin bir parçasını incelediğimizde aşağıdan yukarıya doğru, bir sıra elibelindelerden oluşan üçgenler ve bu üçgenlerin boşluklarına ters yerleştirilmiş elibelindeler ince bir bordür oluşturmuştur. Üstünde ise yanyana gelmiş baklavalardan ince su, bu ince su kadar tek renk, motifsiz kilim dokuması yer almıştır. İnce suda tekrar yan yana baklavalalar dizilmiştir. Diğer ince bordür yanyana ve içiçe geçmiş renkli baklavalardan oluşmuştur. Baklavalaların boşlukları üçgenlerle doldurulmuştur. Bu ince bordürün yarısından itibaren karşılığı alt tarafın tekrarı yani simetrisidir. Heybenin kalın bordürüne gelince, yan yana üç adet altıgen dizilmiştir. Bu altıgenlerin içleri akrep motifiyle dolgulanmıştır. Boşlukları ise yine yarım akrep motifiyle tamamlanmıştır. Kalın bordürün üstündeki ince sular ve ince bordür kalın bordürün yarısından itibaren başlangıçtaki üçgenlere kadar aynıdır. Kalın bordürün ve aşağıdaki ince bordürün alt ve üst

kısımında deve boynu motifi görülmektedir. Heybenin renklerindeki canlılık ve genel motif özelliği bu heybenin Van yöresine ait olduğunu kanıtlamaktadır. Bu yöre kilimlerinde kullanılan turuncu rengin elde edilmesi ise, ağaçlarda bulunan böceklerin kuyruk yağı ile dövülüp, yün ipliklerin bu sıvıda kaynatılmasından oluşmuştur ¹⁶³ . Heybe'de kullanılan renkler çok canlı ve civri civildir. Kırmızı, turuncu, yeşil, beyaz ve lacivert renkler kullanılmıştır.

Resim- 5

¹⁶³ A İdoğan: a.g.m. , s.31

Resim - 6

Katalog No: 4

Desen No: 7,8

Resim No: 7,8

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

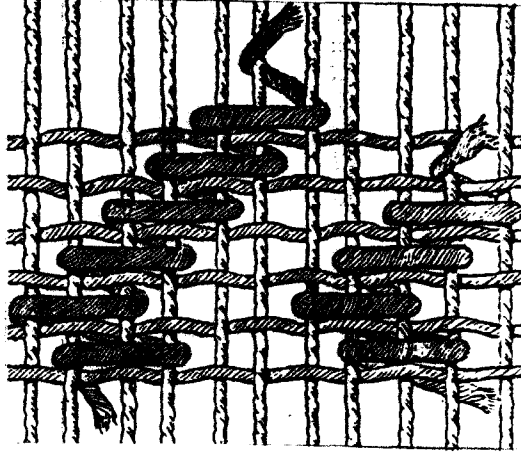
Envanter Numarası : 38-83

Tarihlendirme : 20 yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan, Cicim yastık.

Boyutları : 60x90 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden olan " atkı yüzlü sık motifli " cicim tekniğinde dokunmuştur. (Şekil 10)

Şekil- 10 : Atkı Yüzlü Sık Motifli Cicim
(B. Balpınar Acar'dan)

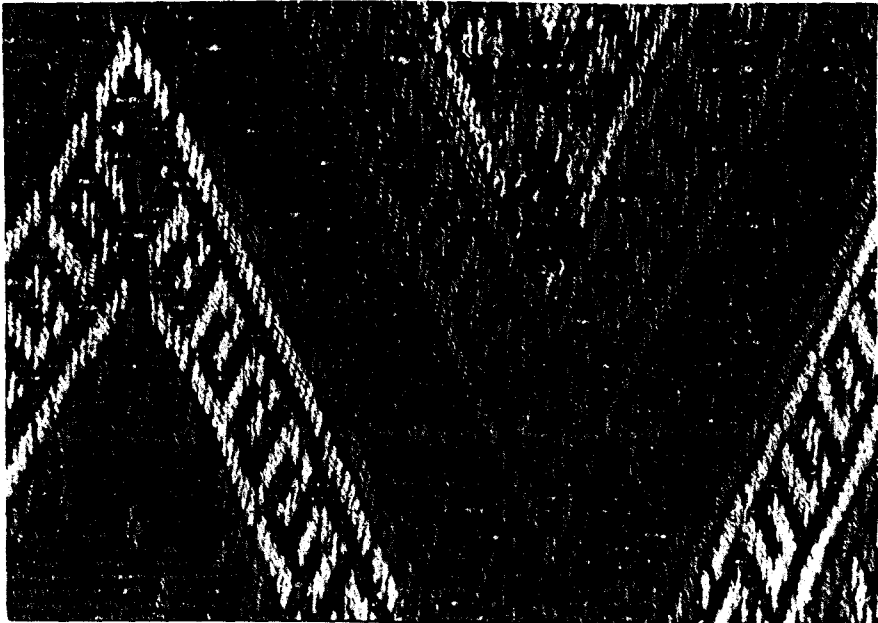
Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Yastığın ön yüzü motiflerle dolgulu olarak cicim tekniğinde, arka yüzü ise tek renkle düz kilim tekniğinde dokunmuştur. Yastığın zemini bir eksenle sıralanmış üç eşkenar dörtgenden meydana gelmiştir. Bu eşkenar dörtgenlerin ortası büyükçe bir pıtrak motifile dolgulanmıştır. Yastık, çok kullanılmaktan dolayı bazı yerleri dökülmüş ve sadece bir eşkenar dörtgenin göbeğinde tam manasıyla bu motif görülebilmektedir. İçten itibaren tam olan eşkenarların çevresi çengellerle doldurulmuştur.

Yastığın bordür kısmına gelince, sadece altında ve üstünde ince bir bordür bulunmaktadır. Bu bordürler ise, yan yana gelmiş baklavalar ve bu baklavaların boşluklarına üçgenlerin yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Baklavaların ortasında bazı yörelerde de değişik şekilde kullanılmış "çakmak" motifi yer almıştır. Yastıkta kullanılan renkler ise; Kırmızı, mavi, kahverengi, sarı ve siyahtır.

Resim-7

Resim- 8

Katalog No: 5

Desen No: 9,10

Resim No: 9-10

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 13-82

Tarihlendirme : 20. yüzyıl ortaları.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan, cicim yastık.

Boyutlar : 70x113 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden olan " atkı yüzlü sık motifli " cicim tekniğinde dokunmuştur. Atkı keçi kılı, çözümlü yün ve çift bükümlüdür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

İncelediğimiz cicim yastık iki parçadan oluşmuştur. Ön yüzü renkli cicim dokumadır. Arka yüzü ise iki renkli düz kilim dokumasıdır. Arka yüzünün bazı yerlerinde serpme çakmak motifi (cicim olarak) dokunmuştur. Zemin kaydırmalı eksenlere göre düzenlenmiş baklava şekillerinden meydana gelmiştir. Çok parlak ve canlı renkler kullanılmıştır.

Baklavalara içleri de pıtrık motifleriyle dolgulanmış ve bu motifin ortasını yine motif renginde diklemesine ince bir şerit bölmüştür. Zeminde tamamiyle sonsuzluk prensibi hakimdir. Yastığın motif ve kompozisyon özelliği Orta Anadolu'daki yörük çuval, heybe ve yastıklarında çok kullanılmıştır.

Yastığı ince bir bordür çevrelemiştir. Endeki bordürün yarısından da az bir parçası kalmıştır. İki boydaki bordürler sağlamdır ve böylece motifi belirlemek daha kolay olmuştur. Kahverengi zemin üzerine kırmızı ve beyaz renkli çiftli koç boynuzları görülmektedir. Yastık'ta kullanılan renkler ise; Kahverengi, kırmızı, beyaz, yeşil, turuncu ve mavidir.

Resim- 9

Resim- 10

Katalog No: 6

Desen No: 11,12

Resim No: 11-12

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

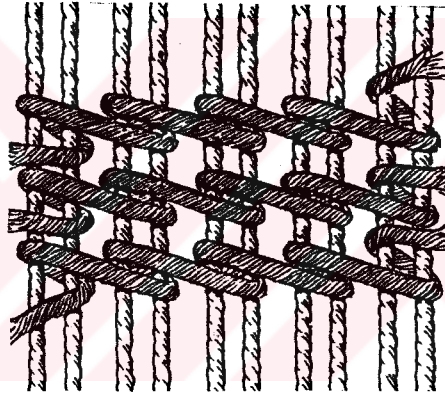
Envanter Numarası : 32-83

Tarihlendirme : 19.yüzyıl ortaları.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Çocuk Beşiği.

Boyutları : 47x47x98 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden "atkısız sumak" dokumasıdır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür. (Şekil 11)

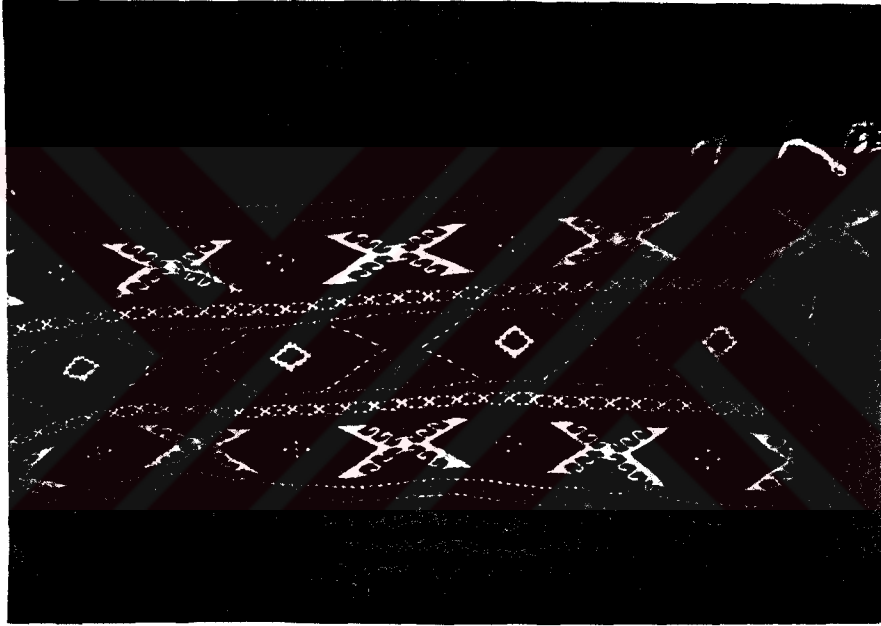
Şekil- 11:Atkısız Sumak.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

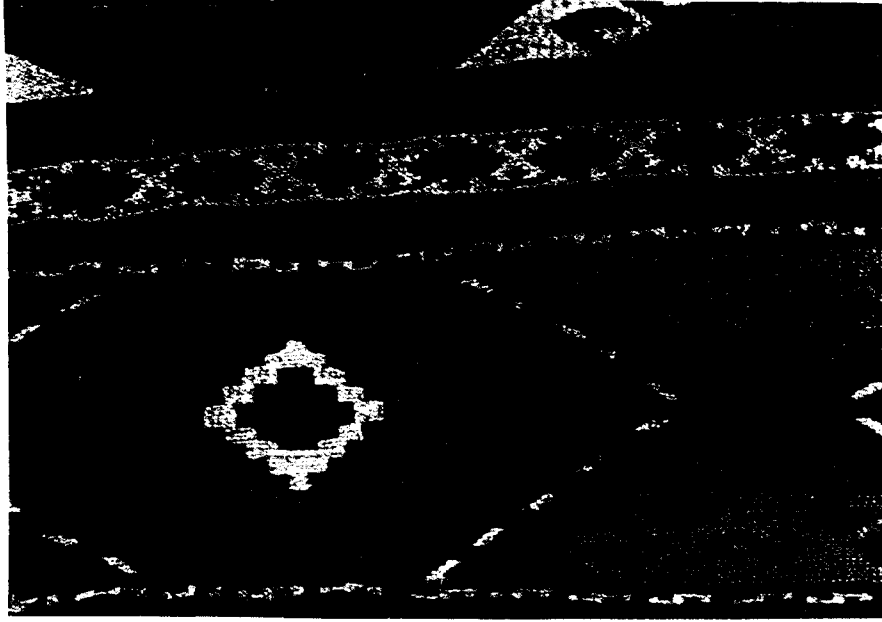
Beşiğin 4 tarafı desenli sumak tekniğinde dokunmuştur. Alt kısım ise iki renkli düz kilim dokumasıdır. Beşiğin yün, urgan ve pamuk ipliğinden sapları vardır. Uzun kenarının motifleri 3x4=12 basık altıgen madalyonun yatay olarak sıralanmasından meydana gelmiştir. Altıgenlerin uçları birbirine yakın değildir, boşluklarında üçgen alan içinde elibelindeler, altıgenlerin içinde ise ortası basamaklı yıldızdan oluşan elibelindelerle dolgulanmıştır.

Beşiğin ince bordürü Kars yöresine ait halı ve kilimlerde çok kullanılan basık altıgen formdan oluşmuştur. Ortadaki kalın bordürün

altında ve üstünde bulunan etliklerde yürüyen deve motifi işlenmiştir. Geniş bordürlerin zemin rengi, orta şeritte mavi zeminli olup, diğer iki şeritte beyazdır. Beşiğin iki yanında aynı motiflerle dokunmuştur. Tek fark en üst sıradaki bordürün yeşil zeminli olan altıgen formu, yan tarafta mavi olarak görülmektedir. Beşikte kullanılan renkler; Beyaz, siyah, mavi, sarı ve kırmızıdır.

Resim- 11

Resim- 12

Katalog No: 7

Desen No: 13,14

Resim No: 13,14,15.

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 31-65

Tarinlendirme : 19.yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Kafkas Çocuk Besiği.

Boyutları : 40x49x117 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden olan " atkısız sumak " tekniğiyle dokunmuştur. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

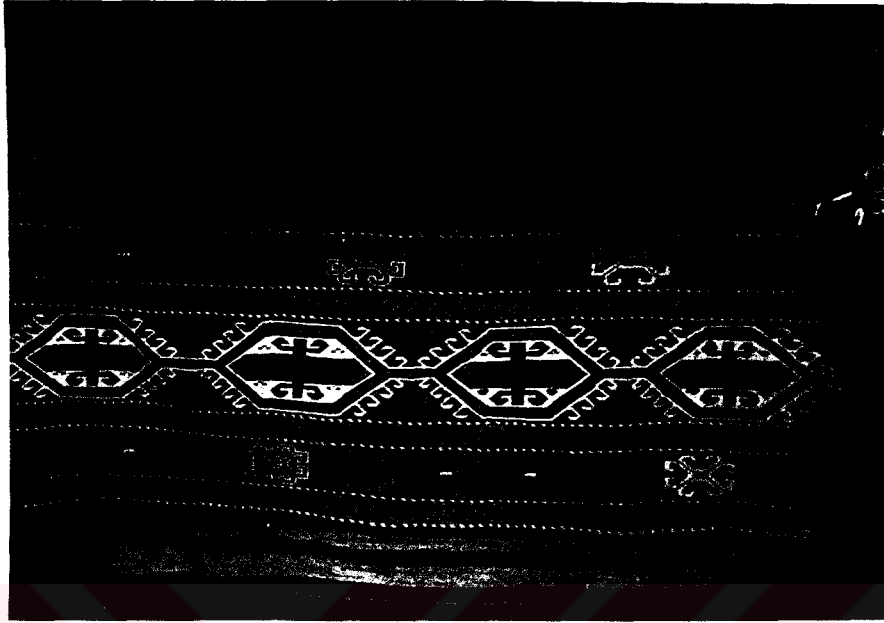
Besiğin dört tarafı desenli olup, sumak tekniğinde dokunmuştur. Kısa ve uzun kenarlarında urgan ve pamuk ipliğinde sapları vardır. Sadece tabanı sumak değildir. İki uzun kenarlarının deseni, kısa kenarlarından farklıdır. Karşılıklı kısa kenarlarının desenleri aynıdır. Uzun kenarının kompozisyonu 7'si kalın, ince bordür ve etliklerden meydana gelmiştir.

Aşağıdan yukarıya doğru sedeflerde Anadolu dokumalarında çok kullanılan "karı boşatan" ismiyle anılan bu motif birer atlamayla siyah, kırmızı ve yeşil olarak görülmektedir. İnce bordürde yeşil zemin üzerine "lotus" çiçeğine benzer bir motif dokumada yer alır. Tüm bordürlerin arasındaki etlikler Kafkas şeridiyle belirlenmiştir. İnce bordürü tekrar eden sedefte karı boşatan motifi, onun üzerinde ise ana bordür yer almıştır. Bu bordür yan yana sıralanmış 4 basık altıgenden meydana gelmiştir. Altıgenlerin uçları 5 cm'lik yatay bir şeritle birbirine değer. Altıgenlerin 4 kenarı beyaz renkte ve çengel motifile dolgulanmıştır.

Kartuşlar, kancalı sekizgen, altıgen ve bakalava formları Kafkas dokumalarının en belirgin özelliklerini bize yansıtmaktadır ¹⁶⁴. Madalyonların içleri iki ucu sivri dikdörtgen bir formdan meydana gelmiştir. Bu formun altından ve üstünden bir sap çıkmıştır. Sapların da uçlarına elibelinde motifi oturtulmuştur. Boşluklarda da yine elibelinde motifi kullanılmıştır. Ana bordürden sonraki motifler yine alttaki şekilde bir sıralama gösterir. Beşiğin kısa kenarı uzun kenarındaki kalın bordüre denk gelecek şekilde ortada lotus çiçeği ¹⁶⁵ altında ve üstünde iki renkli düz kilim dokuma, sedeflerde ise karı boşatan motifi ile bordür sınırlanmıştır. Uzun kenarlarındaki karıboşatan motifinin içinde küçük beyaz üçgen motif, kısa kenarlarda işlenmemiştir. Beşiğin tamamı iki renkli düz kilim tekniğiyle dokunmuştur. Beşikte kullanılan renkler ; Kırmızı, beyaz, siyah, yeşil, turuncu ve kahverengidir.

¹⁶⁴ Lee Allane; Oriental Rugs a Buyers Guide, Thames and Hudson Ltd., London, 1988, s. 105.

¹⁶⁵ Naciye- Fahrettin Kayıpmaz; " Ender Özellikte İki Türk Halısı" Kültür ve Sanat, yıl 3 , sayı 10, İst., Haziran 1991, s. 79.

Resim- 13

Resim- 14

Resim- 15

Katalog No: 8

Desen No: 15,16

Resim No: 16,17

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin Deposunda Sakalanmaktadır.

(Erzincan yöresinden müzeye getirilmiştir.)

Envanter Numarası : 8-84

Tarihlendirme : 20 yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Erzincan'dan bir kilim.

Boyutları : 85x275 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden "İlikli kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kilim iki parçadan oluşmuştur. 1.parça kilimin zemini sonsuzluk prensibine uygun olarak 5 tam, bir yarım dikdörtgen alana bölünmüştür. Dikdörtgenlerin içine bir tam, bir yarım, yan yana basamaklı baklava şekli yerleşmiştir. Bu baklavaların altından ve üstünden tekrar küçük bir baklava çıkmıştır. İçleri " Mührü Süleyman " denilen altı köşeli yıldızla dolgulanmıştır. Yıldızlar çok muntazam bir şekiide dokunmuştur. Zemin boşlukları ise yine Mührü Süleyman, kurtağzı muska, aşk ve birleşim motifleri ve elibelindeyle tamamen doldurulmuştur.

Kilimi enine bölen dikdörtgenlerin arasında 5 cm. kalınlığında bir ters bir düz sıralanmış muska motifleri yer almıştır. Bu kilimin boyuna olan yerinde kalın bir bordür bulunmaktadır. Bu bordürü zeminden iri dişli tarak motifleri ayırır. Bordürü ise, değişik renklerle kare alana bölünmüştür. Bu alanın içinde başları birbirine bakan elibelinde motifleri yer almıştır. Boşluklarında ise sekizgen forma yakın bir form oluşmuştur. Bu boşluğun ortasında ise 6 kollu yıldız yer almıştır. Kilimde kullanılan renkler; Sarı, beyaz, turuncu, kırmızı, mavi ve kahverengidir.

Resim- 16

Resim- 17

Katalog No: 9

Desen No: 17,18,19

Resim No: 18,19

Bulunduğu Yer : Erzurum Múzesi'nde depoda saklanmaktadır.

(Erzincan yöresinden müzeye getirilmiştir.)

Envanter Numarası :8-84

Tarihlendirme : 20 yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Erzincan'dan Bir Kilim.

Boyutları : 86x285 cm.

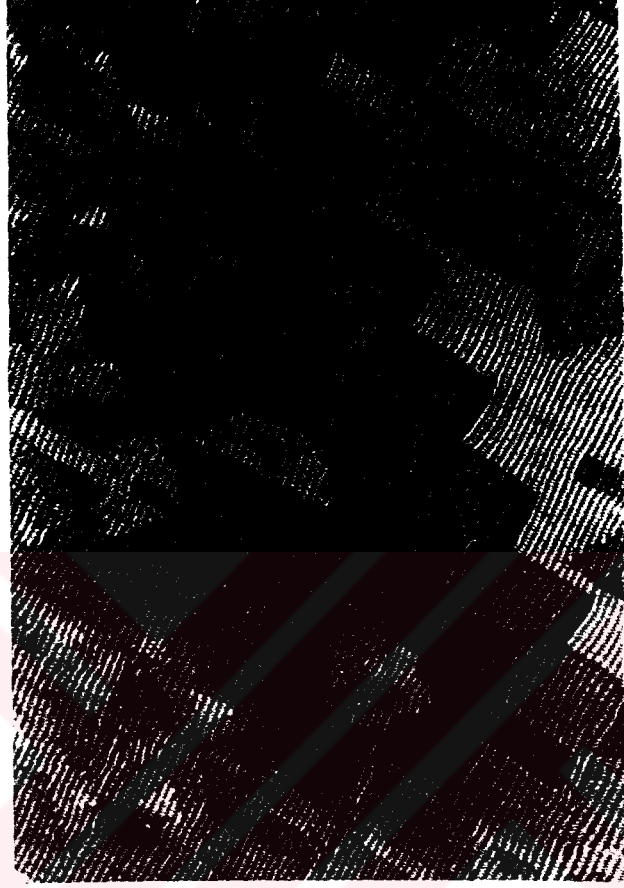
Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden "İlikli Kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

İki parçadan oluşan bu kilimin farklılığı zeminini enine 7 tam dikdörtgenin bölmesidir. Dikdörtgen formlarının içlerine bir tam, bir yarım basamaklı baklava yerleştirilmiştir. Baklavaların yine altında ve üstünde birer küçük baklava yer almıştır. İçleri "Mührü Süleyman " denilen altı köşeli yıldızla dolgulanmıştır. Kilimin zemin boşlukları ise yine Mührü Süleyman, kurtağzı, muska, aşk ve birleşim, elibelinde ve yaba motifleriyle dolgulanmıştır. Diğer bir farklılık (1. parçadan ayıran) enindeki bordürün sağlam kalmış olmasıdır. 1.parça kilimdeki gibi bordür motifi karşılıklı dikdörtgenlerden oluşmuştur. Kilimde kullanılan renkler; Sarı, beyaz, turuncu, kırmızı, mavi, kahverengidir.

Resim- 18

Resim- 19

Katalog No: 10

Desen No: 20,21,22

Resim No: 20,21,22

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 2-84

Tarihlendirme : 20 yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Bir Kilim.

Boyutları : 144x4.07 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden olan "İlikli kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kilim tek parça halinde dokunmuştur. Zimini bordür kalınlığına yakın bir mesafede boş bırakılarak tamamıyla doldurulmuştur. Zemin kaydırılmış eksenlere yerleştirilmiş altıgenlerden oluşmuştur. Bu altıgenlerin göbeğinde büyükçe basamaklı yıldız motifi kullanılmış, bu yıldız motifinin çevresi de çengellerle dolgu baklavadan meydana gelmiştir. Zemin boşlukları elibelinde, akrep, tarak ve çakmak motifleriyle doldurumuştur.

Kilimde dikkat çekici olan bir yazının bulunmasıdır. Bu yazıya dikkatli bakıldığında "Seray" isminin yazılı olduğu görülür. Bu yazının kullanılması tarihlendirme yönünden bize bir fikir verebilir. Cumhuriyet döneminde yapıldığı kesindir. Kilimin bordürlerine gelince endeki ve boydaki bordür motifi birbirinden farklıdır. Boyuna bordür sırası birbirini takip eden iki elibelindelerden oluşmuştur. Bu motife yörük çuvallarında, "Eğer kaşı" motifi olarak isim verilmiştir¹⁶⁶. Enine olan bordürde ise yanyana sıralanmış muska motifi verimlidir. Kilimde kullanılan renkleri, Kırmızı, sarı, beyaz, pembe, yeşil, siyah, mor ve kahverengidir.

Resim- 20

¹⁶⁶ Ersu Pekin: "Yörüklerde Yörük Çuvalı" Kültür ve Sanat, Sayı 4, İst. Haziran 1976, s. 8

Resim- 21

Resim- 22

Katalog No: 11

Desen No: 23,24,25

Resim No: 23,24,25

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 30-84

Tarihlendirme : 9. yüzyıl sonları.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Bir Kilim.

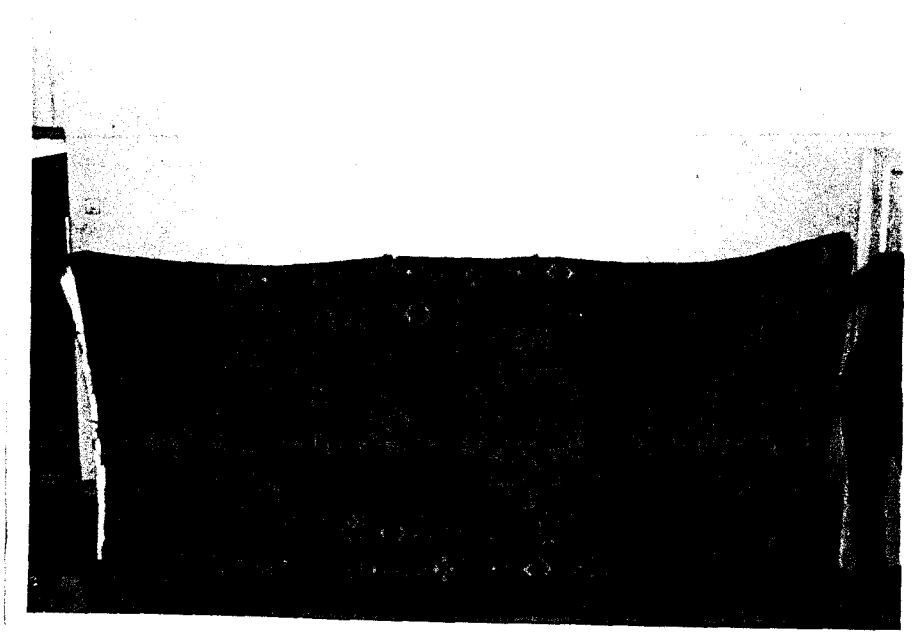
Boyutları : 140x340 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden "İllikli kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kilim tek parça halinde dokunmuştur. Zemin 5 adet basık altıgenlerin bir ekseninde sıralanmasından meydana gelmiştir. Madalyonların içlerinde "Türkmen gülü" dediğimiz motif çok büyük olarak kullanılmıştır. Motifin tam göbeğinde kare alan içinde bir baklava ve bunları sıralayan büyükçe 4 kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Zemin boşlukları sekiz kollu yıldız, çakmak, elibelinde, bukağı, pıtrak ve karşılıklı duran deve motifleriyle dolgulanmıştır.

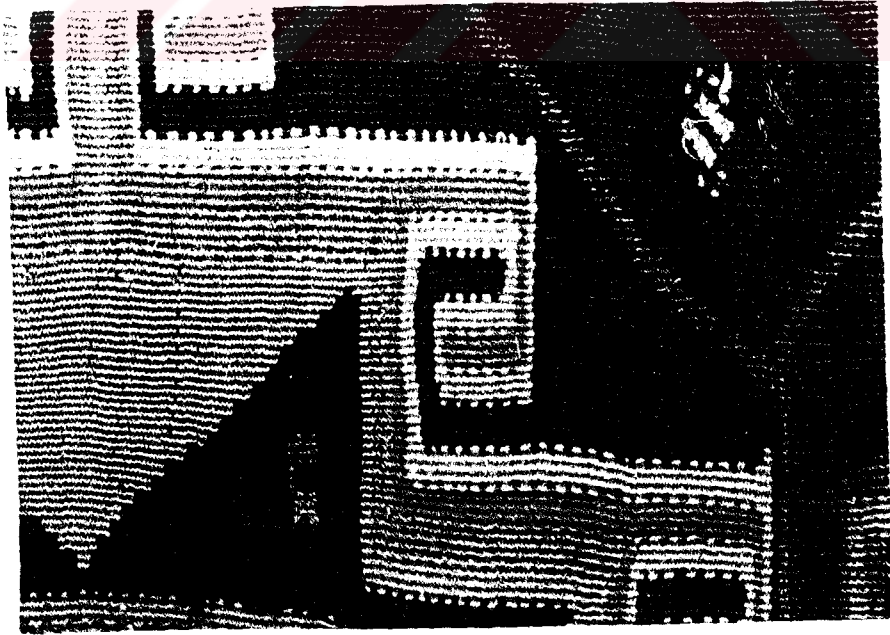
Kilimin sadece üç çevresinde bordür kalmıştır. Boyuna olan bordürde bir sıra baklava şekli ve baklavanın içinde stilize kartal motifi, bunu takip eder şekilde karşılıklı elibelindeler sıralanmıştır. En bordüründe de yine karşılıklı elibelindeler yer alır. Zeminde bulunan 3.madalyonun alt kısmında, zeminin boşluğuna gelen yerde sonradan elde işlenmiş ya bir isim, yada bir tarih bulunmaktadır. Ne olduğu tam kesinlik kazanmamıştır. Kilimin bordüründeki renk canlılığı çok güzeldir. Kullanılan renkler; Pembe, turuncu, kırmızı, sarı, beyaz, siyah, mavi, kahverengi ve az miktarda yeşildir.

Resim- 23

Resim- 24

Resim- 25

Katalog No: 12

Desen No: 26,27,28

Resim No: 26,27

Bulunduğu yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter numarası : 53-83

Tarihlendirme : 19.yüzyıl.

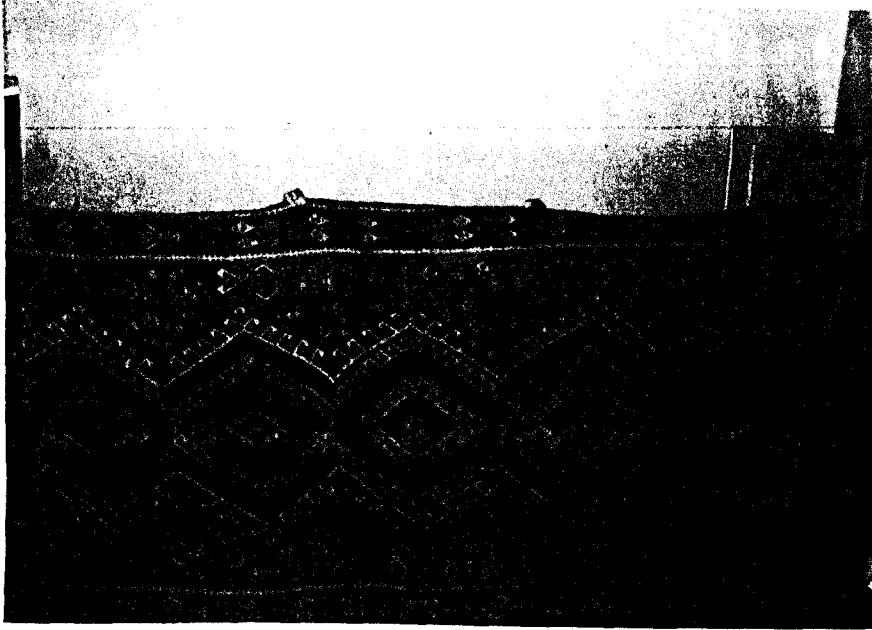
Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Bir Kilim.

Boyutları : 145x268 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden olan "İlikli kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgüsü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

İncelediğimiz kilim tek parça halinde dokunmuştur. Boyuna kalın bir bordüre sahiptir. Zemin toplam 5 altıgen madalyonun bir ekseninde sıralanmasından meydana gelmiştir. Madalyonların tam ortasında basamaklı yıldız motifi bulunmaktadır. İçten itibaren iki baklavanın ve iki altıgenin etrafı çengellerle dolgulanmıştır. Bu motifler, bukağı, akrep, çakmak, elibelinde, tarak ve karşılıklı çengei motifleridir. Kalın bordürün içi ve dışı beyaz renkli tarak motifiyle çevrilmiştir. Boyundaki saçbağı motifini çevreleyen altıgen form oluşturmuştur. Kilimde kullanılan renkler; Kırmızı, kahverengi, siyah, beyaz, mor ve sarıdır.

Resim- 26

Resim- 27

Katalog No: 13

Desen No: 29,30,31

Resim No: 28,29,30

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter numarası : 6-84

Tarihlendirme : 20.yüzyıl başları.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Bir Kilim.

Boyutları : 153x360 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden "Ilikli kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgüsü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kilim tümüyle sağlamdır, 2 parça halinde dokunmuş ve ortasından dikilmiştir. Zemini ise beş altıgen madalyonun bir ekseninde sıralanmasından meydana gelmiştir. Madalyonlar içe doğru küçülerek 3 sıra daha altıgen oluşmuştur. Altıgenlerin çevresi çengellerle çevrilmiştir. Göbekteki altıgenlerin içlerinde tarak motifleri bulunmaktadır. En dıştaki

altıgenlerin sağından ve solundan koç boynuzu motifi çıkmıştır. Madalyonların boşluklarında ise baklava formundan oluşan "kurtağzı" motifi yer almıştır.

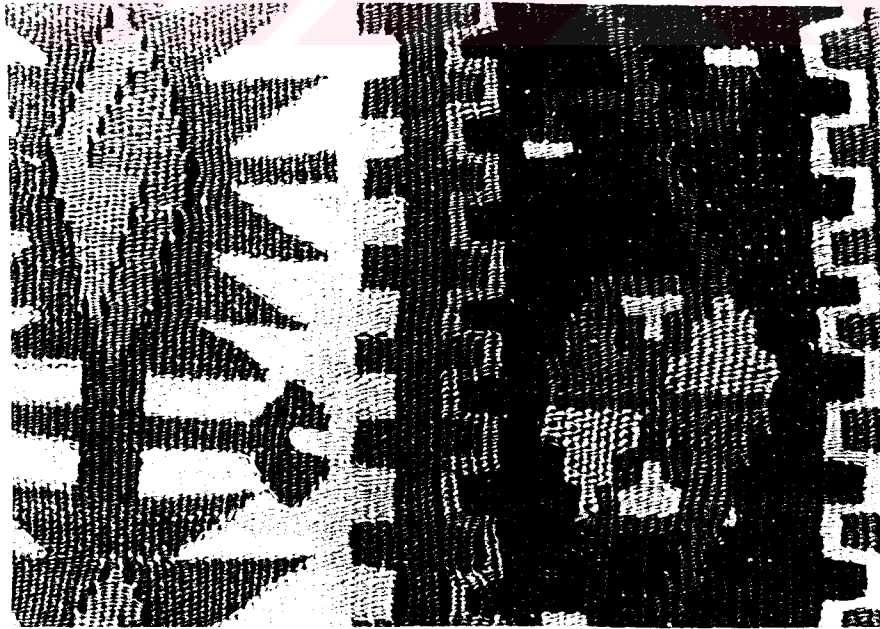
Kilim bir ince, bir kalın bordüre sahiptir. Zeminden itibaren ince bordür, altıgen bir formdan meydana gelen, sağa ve sola yatmış dal takibinden oluşmuştur. Bu motife Anadolu dokumalarında küpe motifi denilmektedir. Kalın bordüre gelince en ve boy deseni tamamıyla birbirinden farklıdır. Bordür boyunda ortasında aşk, birleşim denilen motif ve onu çevreleyen basamaklı yıldız motifi yer alır. Enine olan bordürü ise büyükçe saçbağı motifi dolgular. Kilimde kullanılan renkler ; Kırmızı, turuncu, mavi, açık kahve, yeşil, beyaz ve laciverttir.

Resim- 28

Resim- 29

Resim- 30

Katalog No: 14

Desen No: 32,33,34

Resim No: 31,32,33

Bulunduğu yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 29-64

Tarihlendirme : 20 yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Akdeniz Yöresinden Bir Kilim.

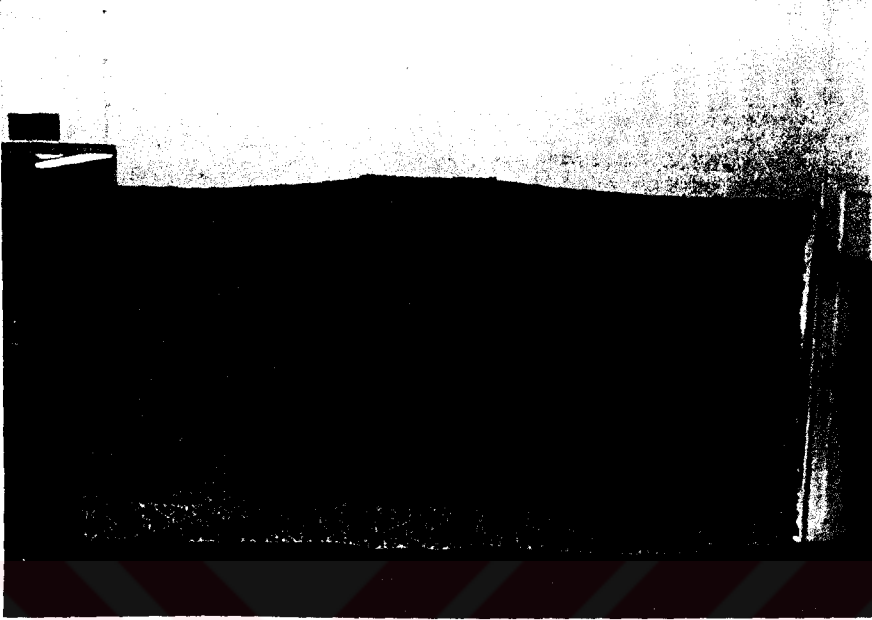
Boyutları : 182x400 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden "İlikli kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kilim iki parçadan oluşmuş ve ortasından dikilmiştir. Zemin yedi adet basık altıgen madalyonun bir ekseninde sıralanmasından meydana gelmiştir. Madalyonlar öyle basıktır ki altıgenin iki ucu bordür sınırına değmiştir. Koç boynuzu motifleriyle madalyon zeminine doğru iki uzun altıgen iç içe yerleşmiştir. Göbekte hayvan motifleri, dört kollu yıldızlar, elibelindeler, çakmak motifleri yer almıştır. Basık altıgen formun etrafını çengeller çevrelemiştir. Altıgenlerin boşluklarında yarım altıgenler yer almıştır. Bunların da içleri yine çakmak, yıldız, göz motifleriyle dolgulanmıştır.

Kilimin kalın bir bordürü vardır. Bu bordür bir sağa, bir sola yatmış uzun dallardan meydana gelmiştir. Dalların üzerinde boşluklara gelen kısımda ikili stilize çiçek motifi yer almıştır. Bordür boşluklarında akrep, muska, kurtağzı, çakmak ve elibelinde kullanılmıştır. Endeki bordür motifi tam olarak belli olmasada yarım olarak yerleştirilmiş basamaklı yıldız görülmektedir. Renklerdeki canlılık, motiflerdeki hareketlilik kilimin yöre olarak Doğu yöresine değil de, Akdeniz yöresine ait olduğunu gösterir. Kilimde kullanılan renkler; Mavi, kırmızı, sarı, yeşil, lacivert, beyaz ve siyahtır.

Resim- 31

Resim- 32

Resim- 33

Katalog No: 15

Desen No: 35,36,37

Resim No: 34,35

Bulunduğu yer : Yakutiye Müzesindeki Erzurum odasında sergilenmektedir.

Envanter Numarası : 33-83

Tarihlendirme : 19.yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Kafkas Kilimi.

Boyutları : 99x288 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden "İlikli kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kilim tek parça halinde dokunmuştur. Enine onbir parçaya bölünmüştür. Bu onbir parça birbirine eşittir. Bir sıra ince bordür, bir sıra madalyonlu kalın bordürden oluşmuştur. İnce bordürlerden oluşan kısım 5 parçaya bölünmüştür. İlk sırada su yolu dediğimiz motif kahverengi ve beyaz renkle dizilmiştir. İkinci sırada ise ortası basamaklı yan yana

baklavalalar ve boşluklarında yarım baklavalardan oluşmuştur. Bu bordürün ortasından itibaren diğer kısımlar, diğer bordürün tekrarıdır.

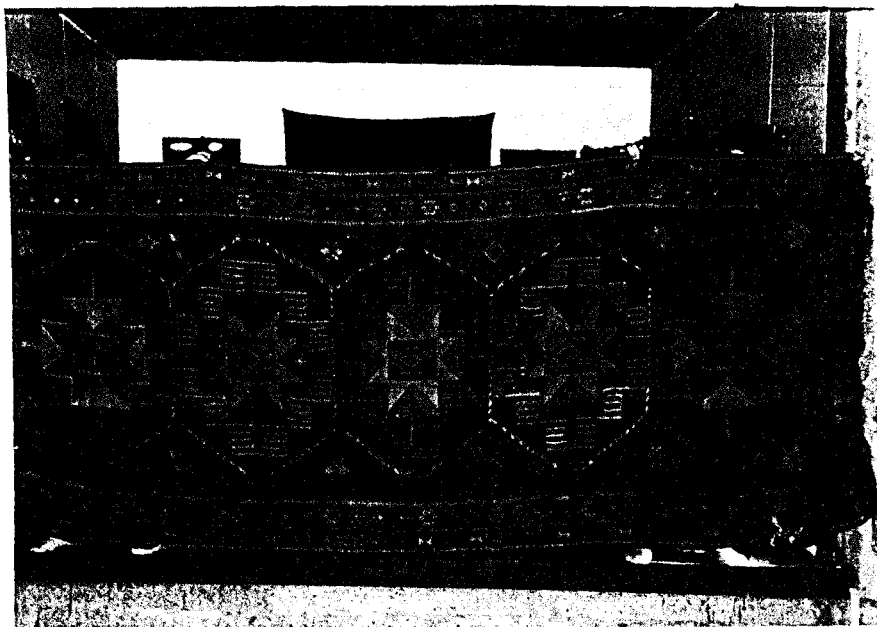
Kalın madalyonlu bordürde yan yana sıralanmış üç adet altıgen sıralanmıştır ve bu madalyonlar basamaklıdır. Tam ortalarında nazara karşı kullanılan haç motifi uygulanmış ve bu motifin etrafında büyükçe kurtağzı motifi kullanılmıştır. Kilimin tamamını 5 sıralı ince bordür, 3 madalyonlu kalın bordür oluşturmuştur. Kilimde kullanılan renkler ; Kahverengi, lacivert, mavi, kırmızı, beyaz ve açık kırmızıdır.

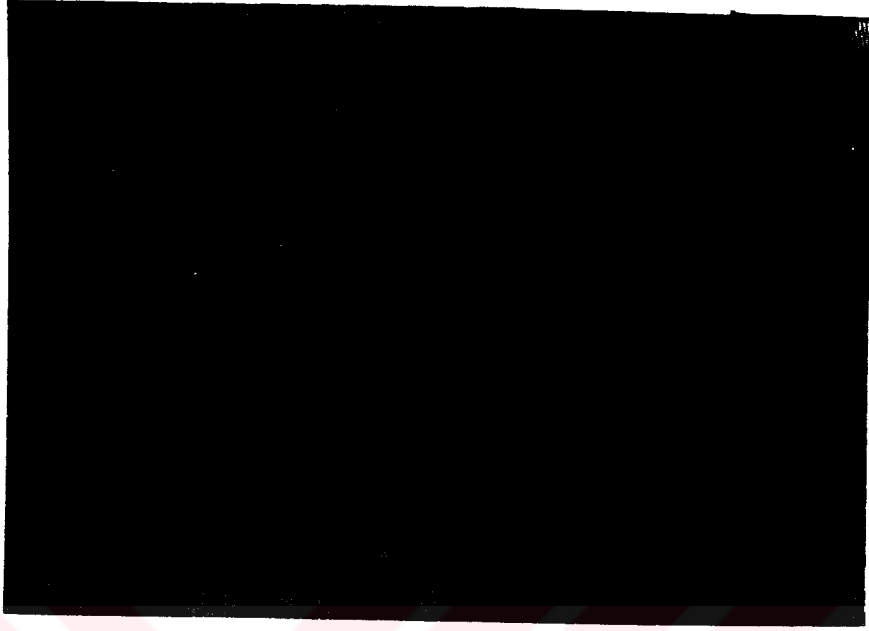
Resim- 34

Resim- 35

Resim- 36

Resim- 37

Katalog No: 16

Desen No: 38,39,40

Resim No: 36,37

Bulunduğu Yer : Yakutiye Muzesi'ndeki Erzurum odasında sergilenmektedir.

Envanter Numarası : 34-64

Tarihlendirme : 20. yüzyıl.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan bir kilim.

Boyutları : 135x360 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden "İlikli kilim" tekniğinde dokunmuştur. atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kilim tek parça halinde dokunmuştur. Zemin 5 adet altıgen madalyonun bir eksende sıralanmasından meydana gelmiştir. Madalyonların içleri "Türkmen gülü" motifiyle dolgulanmıştır. Bu motifin içinde ağızları sol tarafa bakan ibikler yerleştirilmiştir. büyükçe yıldız

yerleştirilmiştir. Ayrıca 4. madalyonda bir tarih yazılıdır. Bu tarih 1969 gibi okunmaktadır(Kesin olmamakla birlikte). Kilimde kullanılan renkler ; Kırmızı, sarı, pembe, beyaz, mor ve kahverengidir.

Resim- 38

Resim- 39

Katalog No: 17

Desen No: 41,42,43

Resim No: 38,39

Bulunduğu Yer : Yakutiye Müzesi'ndeki Erzurum odasında sergilenmektedir.

Envanter Numarası : 34-83

Tarihlendirme : 20. yüzyıl.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Bir Kilim.

Boyutları : 135x350 cm.

Teknik Özellikleri : Düz dokuma tekniklerinden olan "likli kilim" tekniğinde dokunmuştur. Atkı ve çözgüsü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kilim tek parça halinde dokunmuştur. Zemin $9 \times 2 = 18$ altıgen formun yanyana gelmesinden oluşmuştur. Altıgenlerin iç boşluklarında ise 10 adet baklava yerleşmiştir. Bu baklavaların içlerinde basamaklı yıldız motifi kullanılmış, bu yıldız motifinin çevresinde çengeller ile baklava oluşmuştur. Zemin boşluklarında küpe, çakmak, tarak ve koç boynuzu motifleri kullanılmıştır. Detayı çekilen kilimin en ve boyunu farklı şekilde bölen etlik vardır. Bordür boyundaki şerit tarak motifinden enindeki etlik ise deve boynu motifinden meydana gelmiştir. Bordür desenleri en ve boyda aynıdır. Kullanılan motif, altıgen bir form içinde saçbağı motifidir. Kilimde kullanılan renkler; Turuncu, kahverengi, siyah, gri, açık kahve, yeşil ve kırmızıdır.

4. 2. Müze'deki Düz Dokumaların Diğer Yöre Dokumalarıyla (Düğümlü ve Düz) Benzerlikleri :

4.2.1. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 13'deki dokuma ile Resim 40'daki ¹⁶⁷ Adıyaman yöresine ait dokuma teknik olarak birbirlerine benzerler, her ikisinde sumak tekniğinde

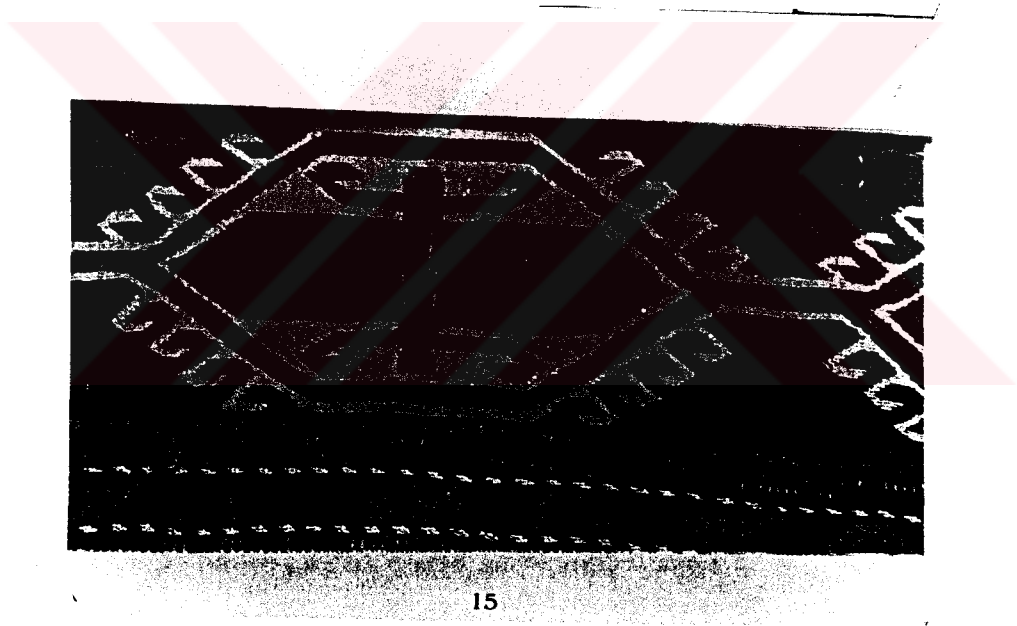
¹⁶⁷ Neriman Görgünay Kızıoğlu; Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler Türksöy Yay. Ank. 1995 s.15

dokunmuşlardır. Yalnız Resim 13'deki düz sumak, Resim 40'daki balık sırtı sumak dokumasıdır.

Her iki dokumanın enine geniş bordürlerinin motifleri tamamıyla aynıdır. Bordürler, yan yana sıralanmış basık altıgen madalyonlardan meydana gelmiştir. En dış kısım beyaz renkli, birbirini takip eden çengel motiflerden oluşmuştur. Bu motifler siyah renkle kontürlenmiştir. Göbeğe doğru gidildikçe daha küçük bir altıgen form görülmektedir. Bu formun zemini her iki dokumada da beyazdır.

Göbek motifleri ise, uçları ok gibi sivri dikdörtgen bir form. bu formun altından ve üstünden çıkan ince saplara bağlı çengel motifleri yer almıştır.

Dokumalarda kullanılan renkler; Kırmızı, beyaz, yeşil ve siyahtır.

Resim- 40

4. 2. 2. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 16 ve 17'deki dokuma ile resim 41'deki ¹⁶⁸ Tokat yöresine ait dokuma düz kilim tekniğinde dokunmuşlardır.

¹⁶⁸ Aytaç, a.g.e., s. 75.

Yaygıların zemini yatay olarak dikdörtgen forma bölünmüş ve zemin yanyana sıralanmış basamaklı baklava madalyonlardan meydana gelmiştir. Büyükçe olan bu baklava madalyonların altından ve üstünden yine basamaklı fakat küçük baklava formu çıkmıştır. Resim 41'deki yaygının en ve boy bordürü, tamamıyla resim 16'dan farklıdır. Resim 16'daki yaygıda iki parçadan oluşmuştur. Bu parçalar dikilidir. Müze'deki yaygıların ikisi ayrı olarak bulunmaktadır.

Baklavaların ortasında sekiz kollu dört adet yıldız motifi ve içlerinde de aşk birleşim motifi kullanılmıştır. Zemin boşlukları elibelinde, tarak, sekiz kollu yıldız motifi ile dolgulanmıştır.

Dokumalarda kullanılan renkler; Kırmızı, mavi,sarı, beyaz, turuncu, kahverengi ve siyahtır (sadece siyah renk, resim 16'daki yaygıda görülür).

Resim 50 — Kılıim (Tokat, Çamlıbel, Kızık Köyü)

4.2.3. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

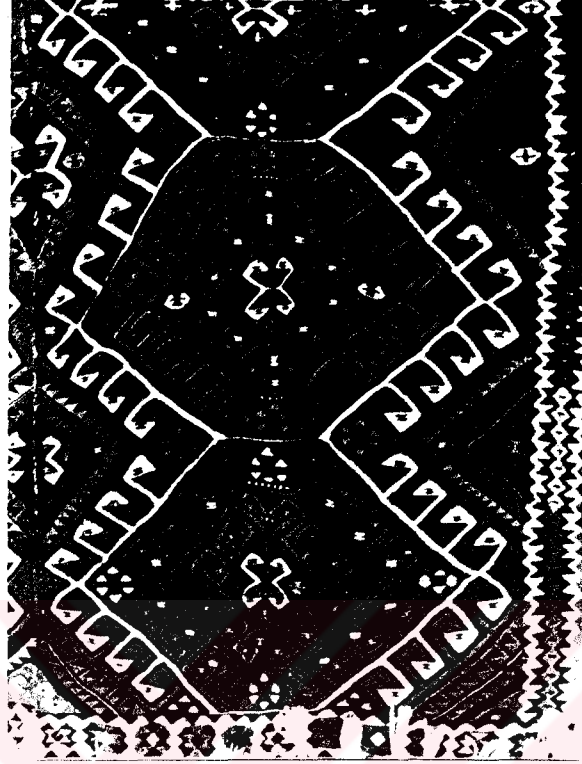
Resim 27'deki dokuma ile resim 42'deki ¹⁶⁹ Van yöresine ait dokuma, düz kilim tekniğinde dokunmuştur.

Yaygıların birbirine benzeyen en belirgin özelliği zemindeki madalyonlardır. Resim 42'deki dokuma iki parçadan oluşmuştur. Resim 27 ise tek parçadan oluşmuştur. Göbekten itibaren etrafı çengellerle çevrilmiş baklava formu, dışa doğru gidildikçe çengellerle çevrili sekizgenlere dönüşmüştür. Resim 27'nin göbeğinde bukağıdan gelişen yıldız motifi resim 42'de ise dört köşeye yerleşmiş küçük saç bağı ve elibelinde motifi yer almıştır. Zemini bir eksende sıralanmış altıgen madalyonlar oluşturmuştur.

Resim 27'nin zemin boşlukları fazladır. Resim 42'in ise bordür sınırına kadar madalyonlar değişmiştir ve meydana gelen boşluklarda ayrı bir motif oluşmuştur.

Dokumalarda kullanılan renkler; Kırmızı, kahverengi, mor, mavi, siyah, beyaz, sarı ve turuncudur. (Turuncu sadece Van kiliminde görülmektedir).

¹⁶⁹ Aldoğan, a.g.m., s. 29.

Vanli kilim

Resim- 42

4.2.4. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri:

Resim 34'deki dokuma ile resim 43'deki ¹⁷⁰ Baku (Kafkas)'ye ait dokuma teknik olarak birbirleriyle aynıdır. Her ikisinde düz kilim tekniğinde dokunmuş yaygılardır.

Kilimlerin zemini yatay olarak bir geniş ve altalta 5 ince bordürün sıralanmasından meydana gelmiştir. Geniş bordürlerin motifleri yanyana sıralanmış altıgen madalyonlardan oluşmuştur. Bu altıgenlerin içlerinde kurtağzı motifli bulunmaktadır. İnce bordürler ise her iki yaygıda da su yolu motifli ve küçük baklavalarla dolgulanmıştır. Bu motiflere sahip dokumalar, geometrik motifli Kafkas halılarının en belirgin özelliklerini yansıtırlar. Bu

¹⁷⁰ Latif Kerimov; Azerbeycan Halçası, Azerbeijan Carpet, Baki-Yazıcı, 1985 s. 150.

grup yaygılarda baklava motiflerinin oluşturduğu sekizgenler yanyana veya alt alta sıralanarak kullanılmıştır¹⁷¹.

Resim 43'ün farklı yönleri ise; altıgenlerden meydana gelen geniş bordürün boşlukları üçgenlerle doldurulmuştur. Ayrıca kilimin boyunda tarak motifi kullanılmış ince bir bordür bulunmaktadır.

Dokumalarda kullanılan renkler ; Lacivert, kırmızı, kahverengi ve beyazdır.

Resim- 43

¹⁷¹ Allane; a.g.e., s. 105.

4.3. Dügümlü Dokumalar :

Katalog No: 18

Desen No: 44,45,46

Resim No: 44

Bulunduğu yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 64-79

Tarihlendirme : 20 yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu yöresinden Halı Heybe.

Boyutlar : Tamamı: 55x105 cm.

Büyük parçalar : 37x55 cm.

Küçük parçalar : 16x23 cm.

Teknik özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 25x35=875 düğüm vardır. Küçük parçalarda 1 dm²'de 20x25=500 düğüm vardır. Atkı ve çözgüsü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Heybenin düğümlü kısmı dört parçadan oluşmuştur. Bu parçalardan küçük olanlar yanyanadır. Heybenin arka parçası ve düğümlü kısımları deriyle çevrilmiştir. Küçük olan parçaların zemini kahverengidir. Üzerine açık kahverengiyle birer akrep motifi dokunmuştur. Akrep motifinin ortasında pembe renkli bir baklava bulunmaktadır.

Küçük parçaların etliği yarım santimlik siyah, açık krem ve pembe renklerle sınırlanmıştır. Büyük parçaların zemini koyu kahverengi üzerine, açık kahverengiyle yine ortası baklavadan oluşan dikdörtgen bir form yerleştirilmiştir. Bu dikdörtgen formun sağ ve sol yanından birer koç boynuzu motifi çıkmıştır. Üst ve alt kısmında birbirine sırt sırta bakan çengel motif yerleşmiştir. Büyük parçaları kalın bir bordür çevreler, bu bordür "S" şeklinde dallar ve bu dalların üzerine yerleşmiş baklavalardan oluşmuştur. İlk bakışta bu baklavalara ağacı anımsatır. Heybe'de kullanılan renkler; Koyu kahve, açık kahve, pembe ve siyahtır.

Resim- 44

Katalog No: 19

Desen No: 47,48,49

Resim No: 45

Bulunduğu yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 6-85

Tarihlendirme : Osmanlı dönemi.

Yöre ve kullanım yeri : Kars yöresine ait Halı Heybe.

Boyutlar: Tamamı- 43x103

Büyük parçalar: 33x43 cm.

Küçük parçalar : 18x18 cm.dir.(Kilim parça)

Teknik Özellikleri :

Gördes düğümlü heybe'de 1 dm²'de 30x30=900 düğüm vardır. Küçük parçalar düz kilim olarak dokunmuştur. Atkı ve çözgüsü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Kahverengi zemin üzerine yerleştirilmiş kenarları basamaklı baklava biçimli madalyon ana motifi oluşturur. Bu madalyon Kars kartuşlu halılarında çok kullanılan bir motiftir. Basamaklı baklava motifinin içinde çevrilmiş bir ikinci baklava ve göbeğe doğru iç içe 5 baklavadan oluşmuştur. Basamaklı bölümün zemini kremdir ve basamakların boşluklarında üç adet kahverengi küçük kareler bulunmaktadır.

Heybenin etrafı siyah deriyle çevrilmiştir. Dıştan itibaren kahverengi ve turuncu renkle bir parmak kalınlığında etlik bulunmaktadır. Ana bordürde "elma şaki" dediğimiz motiften oluşan geniş bir bordürle zemin çevrelenmiştir. Bu motifin özelliği, küçük bir baklavadan meydana gelen 4 yapraklı bir çiçek olmasıdır. Heybe'de en fazla kullanılan renkler kahverengidir. Onun dışında krem, kırmızı, turuncu, yeşil, siyah da kullanılmıştır.

Resim- 45

Katalog No: 20

Desen No: 50,51,52

Resim No: 46

Buyunduđu yer : Erzurum Múzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 126-85

Tarihlendirme : 19. yúzyıl başları.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu Yöresinden Halı Heybe.

Boyutlar : Tamamı - 50x112 cm.

Büyük parçalar : 35x50 cm.

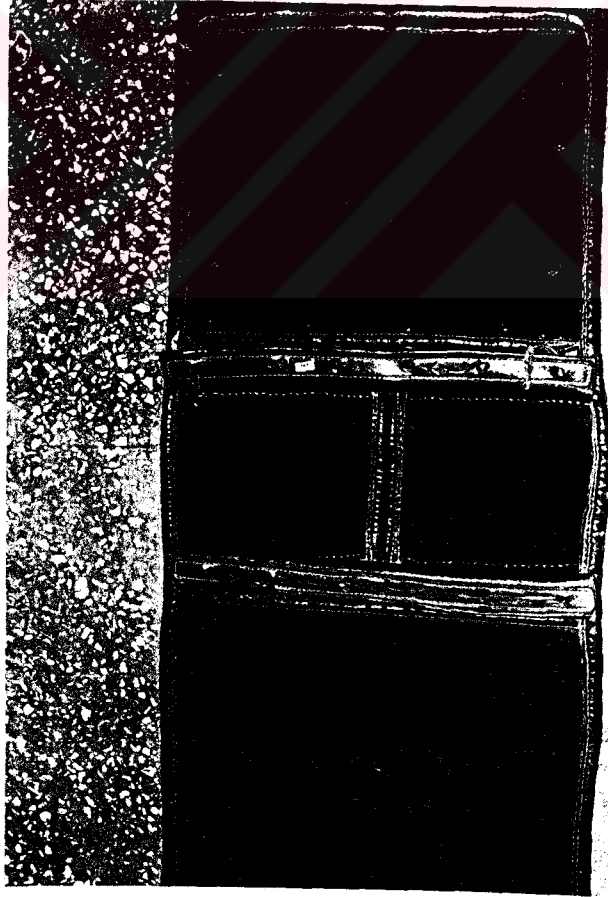
Küçük parçalar : 19x22 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü 1 dm²'de 25x35= 875 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Heybe iki büyük, iki küçük düğümlü dokumadan meydana gelmiştir. Küçük parçalar zeminde baklava ve dört köşesinde çeyrek bakalavalardan oluşmuştur. Bu baklavalara siyah renkli basamaklarla konturlanmıştır. Basamakların içleri değişik renklerle karelere bölünmüştür. Büyük parçaların zemin rengi nar çiçeği olup yeşil, siyah, mavi, turuncu renkli sekiz köşeli yıldız çiçekleri, stilize çiçekler ve yapraklarla dolgulanmıştır.

Çiçekten çıkan yapraklar dikkat çekecek oranda büyüktür. Bu motifin ise üç tane altında, üç tane de üstünde akrep motifi yer almıştır. Bordürün iç tarafı siyah etlikle çevrilmiştir. Bordür motifini ise birer yıldız ve bu yıldızın altından ve üstünden çıkan stilize yaprak formu oluşturmuştur. Heybe'de kullanılan renkler ; Yeşil, mavi, turuncu, siyah, açık kahve ve nar çiçeğidir.

Resim- 46

Katalog No: 21

Desen No: 53,54,55

Resim No: 47

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 1-92

Tarihlendirme : 19.yüzyıl başları.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu Yöresinden Halı Heybe.

Boyutlar : Tamamı- 46x110 cm.

Büyük parçalar : 41x46 cm.

Küçük parçalar : 22x26 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm² 'de büyük parçalarda 36x36= 1296 düğüm, küçük parçalarda 1 dm² 'de 36x45 = 1620 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Heybe iki küçük dikdörtgen ve iki büyük kare alandan meydana gelmiştir.Küçük parçalar kırmızı zemin üzerine testere dişli karşılıklı duran yapraklardan oluşmuştur. Bu yaprakların arasında hayat ağacı motifi vardır. Ayrıca yapraklarla diogonal olarak sıralanmış iki adet tarak motifi bulunmaktadır. Yapraklar karşılıklı beyaz ve yeşildir. Bordürü ise "Z" şeklinde sırt sırta vermiş bir motiften meydana gelmiştir. Büyük parçanın zemini kırmızı üzerine Sivas yöresindeki halı yastıklarda çok kullanılan ve "topgöl" diye bilinen bir motifle doldurulmuştur.

Sivas ve çevresi yastık halıları iki grupta incelenmiştir. Birinci grup parçalar, Sivas ve çevresine ait yerleşimlerde dokunan ve bugünde Sivas olarak etkilendirilebilecek yastık halılardır. İkinci grupta ele alınan parçalar ise, Hicri 1293 tarihinde 93 muhacirleri olarak Kars ve Erzurum'dan gelerek, Sivas ve çevresine yerleşmiş olan "Karslı" köyleri olarak bilinen köy ve yerleşimlerde dokunmuş parçalardır. Yöre etkileşimleri bu örneklerle

açıkça ortadadır ¹⁷². Heybenin zemininde bir baklava motifi bulunmaktadır. Bu baklavayı da iki altıgen sıralamıştır. Baklavaya yakın olan altıgen basamaklıdır. Göbeği ise stilize 4 adet yapraklı çiçekler oluşturmuştur. Madalyonun altında ve üstünde arka arkaya sıralanmış çengel başları yer almıştır.

Zemin bir ince ve bir kalın bordürle çevrilmiştir. İnce bordür beyaz zemin üzerine bir sağa bir sola yatmış 3 yapraklı çiçek formundan oluşmuştur. Çiçeklerin altından "S" şeklinde bir dal dolaşmaktadır. Kalın bordürde ise; küçük baklava motifini içine alan ters "Y" şekli yer almıştır. Heybenin arkası ve düğümlü kısımları deriyle çevrilmiştir. Kullanılan renkler; Kırmızı, pembe, turuncu, koyu yeşil, siyah, açık kahve ve açık yeşildir.

Resim- 47

¹⁷² Naciye- Fahrettin Kayıp naz; "Sivas Yastık Halıları", Kültür ve Sanat, Sayı 20, Aralık Ank 1993 s. 62

Katalog No: 22

Desen No: 56,57,58

Resim No: 48

Bulunduğu yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 496

Tarihlendirme : 19. ve 20 yüzyıl arası.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Halı At Eğeri.

Boyutları : 87x95

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 36x36= 1296 düğüm vardır. Atkı ve çözüğü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Düğümlü dokumadan meydana gelmiş bu eğer örtüsü bir kalın, bir ince bordüre sahiptir. Zeminin yaklaşık orta kısmında dikdörtgen bir form yer almıştır. Bu formun içi birer parmak genişliğinde kırmızı, kahve, yeşil, mavi renklerle uzunlamasına şeritlerden oluşmuştur. Yukarıya doğru şeritlerin bittiği yerdeki boşluğa yanyana baklavalar yerleştirilmiştir. Bu dikdörtgen formun üç köşesini kancalı üçgenler çevrelemiştir. Üçgenler ortadan ince bir şeritle bölünmüştür.

Dikdörtgen formun dördüncü kenarına iki kare alan yerleşmiştir. Karenin ortası büyükçe ve etrafı kancalı baklavadan oluşan bir motifle dolgulanmıştır. Bu baklavanın ortası dörde bölünmüş, her bölünen alanın içi pıtrak motiflerinden oluşmuştur. Anadolu dokumalarında baklavayla sıralanan bu motife ejder, hayat ağacı, veya bereket diye isimler verilmiştir. Bu kare zemin bölünmesi I. grup Holbein halılarında kullanılmıştır. Kare alanları köşeleri dik üçgenle bölünmüş, bu dik üçgenler yine çengellerden oluşmuştur.

Eğer örtüsünün lacivert renkli olan geniş bordürü stilize kartal motifiyle dolgulanmıştır. İnce bordürde ise bir sağa bir sola yatmış ve çift yaprağın ortasında bulunan, koç boynuzlu motif yer almıştır. Dikdörtgen formun içinde deriden yapılmış ve hayvan postunu andıran bir şekil vardır. Bu şeklin sol tarafında koç başına benzer bir bölüm ve sağ tarafında, kuyruğu andıran diğer bölüm vardır. Çevresi bütünüyle elde dikilmiştir.

Hayvan postu şeklinin altında iki üçgen deri parçası daha bulunmaktadır.
Kullanılan renkler ; Kırmızı, lacivert, beyaz, yeşil, siyah ve sarıdır.

Resim- 48

Katalog No: 23

Desen No: 59,60,61

Resim No: 49

Bulunduğu yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası :39-83

Tarihlendirme: 20. yüzyıl başları.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Halı Yastık.

Boyutları : 63x96 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 24x34=816 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Halı yastık bir kalın bordür ve ince bir sedeften meydana gelmiştir. Yastık zeminin tam ortası 6 eşit kareye bölünmüştür. Karelerin içleri ortalarında baklava bulunan akrep motifinden meydana gelmiştir. Karelerin etrafı deve boynu motifli ince bir sedefle çevrilmiştir. Zemin boşluklarında bir sıra içi dörde bölünmüş baklava (Anadolu dokumalarında bu motife "göz" deniliyor) motifli, ikinci sırada pıtrak motifli yer almıştır.

Yastığın yaklaşık 1/4'ü pembe, diğer kısımları kahverengidir. Kalın bordürü ise 4 kollu yıldız motifinden oluşan bir sağa, bir sola yatmış stilize yapraklarla dolgulanmıştır. Sedeflerde ise; yeşil zemin üzerine, kahverengi deve boynu motifli arka arkaya sıralanmıştır. Kullanılan renkler; Kahve rengi, pembe, yeşil, siyah, beyaz değişiklik arzemesi yönünden ara ara mor kullanılmıştır.

Resim- 49

Katalog No: 24

Desen No: 62,63,64

Resim No: 50

Bulunduğu Yer : Erzurum Müzesi'nin deposunda saklanmaktadır.

Envanter Numarası : 12-82

Tarihlendirme : 20 yüzyıl başı.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu yöresinden Halı Yastık.

Boyutları : 64x100 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 30x40= 1200 düğüm vardır. atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Halı yastığın zemini 2x7= 14 eşit kareye bölünmüştür. Doğu yöresi halılarında çok kullanılan zemin düzenlemesine sahiptir. Zeminin ortasını ve etrafını bir sıra beyaz üzerine çeşitli renklerde baklavalardan ince bir bordür oluşturur. Karelerin içleri akrep motifiyle dolgulanmıştır. Ayrıca karelerin etrafı bir sıra kartuşla çevrilmiştir. Boyuna bir diğer ince bordürde kahverengi zemin üzerine siyah renkle su yolu motifi yerleşmiştir. Enine ise; kahve zemin üzerine siyah renkli ejder ayağı denilen bir motif uygulanmıştır. Yastığın arka yüzü siyah ve kahverengiyle çizgili düz kilim tekniğinde dokunmuştur. Kullanılan renkler; Siyah, beyaz, yeşil, pembe ve turuncudur.

Resim- 50

Katalog No: 25

Desen No: 65,66,67

Resim No: 51

Bulunduğu yer : Yakutiye Müzesi'ndeki Erzurum odasında sergilenmektedir.

Envanter Numarası : 101-84

Tarihlendirme : 20. yüzyıl başları.

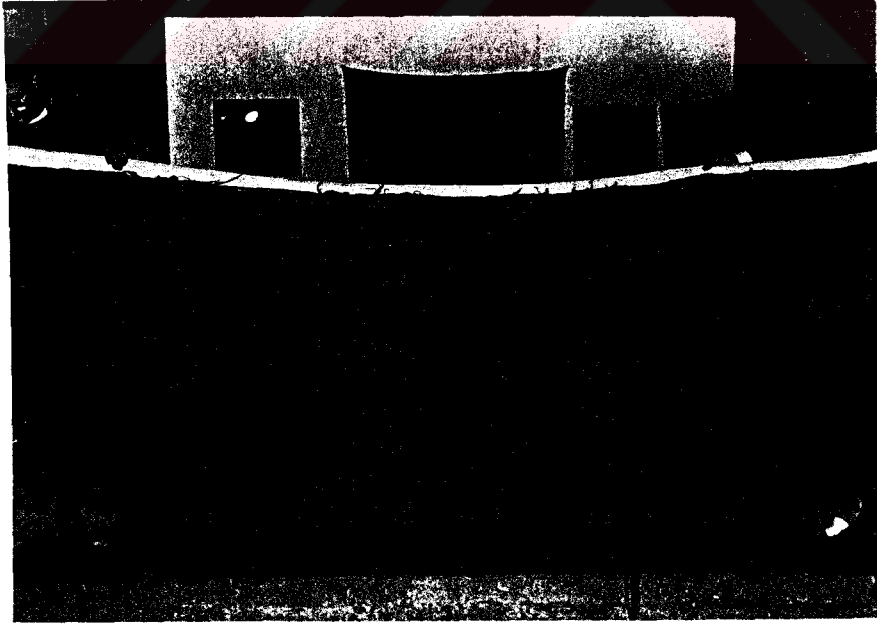
Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu'dan Halı.

Boyutları : 110x335 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 30x30= 900 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Halının zemini Doğu yöresi halılarının en belirgin özelliği olan bir ekseninde sıralanmış madalyonlardan oluşmuştur. Zemin 4adet basamaklı baklavadan meydana gelmiştir. Madalyonların tam ortasında küçük baklavadan çıkan "X" şeklinde dört stilize yaprak bulunmaktadır. "X" ların başlıklarını "V" şeklinde saplı stilize iki çiçek doldurur. Bu motifleri çevreleyen forma sahip sekizgen görüntülü stilize nar motifi bulunmaktadır. Bu nar formunun altından ve üstünden büyükçe sekiz taç yapraklı çiçek motifi çıkmıştır. Zemin boşlukları tamamıyla tavus kuşuna benzeyen ve karşılıklı birbirine bakan bir motif ayrıca yıldız ve yapraklarla doldurulmuştur. Basamaklı baklava madalyonun üstünden ve altından küçük baklavalara çıkmıştır. Bunların uçları birbirine değmiştir. Halının kalın bordüründe 4 kollu bir yıldız ve bu yıldız motifinden sağa ve sola yatmış şekilde çıkan stilize yapraklar, sedefte ise diagonal şekilde sıralanmış ters "S" ler yer almıştır. Halıda kullanılan renkler: Pembe, turuncu, mavi, beyaz ve kahverengidir.

Resim- 51

Katalog No: 26

Desen No: 68,69,70

Resim No: 52,53

Bulunduğu yer : Yakutiye Müzesi'ndeki halı seksiyonunda yer almaktadır.

Envanter Numarası : 11-82

Tarihlendirme : 19.yüzyıl ve 20 yüzyıl arası.

Yöre ve kullanım yeri : Sivas yöresine ait halı seccade.

Boyutları : 115x170 cm.

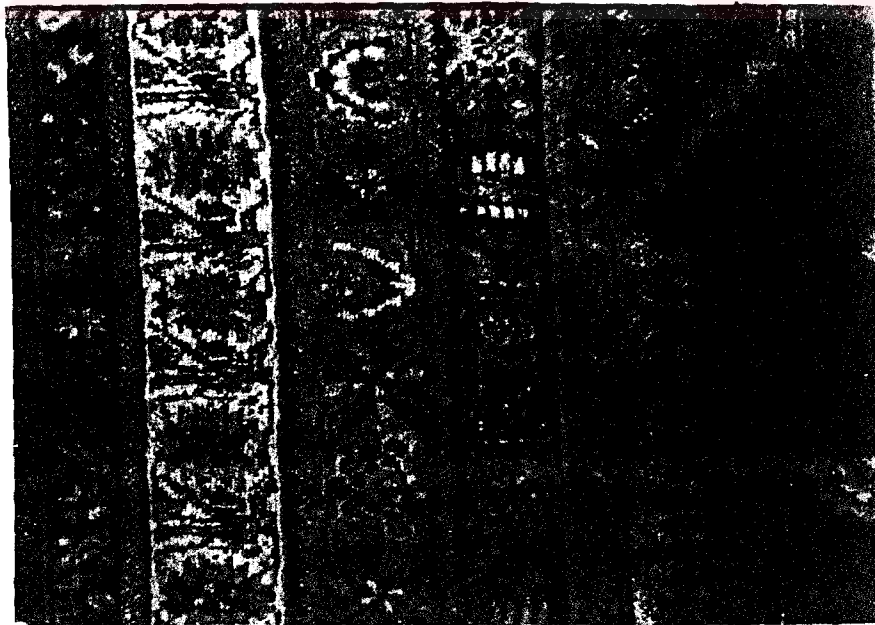
Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 45x45=2025 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Komppozisyon ve Renk Özellikleri :

Halı seccade dıştan içe doğru dört tane bordür ve bordürler arasındaki ince sedeflerden meydana gelmiştir. Seccadenin zemini ince ve uzundur. Bu zeminin alanı yukarıya doğru basamaklı bir mihrabiyeyle sonuçlanır. Mihrabiye'nin üçgen olan uç kısmında, uçları yukarıya gelen bir hilal motifi yer almıştır. Mihrap köşelerinde yan yana duran stilize çiçekler ve yıldız motifleri bulunmaktadır. Mihrap boşluğunda ise aşağıdan yukarıya doğru bir vazo ve içinde stilize çiçekler yerleşmiştir. Bu motifin üstünde de bir çiçeğin yandan kesiti görülmüktedir. Mihrap zemin rengi koyu ve tatlı bir mavidir. İçten dışa doğru bir anlatım izlenirse, koç boynuzlu bir sedef, daha sonra stilize gül, karanfil ve sümbüllerden oluşan çiçek buketli ince bordür, koyu mavi zemin üzerine yerleşmiştir. 2. kalın bordürde çiçeğin yan kesiti ve ayrıca tepeden diğeri bir çiçek görüntüsü, dallarla tarafından birleştirilmiştir. Tekrar eden diğeri kalın bordür içten itibaren 1. bordürün daha detaylı ve büyükçe verilmiş halidir. Yine bu bordürde gül, karanfil ve sümbüllerden oluşmuştur. Zemin rengi beyazdır. En dıştaki kalın bordürde ise diğeri birçok örnekte rastladığımız dörtlü yıldız motifinden stilize yaprak çıkmasıyla oluşmuştur. Bu seccadenin çok bordürlü olması, renklerindeki canlılık Kırşehir ve Sivas yöresinde dokunmuş seccadeleri andırmaktadır. Seccadede kullanılan renkler; Beyaz, mavi, yeşil, kırmızı, turuncu, sarı ve siyahtır.

Resim- 52

Resim- 53

Katalog No: 27

Desen No: 71,72,73

Resim No: 54

Bulunduğu yer : Yakutiye Müzesi'ndeki halı seksiyonunda yer almaktadır.

Envanter Numarası : 58-84

Tarihlendirme : 19. yüzyıl ortaları.

Yöre ve kullanım yeri : Kars yöresine ait bir halı.

Boyutları : 86x 144 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü olup, 1 dm²'de 26x30=780 düğüm vardır. Atkı ve çözgüsü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Bu halının uzun olduğu sağ köşesine yapılan ekten ve zeminindeki dikdörtgen alanın bölünmesinden anlaşılmaktadır. Halının zemininde lacivert renkli dikdörtgen bir form bulunmaktadır. Bu formun altından beyaz kontürlü başı aşağıya bakan, ellerini yana açmış bir insan figürü kullanılmıştır. Halının ortasında ek olan yerde ise altta görülen dikdörtgen formun başka bir renkle diğer parçası devam etmiştir. Üst zemin kısmında ise beyaz dikdörtgen bir alan içinde, tekrar beyaz zeminli olan fakat kahverengiyle konturlanmış, üç kareye bölünmüş bir alan vardır. Karenin içlerinde elibelinde motifi kullanılmıştır. Kareler çaprazlama mavi ve pembeyle dörde bölünmüştür. Halının zemin boşluklarında karşılıklı birbirine bakan köpek motifleri, stilize çiçekler ve ortaları dörde bölünmüş baklavalara yer almıştır. Dikdörtgen formun içinde büyükçe bir baklavadan gelişen uçları koç boynuzu motifleriyle sınırlanmış haç formu yerleşmiştir. Bu haç şeklinin Doğu yöresinde adı "Yörük damgası"dır. XIX. yüzyıl yörük halılarında görülen bu motifi Eski Rusya hudut bölgelerinde yaşayan yörükler kullanmıştır ¹⁷³. Yine dikdörtgen olan boşlukları stilize çiçekler, köpek motifi ve baklavalarla dolgulanmıştır. Halı bir sedef ve geniş bir bordürden oluşmuştur. Halının sedefi kırmızı ve beyazla kartuşla belirtilmiştir. Kalın bordür ise; beyaz zemin üzerine sekiz koldan düşmüş

¹⁷³ Neriman Görgünay, Doğu Yöresi Halıları, İş Bankası Yay., Ank., 1976,s. 46.

kanatlı bir şekilde dolgulanmıştır. Bordürdeki bu motif Pazınk halısındaki Hun gülünün çok stilize edilmiş haline benzemektedir. Kullanılan renkler ; Kırmızı, beyaz, lacivert, mavi, sarı, pembe ve siyahtır.

Resim- 54

Katalog No: 28

Desen No: 74,75,76

Resim No: 55

Bulunduğu Yer : Yakutiye Müzesi'ndeki Halı seksiyonunda yer almaktadır.(Kars çevresinden Müze'ye getirilmiştir.)

Envanter Numarası : 33-82

Tarihlendirme : 19. yüzyıl.

Yöre ve kullanım yeri : Kars Yöresinden Karapapakalara Ait Bir Halı.

Boyutları : 130x350 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 30x30= 900 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü mor koyun yünündendir.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Halı dıştan, içe doğru genişlikleri değişik dört sıra bordürden oluşmuştur. İnce uzun orta alan, iki kenarıyla birbirine birleşen on tam, bir de yarım altıgenlerden meydana gelmiştir. Bu altıgenlerin ortasında kancalı baklava motifleri yer almıştır. Anadolu dokumalarında bu motife "Ejder" veya "Türkmen gülü" denilmektedir. Bu ana motifin içi küçük baklavalardan ve "elma şakı" denilen motifle dolgulanmıştır. İçten itibaren ince bordürde kırmızı zemin üzerine lacivert renkli "ok başı" denilen motif yerleşmiştir. Lacivert ok başları dışa, kırmızı ok başları içe bakmaktadır. Beyazla konturlanmıştır.

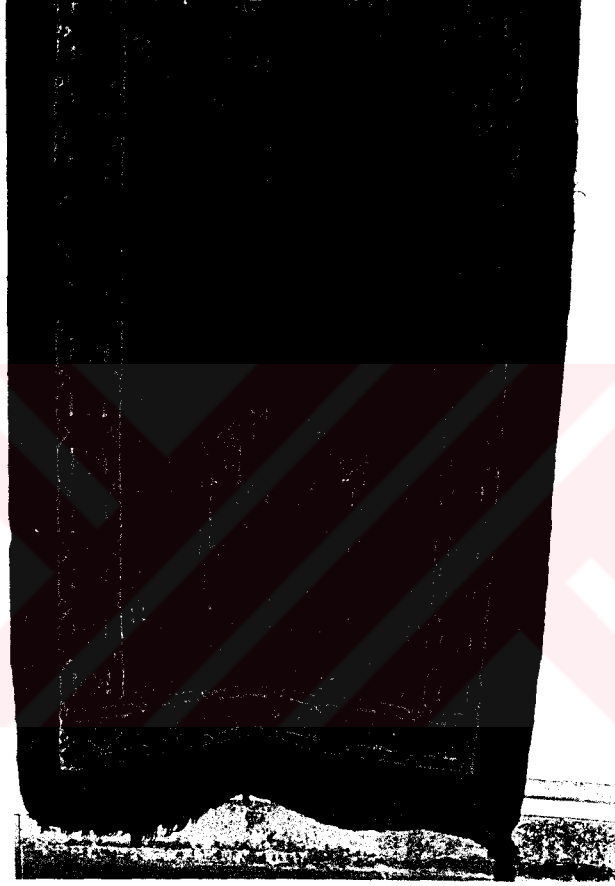
İkinci bordürde ise "elma şakı" ve haça benzeyen bir motif kullanılmıştır. Üçüncü ve geniş bordür zemini beyaz olup diğer zemin renkleri farklı, ucuca değen baklavalardan oluşmuştur. Boyuna olan bordürde baklavalardan yanlarından birer şerit çıkmıştır. Enine bu şeritler baklavalardan üstünden ve altından çıkmıştır. En dış ince bordür ise, birinci bordürün tekrarıdır. Yalnız renkleri ayrı olmakla beraber motifin tekrarında kontür kullanılmamıştır. Halıda kullanılan renkler; Lacivert, mavi, yeşil, turuncu, kahverengi, kırmızı ve beyazdır.

Atkı ve çözgüsünde mor koyun yünü kullanılması, renk ve genel motif özelliklerinden dolayı halının Kars Karapapakalara ait olduğu görülmektedir¹⁷⁴.

Karapapakların, Kuzey Azerbeycan'la Gürcistan'da yaşayanları tamamiyle Türkiye'ye göç ederek Kars ve Muş illerine yerleştirilmiştir. İran topraklarındakiler ise, daha 1928 yılı Rusya- İran harpleri sırasında buraya gelip yerleşmişlerdir.

¹⁷⁴ Hamza Gündoğdu; "Erzurum'dan Bir Grup Dokuma", I. Milletlerarası Türk Halı Kongresi, İst., 7-14 Ekim 1984, s. 2. (Kongrede sunulmuş, yayınlanmamış tebliğ.)

Karapapaklar kendilerinden çok daha fazla bulunan yerli halk ile karışmışlar ve Türk aşiretlerine girerek yeni bir Türk boyunun kurulmasına hizmet etmişlerdir ¹⁷⁵.

Resim- 55

Katalog No: 29

Desen No: 77,78,79

Resim No: 56

Bulunduğu Yer : Yakutiye Müzesi'ndeki Halı seksiyonunda yer almaktadır. (Ağrı yöresinden Müze'ye getirilmiştir.)

¹⁷⁵ Ahmet Caferoğlu, "İran Türkleri" Türk Kavimleri, Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay., Seri III, Sayı A 13, Ank. 1983 s. 30

Envanter Numarası : 37-83

Tarihlendirme : 19. yüzyıl.

Yöre ve kullanım yeri : Kafkas Kazak Halı.

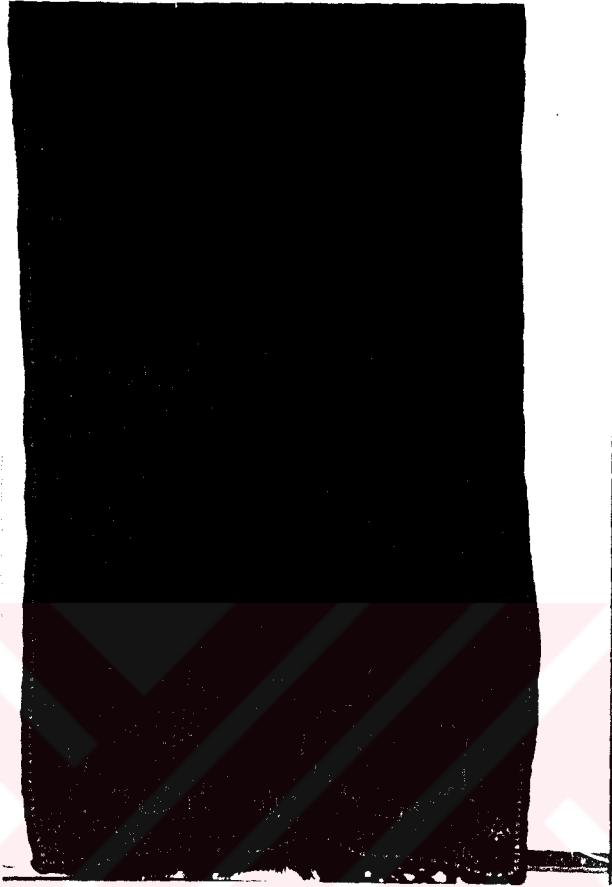
Boyutları : 104x220 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 28x28=784 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Halının zemini ortadan ince bir bordürle 6x2=12 kareye bölünmüştür. Bütün Kafkas halılarında olduğu gibi, Kazak halıları da geometrik desenlere sahiptir. Bu desenler gayet büyük ve belirgindir ¹⁷⁶. Her kare alanın ortasında basamaklı sekizgen bir form içinde Kazak halılarında çok kullanılan, kanatlarını açmış stilize bir kartal andıran ışınvari şekiller yer almıştır. İki kare alanı birbirine birleştiren boşluklarda basamaklı üçgen bir form oluşmuştur. Zemindeki yeşil renk diogonal bir şekilde sıralanmıştır. Zeminin ortası da dahil olmak üzere tüm halıyı çevreleyen ince bordürde bir sıra küçük stilize kartal motifi, üç tane yan yana baklavalalar ve ters "S" yani çakmak motiflerinden oluşmuştur. Bu motif düz dokuma yaygılarda çok kullanılmıştır. Halı'da kullanılan renkler ; Koyu kahve, gül kırmızısı, sarı, beyaz ve yeşildir. Beyaz ve koyu kahveyle kontur yapılmıştır.

¹⁷⁶Haack; a.g.e., s. 43.

Resim- 56

Katalog No: 30

Desen No: 80,81,82

Resim No: 57

Bulunduğu Yer : Yakutiye Müzesi'ndeki Halı seksiyonunda yer almaktadır.

Envanter Numarası : 30-83

Tarihlendirme : 19. yüzyıl.

Yöre ve Kullanım Yeri : Kars Yöresine Ait Bir Halı.

Boyutları : 91x162 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 20x26= 520 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk özellikleri :

Halı bir kalın bordür ve iki sedeften oluşmuştur. Zeminin altında ve üstünde birer dikdörtgen form bulunmaktadır. Bu formun içinde düzgün sıralı geometrik şekiller bulunmaktadır. Bu şekiller stilize çiçek görünümündedir. Göbekte ise basamaklı çengel motifinden oluşan altıgen bir madalyon bulunmaktadır. Madalyonun etrafını çengel motiflerinden oluşan beyaz kontürlü ikinci bir madalyon çevrelemiştir. Madalyonun içinde yatık "S"lerden oluşan çakmak motifi, tam göbekte kare şeklinde stilize çiçek ve içteki madalyonda elibelinde motifi yer almaktadır.

Zemin boşluklarında yine çakmak, muska ve stilize çiçekler serpmeye olarak kullanılmıştır. Halı zemininin içindeki dikdörtgen alanı ve zemini çevreleyen yaba motifli ince bir sedef bulunmaktadır. Yanındaki kalın bordürde "elma şaki" denilen çiçek motifi yerleştirilmiştir. Halının en dıştaki sedefi yine yaba motifliyle çevrelenmiştir. Bu sedefin, zeminini çevreleyen diğer sedeften farkı, motiflerin burada turuncu zemin üzerine yapılmış olmasıdır. Halıda kullanılan renkler; Siyah, kırmızı, turuncu, kahverengi ve beyazdır.

Resim- 57

Katalog No: 31

Desen No: 83,84,85

Resim No: 58

Bulunduğu Yer : Yakutiye Múzesi'indeki Halı seksiyonunda yer almaktadır.

Envanter Numarası : 3-83

Tarihlendirme : 19. yúzyıl sonu.

Yöre ve Kullanım Yeri : Iç Anadolu Bölgesinden Bir Seccade.

Boyutları : 111x173 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 40x40= 1600 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Zeminden itibaren seccade 3 ana bordür, 2 ince bordürden oluşmuştur. Seccadenin zemini basamaklı çift mihrabiyeden oluşmaktadır. Mihrabiyenin uçlarında ağızları yukarıya bakan hilal motifi yer almıştır. Zeminin tam ortasında altıgen bir form bulunmaktadır. Bu formun uçlarında birer ok başı motifi yer almıştır. Bu motifin iki ucunda da saplı çiçek motifi bulunmaktadır. Formu siyah ve beyaz renkli bir şerit çevrelemiştir. İçe doğru altıgenin dört kenarı basamaklı bir formdan oluşmuştur.

Tam göbekte ise pıtrak motifi ve onu çevreleyen kare bir alan bulunmaktadır. Bu kare alanın üstünden ve ortasından birer sap, yanlarından ise üç adet tarak motifi çıkmıştır. Mihrap boşluklarında sıralı bir şekilde pıtrak motifi yerleşmiştir. Zemine dayanan bordürde, yan yana stilize iki çiçek motifi ve bunlardan çıkan yapraklar, ayrıca bu yaprakların da ortasında tek çiçek bulunduran bir motif oluşmuştur. Bu ince bordürden sonra su yolundan dışarı ince bir sedef ve daha sonra halının en geniş bordürü yer almıştır. Kalın bordür yeşil zemin üzerine bir sağa, bir sola yatmış bulunan testere dişli yapraklardan oluşmuştur. Daha sonra tekrar su yolundan oluşan ince bir sedef ve dışta ise zemine yakın olan iki bordürdeki motifin aynı şekilde sıralanması görülmektedir. Bu halı seccade Kırşehir, Sivas, Niğde ve Yahyalı halılarının motif ve renk özellikleriyle bordür motifi de Çanakkale halılarıyla benzerlik gösterir. Seccadede kullanılan renkler; Yeşil, kahverengi, kırmızı, siyah, beyaz, mavi ve turuncudur.

Resim- 58

Katalog No: 32

Desen No: 86,87,88

Resim No: 59

Bulunduğu Yer : Yakutiye Múzesi'indeki Halı seksiyonunda yer almaktadır.

Envanter Numarası : Envanter Numarası yok.

Tarihlendirme : 19. yúzyıl.

Yöre ve kullanım yeri : Doğu Anadolu Yöresinden Bir Halı.

Boyutları : 119x228 cm.

Teknik Özellikleri : Gördes düğümlü, 1 dm²'de 28x32= 896 düğüm vardır. Atkı ve çözgü çift bükümlü yündür.

Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Halının zemini $10 \times 2 = 20$ eşit kareye bölünmüştür. Karelerin arasında ince bir bordür yer almaktadır. Bu bordür bir sağa, bir sola yatmış stilize yaprak ve bu yapraklardan çıkan baklava formundan oluşmuştur. Karelerin içleri "Türkmen gülü" denilen kancalı altıgen formla doldurulmuştur. Motiflerin tam ortasına pıtrak motifi yerleştirilmiştir. Karelerin alt ve üst köşeleri üçgenlerle bölünmüştür.

Halı zeminindeki bordürü de sayarsak toplam dört bordür ve iki etlikten oluşmuştur. Zeminden itibaren ilk bordürde kırmızı ve yeşilden oluşan, Anadolu dokumalarında da çok kullanılan suyolu motifi görülmektedir. Daha sonraki ince bordürde ise beyaz zemin üzerine sekiz kollu yıldızdan oluşan küçük baklavalar iki iplik sistemiyle karşılıklı yerleşmiştir. en dıştaki bordür ile içteki bordür aynıdır. Tek farklılık renklerindedir. Dıştaki bordürün rengi mor ve deve tüyüdür. Halının karelerinin karşılıklı renkleri aynıdır. Kullanılan renkler : Kırmızı, deve tüyü, kahverengi, siyah, mor ve yeşildir.

Resim- 59

4.4. Müze'deki Düğümlü Dokumaların Diğer Yöre Dokumalarıyla (düğümlü ve düz) Benzerlikleri:

4.4.1. Motif, Kompozisyon ve Renk özellikleri :

Resim 42'deki heybe ile Resim 60'daki ¹⁷⁷ Ağrı yöresine ait yaygı teknik olarak birbirleriyle aynıdır. Her ikisi de Gördes düğümüyle dokunmuştur.

Dokumaların zemininde yer alan motif, sekiz köşeli yıldız çiçekleri, yine stilize çiçek ve yapraklardır. Çiçeklerden çıkan yapraklar her iki dokumada da dikkat çekecek oranda büyüktür. Genel görünüş itibarıyla bu motif sudaki nilüfer çiçeğini andırmaktadır. Heybenin renkleri, yaygıya oranla daha koyudur. Yaygıda mavi ve beyaz çok kullanıldığı için daha açık görünmektedir.

Dokumalarda kullanılan renkler; Narçiçeği, yeşil, turuncu, mavi, siyah ve beyazdır.

tek bordür, pembe, yeşil, gri, sarı, kırmızı ve mor renkli stilize çiçeklerle süslenmiştir (Resim : 92). Saçaklar örgülüdür.

Resim- 60

¹⁷⁷ Görgünay, a.g.e., s. 116.

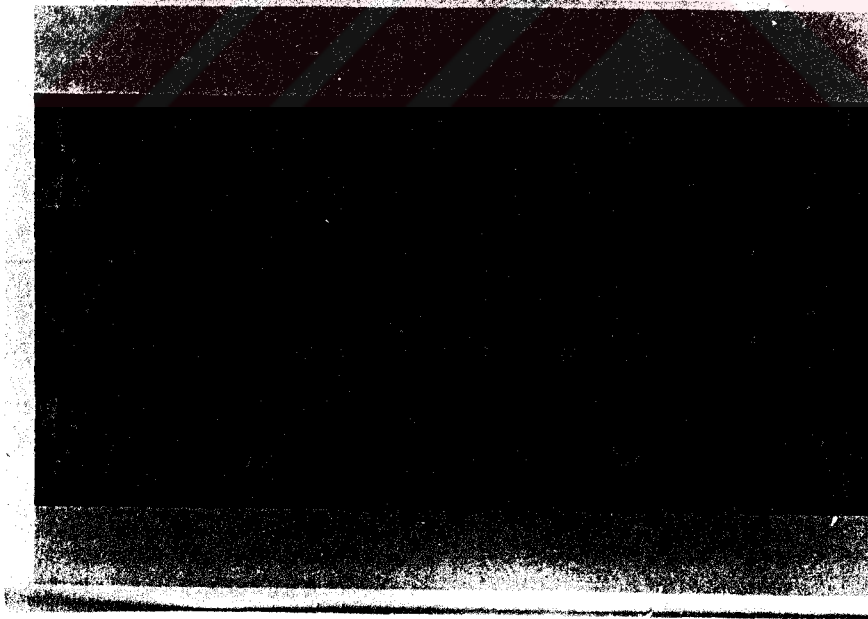
4.4.2. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 43'deki heybe ile Resim 61 ve 62'deki ¹⁷⁸ Sivas yöresine ait dokumalar teknik olarak birbiriyle aynıdır. Örneklerin üçü de Gördes düğümüyle dokunmuşlardır. Zeminlerinde baklavadan meydana gelen bir madalyon bulunmaktadır.

Bu madalyonun ortasında dört adet stilize çiçek yerleşmiştir. Sivas yöresi yastık halılarında kullanılan bu motife "top gül" denilmiştir. Motif dıştan içe doğru ince bir şeritle belirtilmiş, onun iç kısmı da siyah renkli basamaklı baklavadan oluşmuştur. Üç dokumanın renkleri ortaktır. Sadece mavi 61 ve 62'deki dokumalarda çok fazla kullanılmıştır. Turuncu, siyah, kırmızı dokumaların hepsinde çok belirgindir.

Benzerlik Resim 43'deki heybenin sadece büyük parçalarındadır. Resim 59 ve 60'daki ortak madalyonlar ise halı yastıklarının zeminlerinde kullanılmıştır.

Dokumalarda kullanılan renkler: Kırmızı, turuncu, kahverengi ve siyahtır.

Resim- 61

¹⁷⁸ Kavinmaz, " Sivas Yastık Halıları " s. 60-62

Resim- 62

4.4.3. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 47'deki dokuma ile Resim 63'deki ¹⁷⁹ Kars yöresine ait yaygı ve Resim 64'deki ¹⁸⁰ Şirvan (Kafkas) halısı teknik olarak Gördes düğümüyle dokunmuşlardır. Öncelikle Resim 47 ve Resim 61'deki benzerlikleri gözden geçirdiğimizde, zemin bir eksende sıralanmış baklava biçimli madalyonlardan meydana gelmiştir.

En dıştan itibaren iki baklava madalyon basamaklıdır. Resim 63'deki basamakların uçlarının küt olması farklılıklardan biridir. Her iki halının zemin boşluklarında stilize çiçekler ve hayvanlar yerleştirilmiştir.

Resim 64'deki halı da basamaklı baklava madalyonlardan meydana gelmiştir. Bu halının basamaklarının uçları sivridir. Resim 64 ile Resim 47'deki halının madalyonlarının üstünden ve altından küçük baklavalar çıkar, bunların uçları birbirine değer. 3 halının madalyon içindeki karşılaştırma yapılan halıların motifleri birbirlerinden farklıdır. 3 halının belli başlı özelliklerinden biri, bitkisel ve hayvansai motiflerin dokumalarda çok

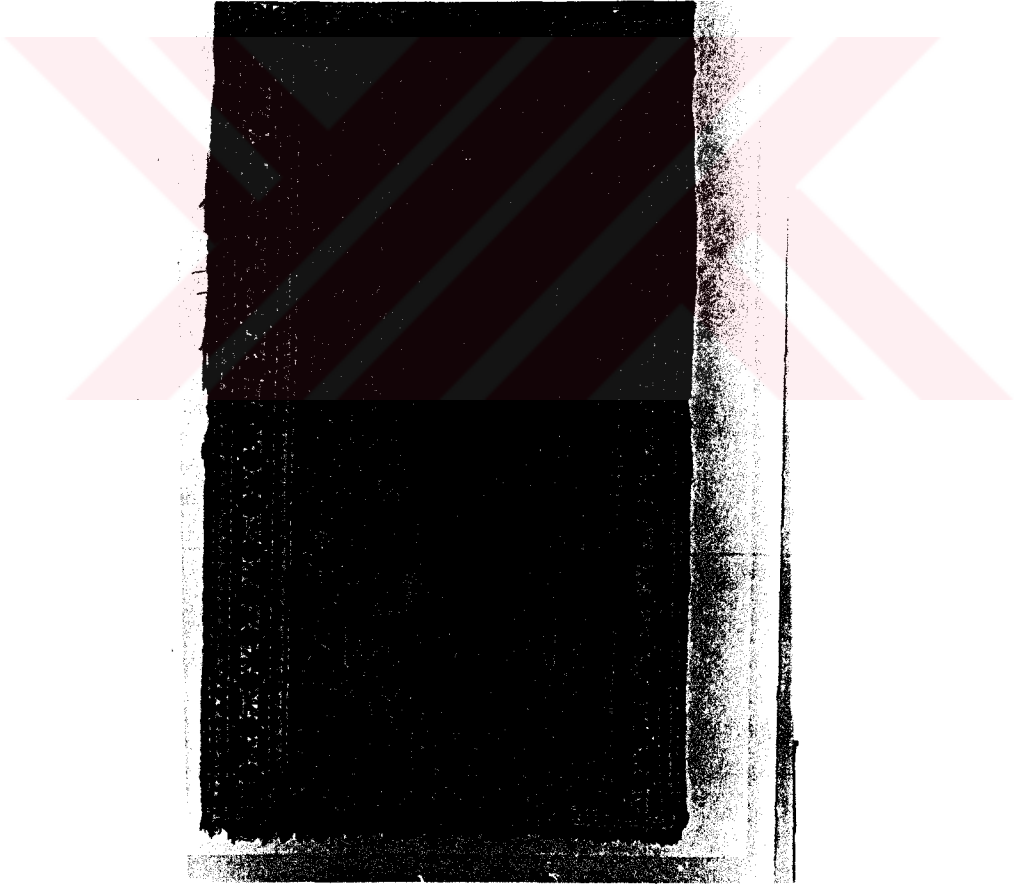
¹⁷⁹ Turkish Handwoven Carpets, Republic of Turkey Ministry of Culture Catalog No 2, Ank., Code 0535

¹⁸⁰ Kerimova.g.e., s. 53.

fazla kullanılmış olmasıdır. Bu hayvanlar baklava boşlukları içinde karşılıklı olarak, serbest olarak, sıra sıra koşar durumda ve sakin duruş halinde tasvir edilmişlerdir.

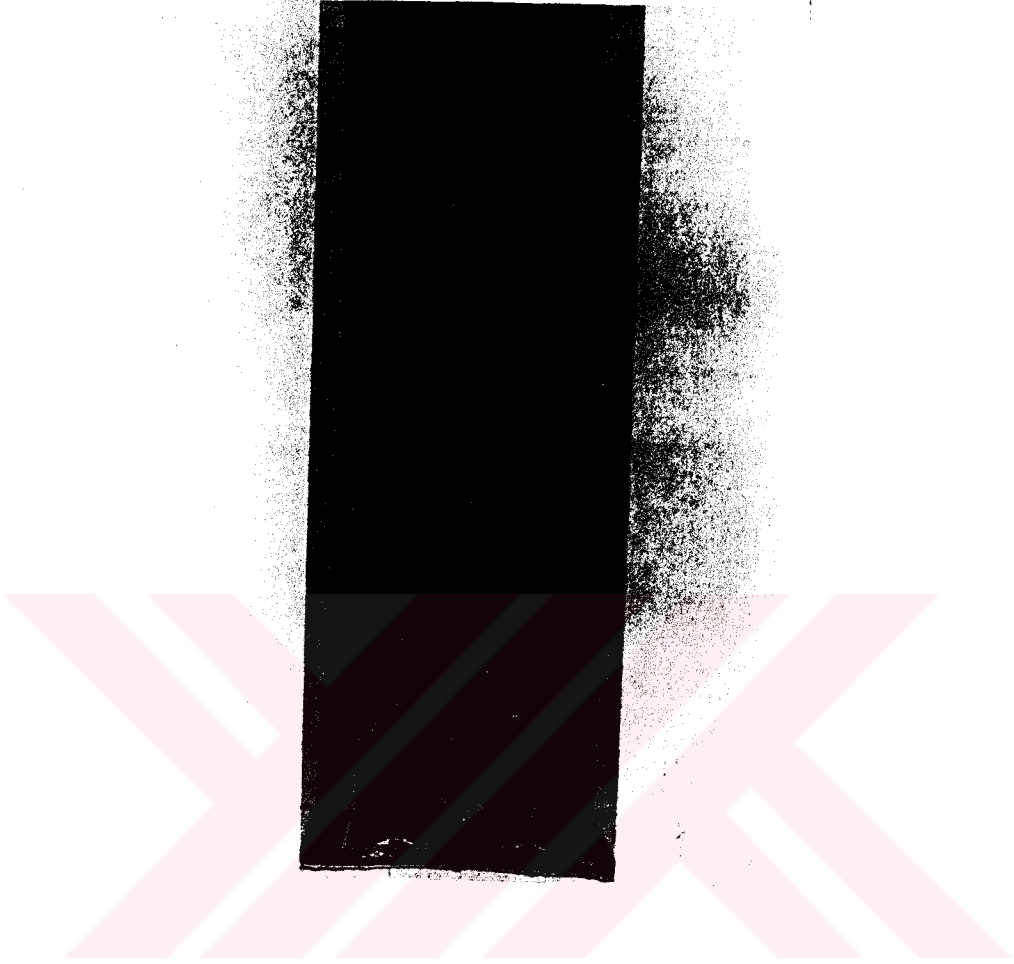
Resim 47'de ise baklava motiflerinin değişen şeması içinde üsluplaşan hayvan motiflerinin yerini, çiçek motifleri almıştır. Hayvan motifleri değişikliğe uğrayarak rozet çiçeklerine ve yaprak motiflerine dönüşür¹⁸¹. Üç dokumanın zemininde kırmızı kullanılmıştır. Sadece tonları farklıdır.

Dokumalarda kullanılan renkler; Kırmızı, pembe, mavi ve kahverengidir.

Resim- 63

¹⁸¹ Allane, a.g.e., s. 106.

Resim- 64

4.4.4. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 48'deki seccade ile Resim 65'deki ¹⁸² Sivas yöresine ait seccade teknik olarak Gördes düğümüyle dokunmuşlardır. Her iki halıda basamaklı ve tek mihrapnişine sahiptir.

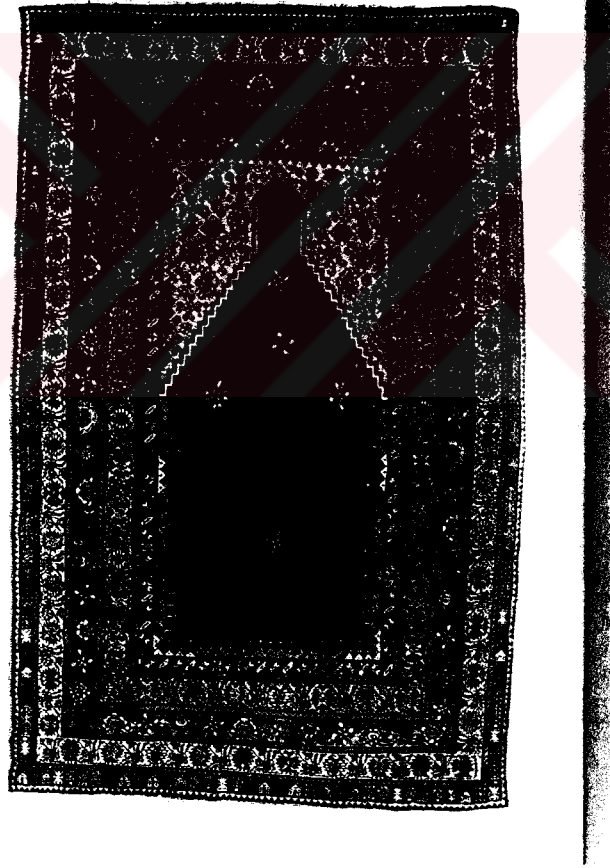
Seccadeler çeşitli kalınlıklarda beş adet bordürden oluşmuştur. İki seccadenin zeminden itibaren 2.3. ve 4. bordürleri birbiriyle benzerlik gösterir.

Zeminden itibaren 1. ve 3. kalın bordür motifleri stilize gül, karanfil ve sümbüllerden oluşan bir buketten meydana gelmiştir. 1. bordür daha incedir. Mavi zeminli 3. bordürde ise yine stilize çiçeklerin yandan ve

¹⁸² Turkish Handwoven Carpet Catalog NO 5, Code 0535.

tepeden görüntüsü yer alır. Farklılık Resim 65'in mihrabının daha geniş ve mihrap boşluğunda beyaz renkli olmasıdır. Bordürlerinde kullanılan renkler her iki dokumada da mavi, turuncu, kırmızı ve sarıdır.

Dokumada kullanılan renkler; Lacivert, mavi, kırmızı, sarı, turuncu ve beyazdır.

Resim- 65

4.4.5. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 50'deki halı ile Resim 66'daki ¹⁸³ Kars, Kağızman'a ait halı teknik olarak Gördes düğümü ile dokunmuşlardır.

Her iki halının zemini dikdörtgen alanlara bölünmüştür. Bu dikdörtgen alanların iç motifleri, uçları koç boynuzu motifiyle sınırlanmış, büyükçe bir haç formundan oluşmuştur.

Boşlukları ise, stilize çiçeklerle tamamıyla doldurulmuştur. Dikdörtgen formların altında ve üstünde kollarını açmış gibi duran insan figürüne benzer bir motif yer almıştır.

Zemin boşluklarındaki motifler ise 4 ayaklı ve kuyruklu birbirine bakan hayvanlardan oluşmuştur. Zemin renkleri dokumalarda kırmızıdır.

Halıların bordür motifleri ise birbirlerinden tamamen farklıdır.

Dokumalarda kullanılan renkler, Kırmızı, beyaz, lacivert, kahverengi ve sarıdır.

Resim- 66

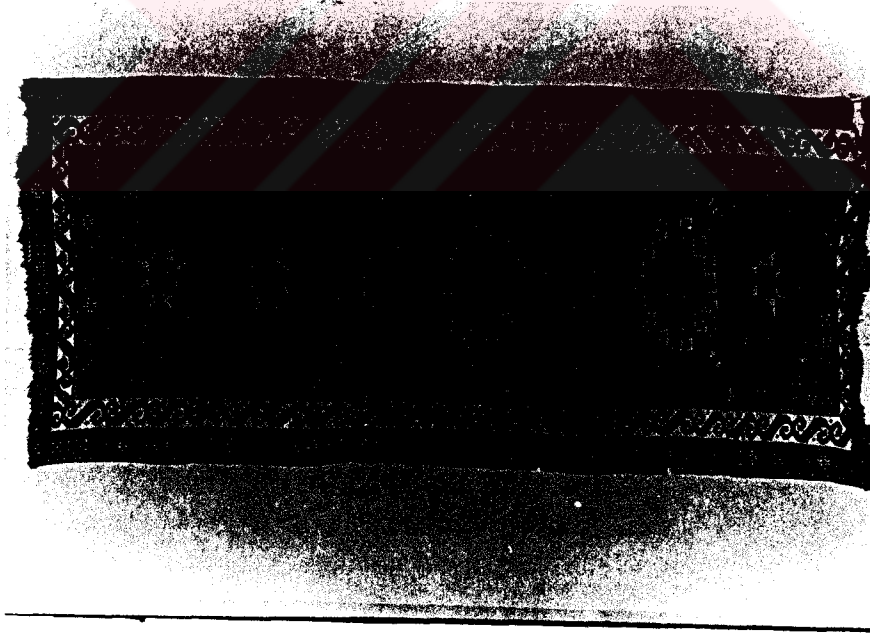
4.4.6. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri:

Resim 51'deki halı ile Resim 67'deki ¹⁸⁴ Kars yöresine ait halı teknik olarak Gördes düğümüyle dokunmuşlardır.

Zemin altıgen formla sınırlı, birbirini takip eden kancalardan meydana gelmiş bir motifle dolgulanmıştır. Bu motife Anadolu dokumalarında "Devetabanı", "Gümüşgen gülü", "Kıvrımlı göl", "Türkmen yanışı" ve "Türkmen gülü" denilmiştir ¹⁸⁵.

Her iki halıda da altıgenlerin içlerinde kullanılan renklér konturlere de taşınmıştır. Türkmen gülü motifi zeminde bir eksen üzerinde sıralanarak meydana gelmiştir.

Dokumalarda kullanılan renkler; Lacivert, mavi, yeşil, turuncu, kahverengi, kırmızı ve beyazdır.

Resim- 67

¹⁸⁴ Turkish Handwoven Carpest ,Catalog NO 2. Code 0240.

¹⁸⁵ Neriman Görgünay Kırzioğlu, Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri, Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay., Ank., 1994, s. 42.

4.4.7. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 53'deki halı ile Resim 68'deki ¹⁸⁶ Kars yöresine ait halı teknik olarak Gördes düğümüyle dokunmuşlardır. Halıların zemininde yassı bir baklava motifinden madalyon oluşmuştur.

Bu madalyonların etrafı iki sıra çengel motifleriyle çevrilmiştir. Madalyonların altında ve üstünde dikdörtgen bir form, bu formun içinde de stilize edilmiş çiçekler yer almıştır.

Dikdörtgen formun etrafını ince bir şerit çevrelemiştir. İçinde de yaba motifi kullanılmıştır.

Halıların zemin boşlukları baklavalar ve stilize çiçeklerle doldurulmuştur. Resim 68'deki halının farklı yönleri ise, madalyonun ortasında uçları koç boynuzu motifleriyle sınırlanmış, büyükçe bir haç formunun bulunmasıdır. Madalyon düzeni ise iki sıradan oluşmuştur ve basıktır. Zemindeki renk dağılımı her iki halıda da aynıdır.

Dokumada kullanılan renkler: Kırmızı, kahverengi, turuncu, sarı ve beyazdır.

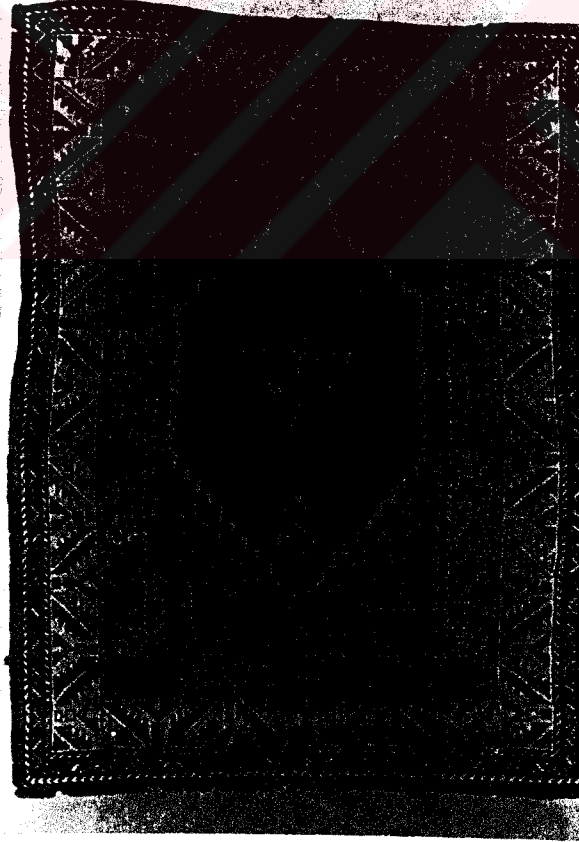
Resim- 68

¹⁸⁶ Görgünay, Kızıoğlu, Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler, s.87.

4.4.8. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 54'deki seccade ile Resim 69'daki ¹⁸⁷ Niğde yöresine ait seccade, teknik olarak Gördes düğümüyle dokunmuşlardır. Her iki seccade çift mihraplıdır. Kalın bordürlerinde bir sağa bir sola yatmış testere dişli yapraklar kullanılmıştır. Bordür zemin rengi birbirinden farklıdır. Bu yapraklar özellikle Çanakkale halılarının kalın bordürlerinde sıkça kullanılmıştır. Resim 69'daki halının farklı yönlerinden biri, bordürde kullanılan yaprakların ortasında kadeh diye isimlendirilen bir motifin kullanılmış olmasıdır. Ayrıca karşılaştırma yapılan bu halının göbeğinde bir vazo içinde stilize çiçeklerden oluşmuş buket yer almıştır. 54 nolu halının zemininde ise baklava formundan oluşan bir motif kullanılmıştır.

Dokumalarda kullanılan renkler; Kırmızı, kahverengi, sarı, beyaz ve siyahtır.

Resim- 69

¹⁸⁷ Turkish Handwoven Carpet Catalog NO 1, Code 0041

4.4.9. Motif, Kompozisyon ve Renk Özellikleri :

Resim 55'deki halı ile Resim 70'deki ¹⁸⁸ Bergama Yörük halısı teknik olarak Gördes düğümüyle dokunmuşlardır. Resim 71'deki ¹⁸⁹ Malatya, Gaziantep arasındaki yörüklere ait çuval ise, balık sırtı sumak tekniğinde dokunmuştur.

Teknik olarak birbirlerinden farklı olan bu dokumalar, motif ve renk bakımından benzerlik gösterirler.

Dokumaların hepsinin zemininde kare alanlara bölünme vardır. Bu karelerin içleri sekizgenlere bölünmüş ve Türkmen gülü denilen motif yerleştirilmiştir. Türkmen gülü motifinin renkleri 3 dokumada da çeşitlilik gösterir.

En eski Türk motiflerinden biri sayılan Türkmen gülünün hem halıda hem de sumaktaki uygulandığı görülmektedir. Türkmen gülünün ortasında pıtrak, sekiz köşeli yıldız ve baklava yerleşmiştir.

Sekizgenlerin boşluklarında ise üçgenler yer almıştır. Bu 4 dik üçgen yan yana gelip bir baklava formu oluşturmuştur. Türkmen gülünün kancaları dokumalarda çoğunlukla siyah konturla belirtilmiştir.

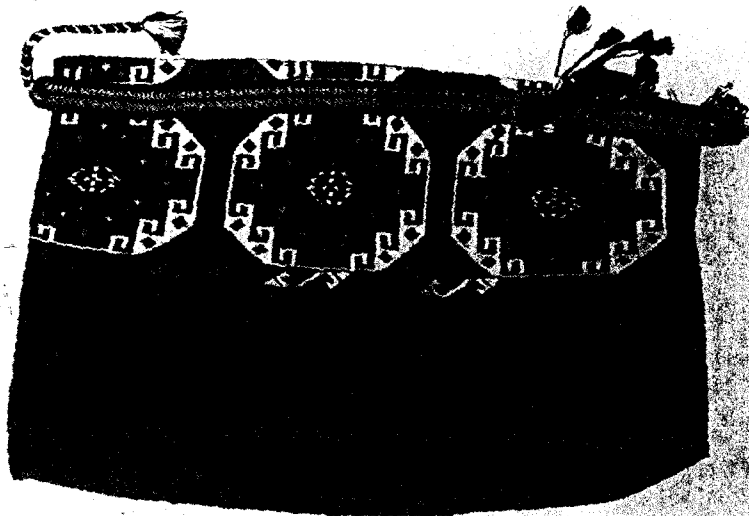
Dokumalarda kullanılan renkler; Kırmızı, deve tüyü, kahverengi, siyah ve yeşildir.

¹⁸⁸Turkish Handwoven Carpet ,Catalog NO 2, Code 0272.

¹⁸⁹Balpınar, Acar; a.g.e., s. 109.

Resim- 70

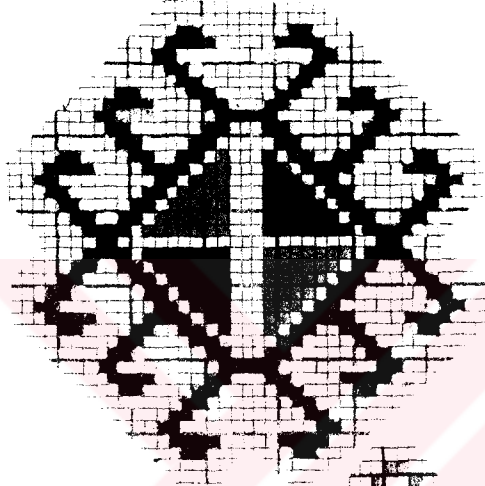

Resim- 71

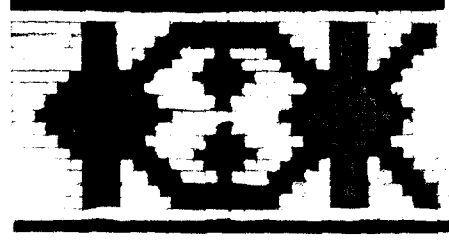
BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜZ VE DÜĞÜMLÜ DOKUMALARDA
KULLANILAN DESENLER

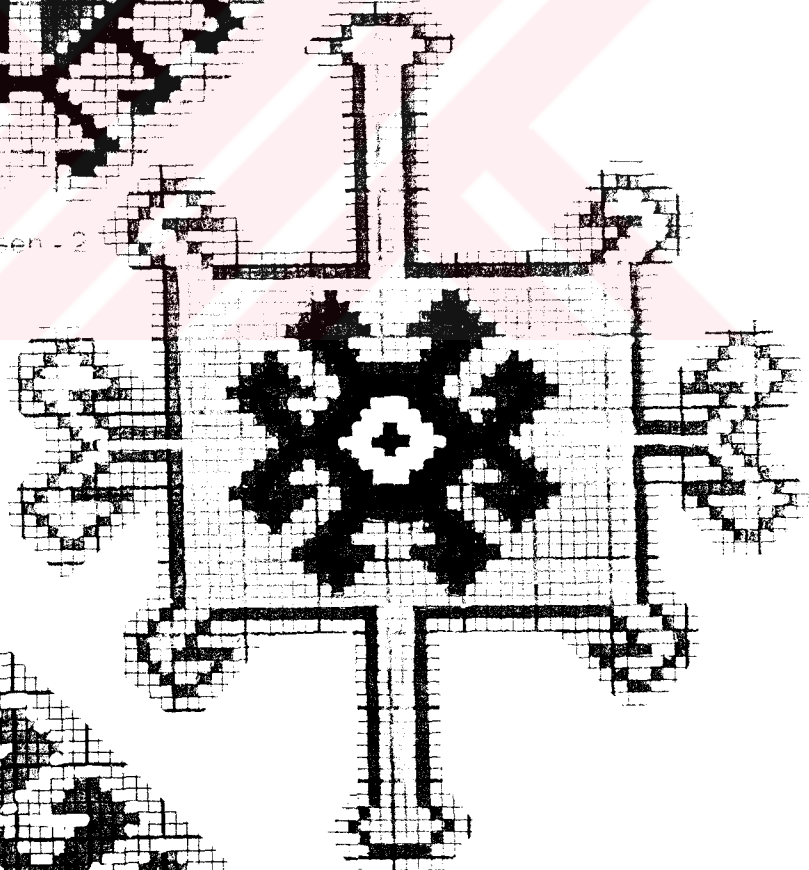
5.1. Düz Dokumalarda Kullanılan Desenler :

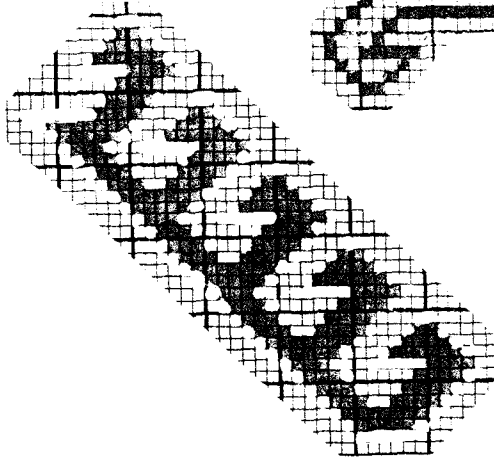
Desen - 2

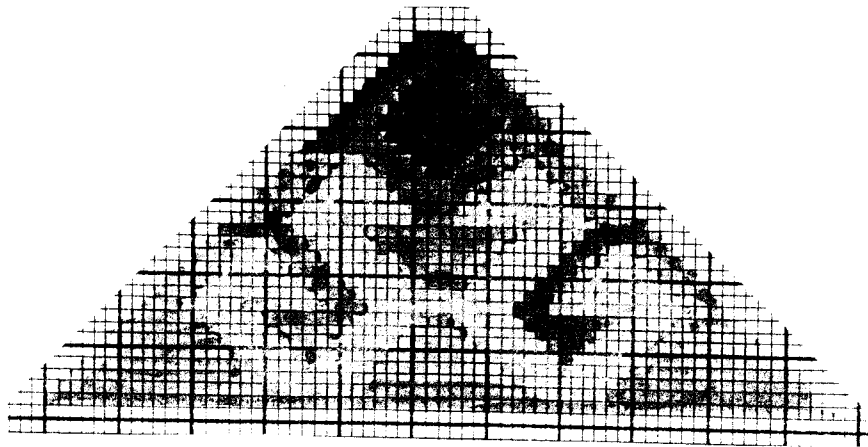
Desen - 1

Desen - 4

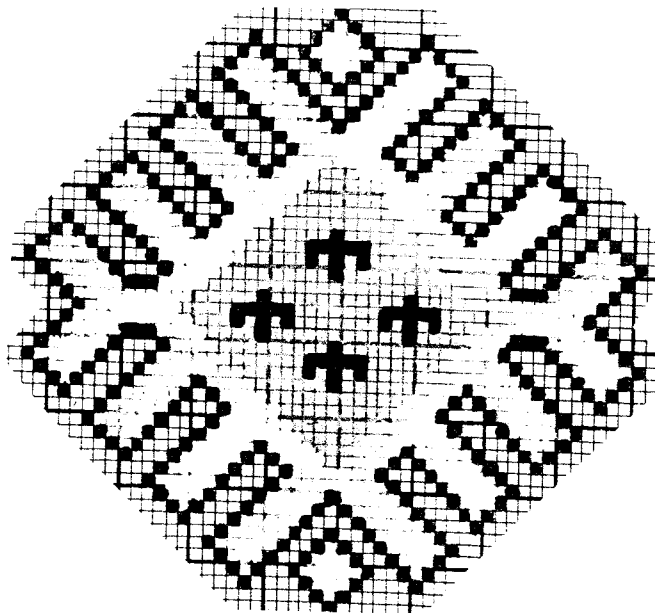
Desen - 3

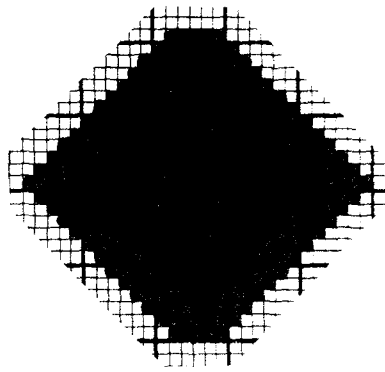
Desen - 5

Desen - 6

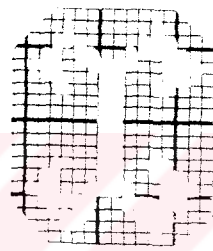
Desen - 7

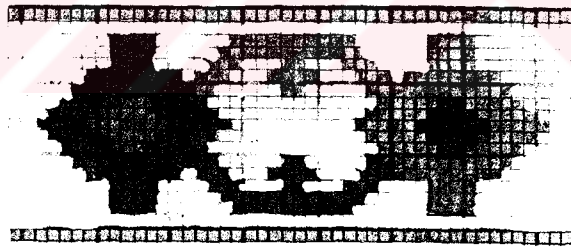
Desen - 8

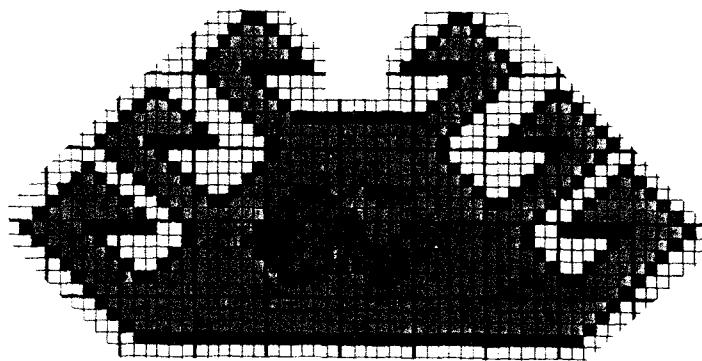
Desen - 9

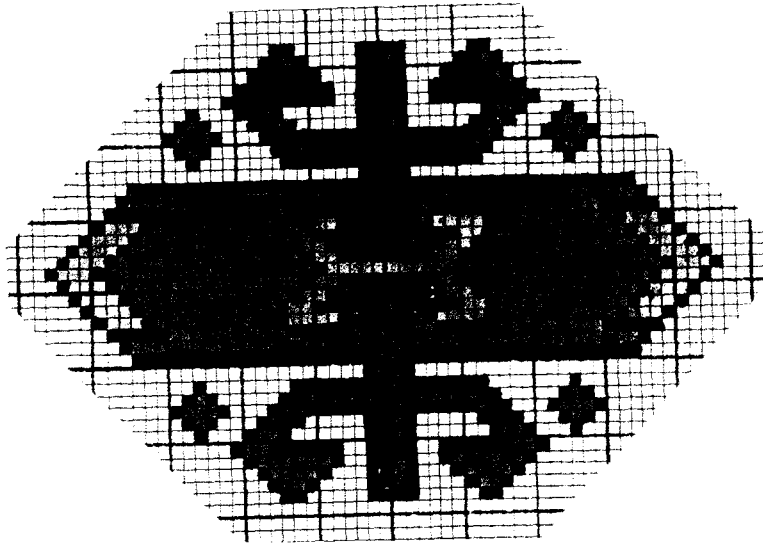
Desen - 10

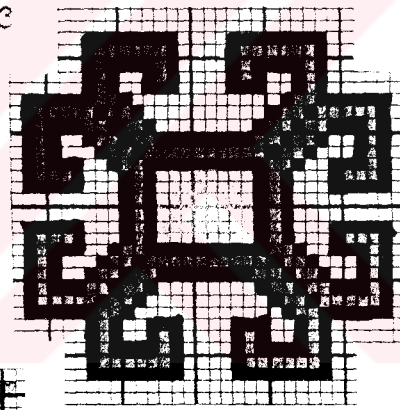
Desen - 11

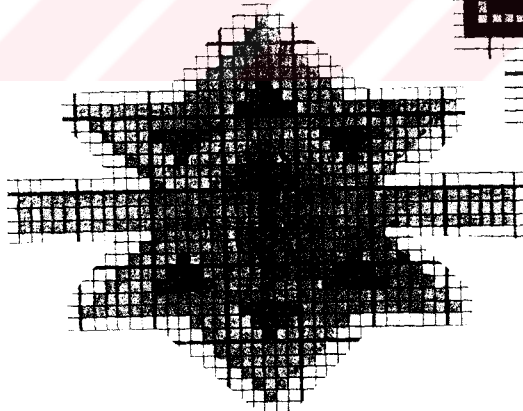
Desen - 12

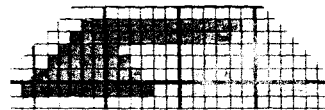
Desen -13

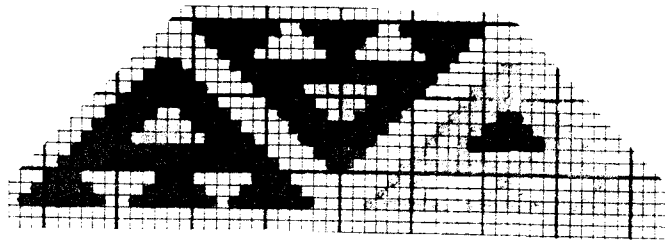
Desen -14

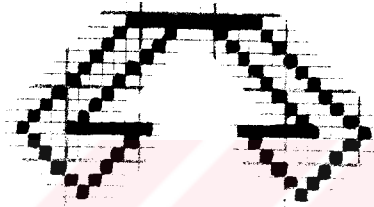
Desen -15

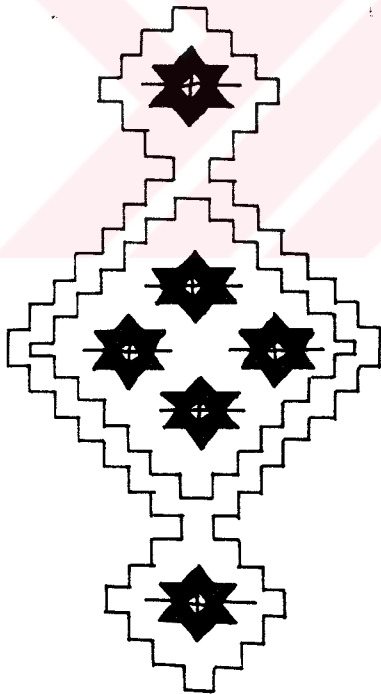
Desen -16

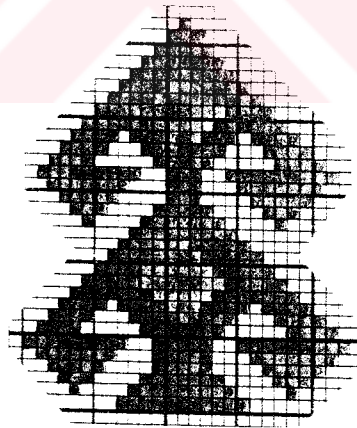
Desen -17

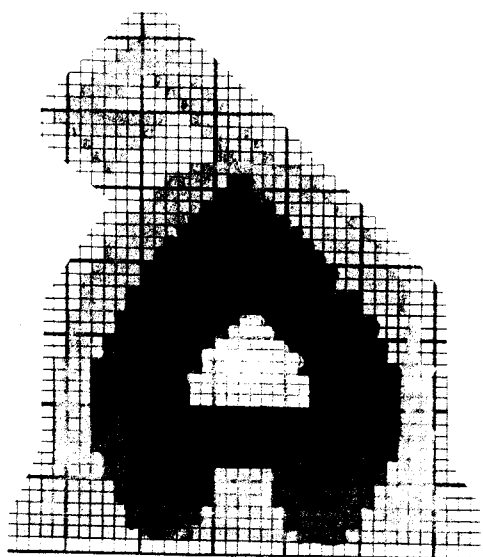
Desen -18

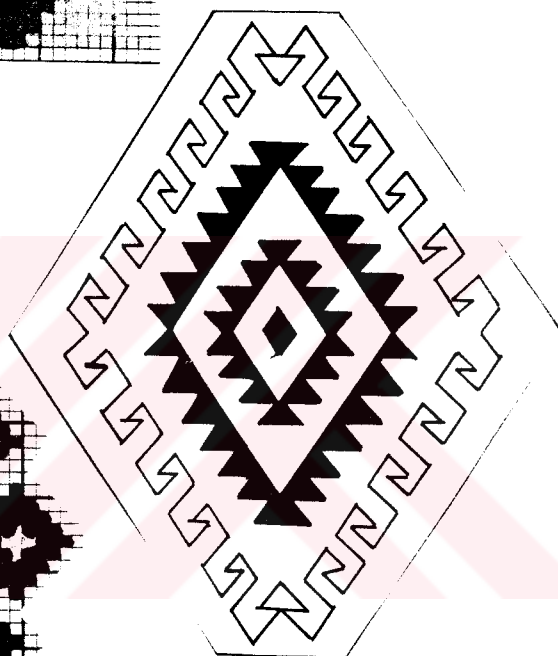
Desen -19

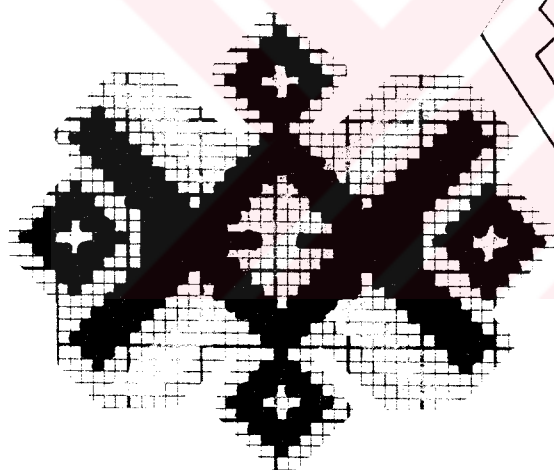
Desen -20

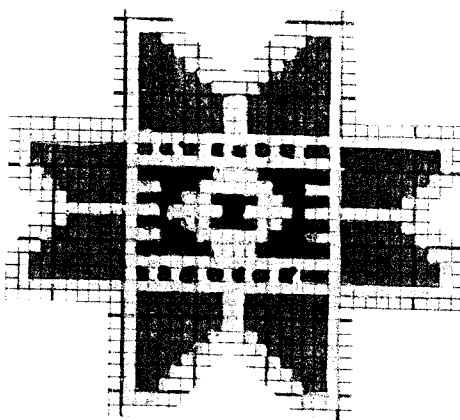
Desen -21

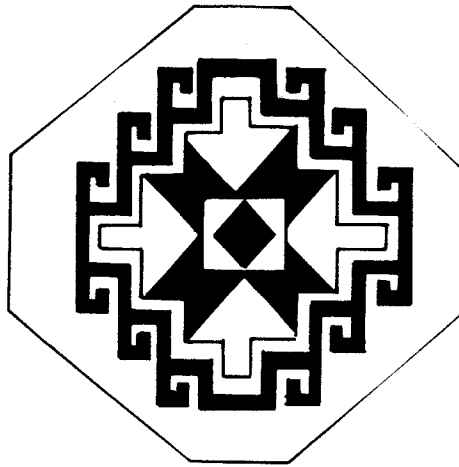
Desen -22

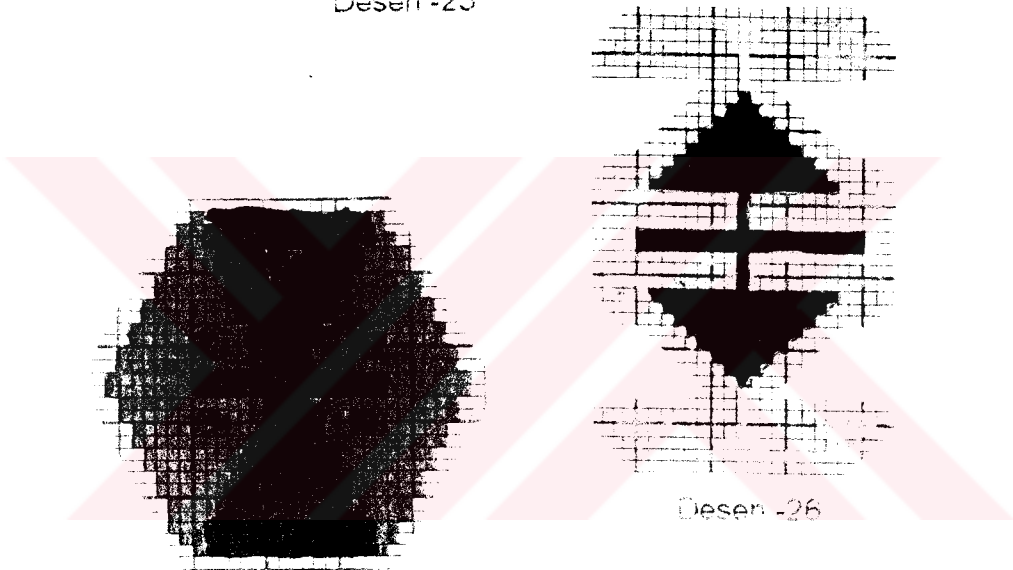
Desen -23

Desen -24

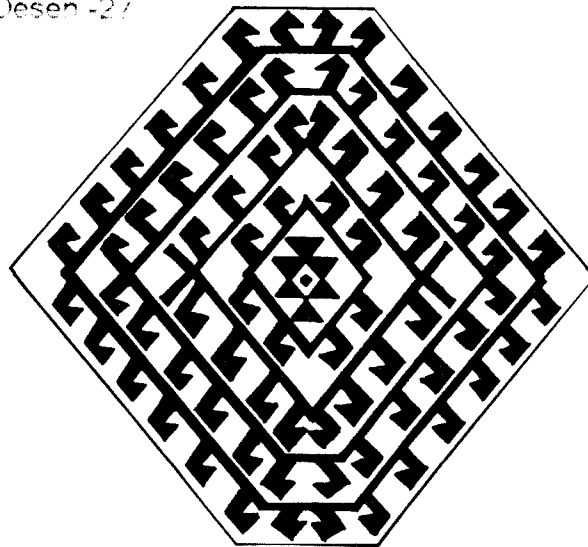

Desen -25

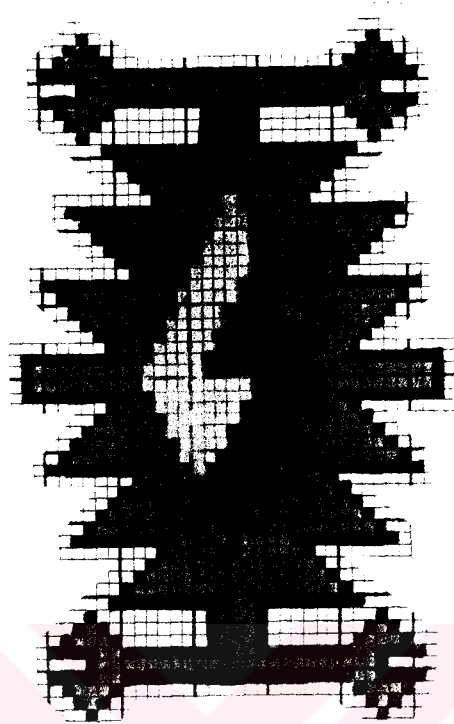

Desen -26

Desen -27

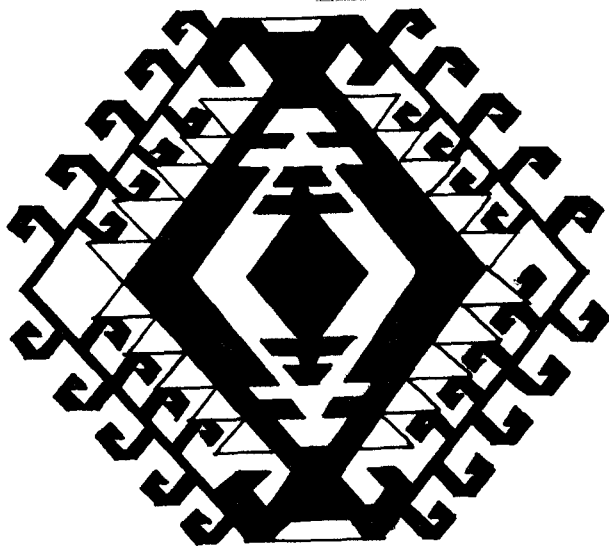
Desen -28

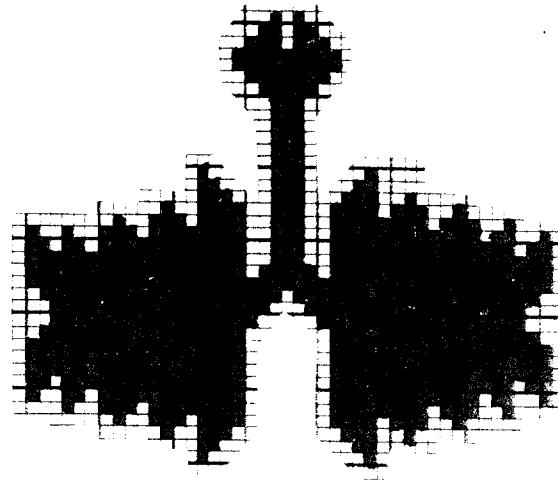
Desen - 29

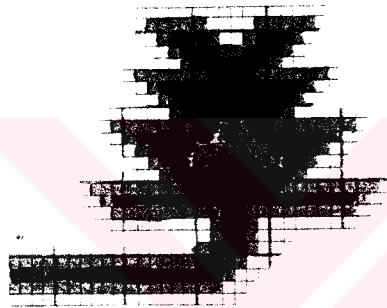
Desen - 30

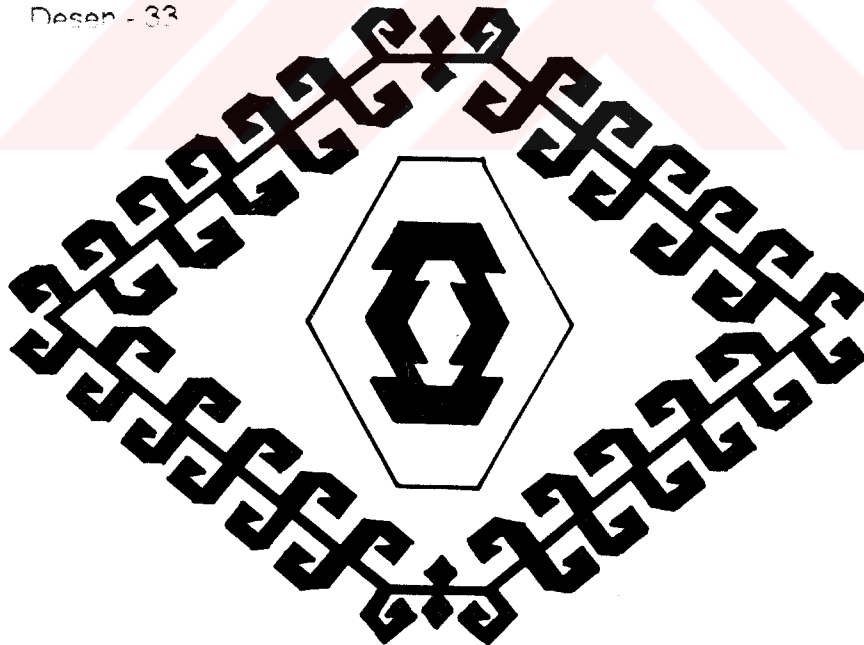
Desen - 31

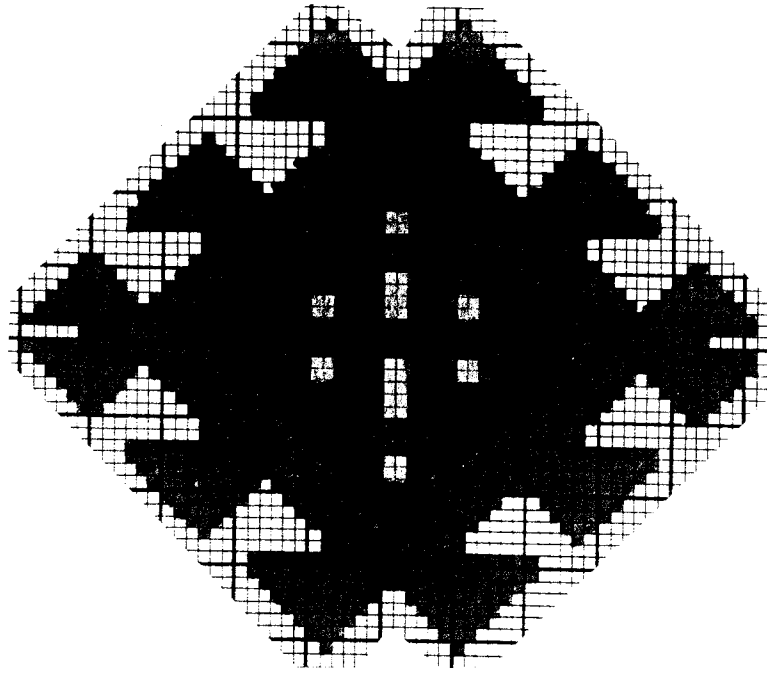
Desen - 32

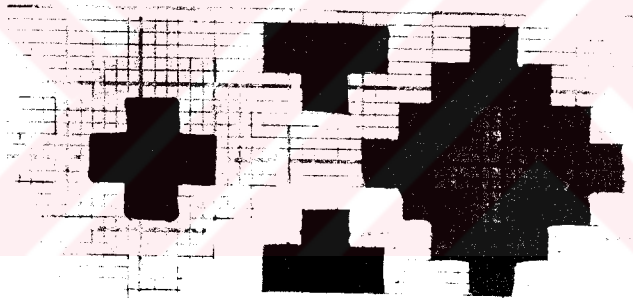
Desen - 33

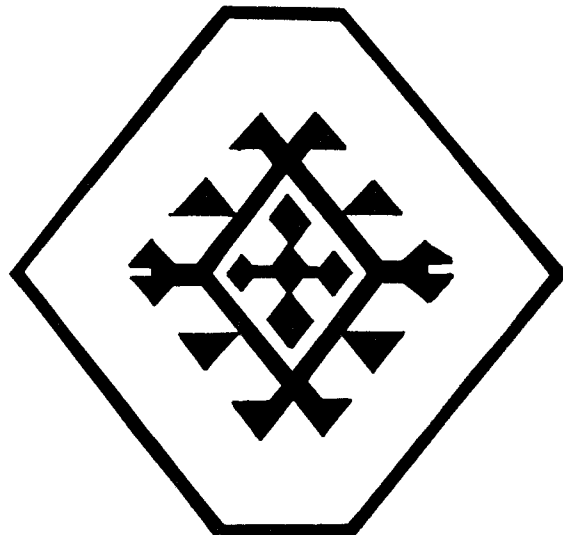
Desen - 34

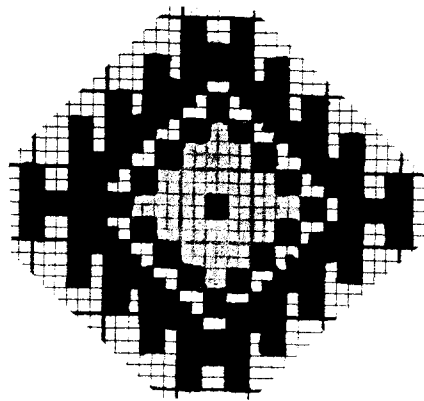
Desen - 35

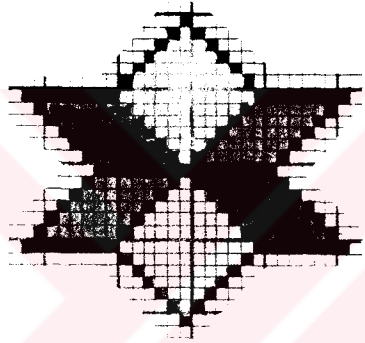
Desen - 36

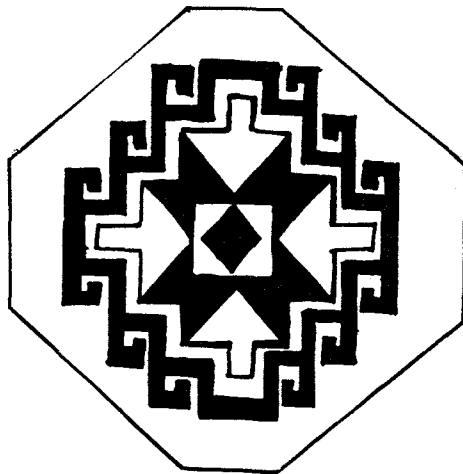
Desen - 37

Desen - 36

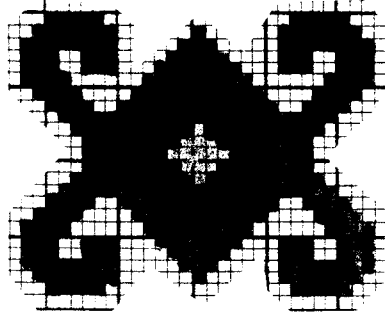

Desen - 39

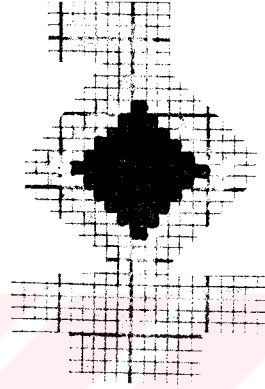

Desen - 40

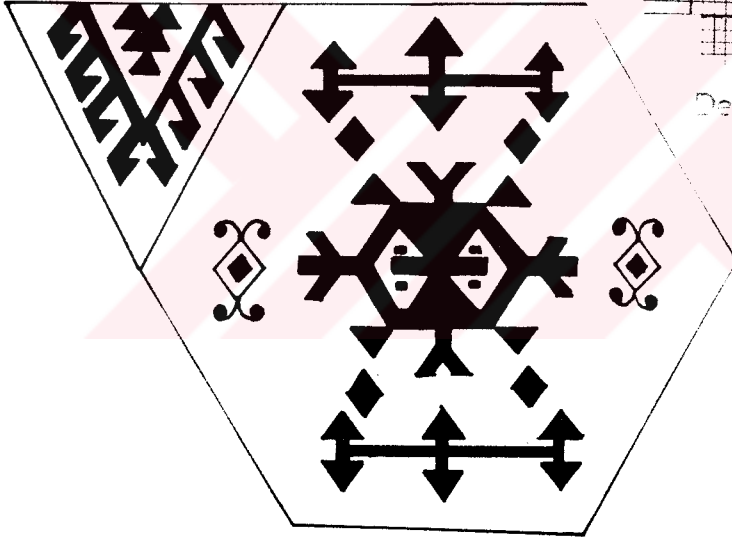
5.2. Dügümlü Dokumalarda Kullanılan Desenler :

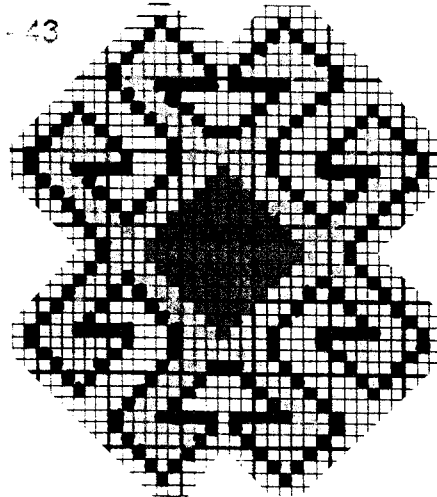
Desen - 41

Desen - 42

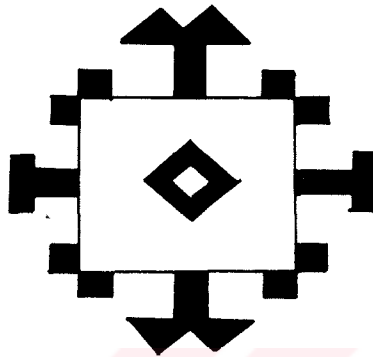
Desen - 43

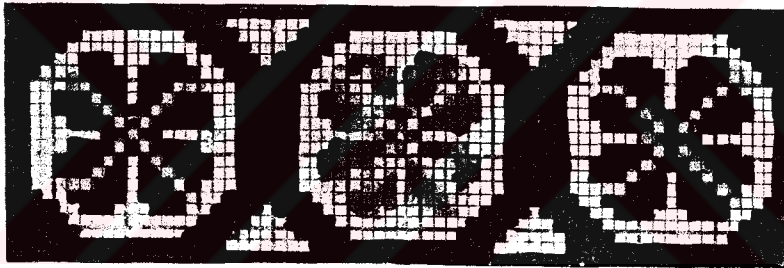
Desen - 44

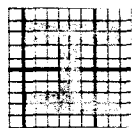
Desen - 45

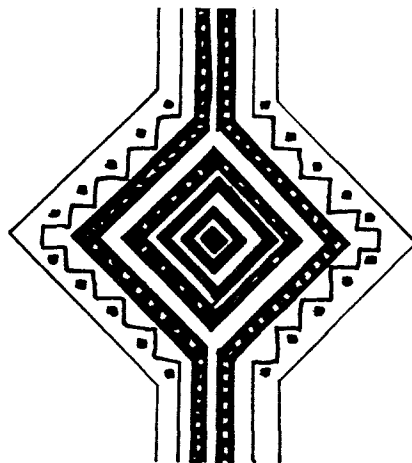
Desen - 46

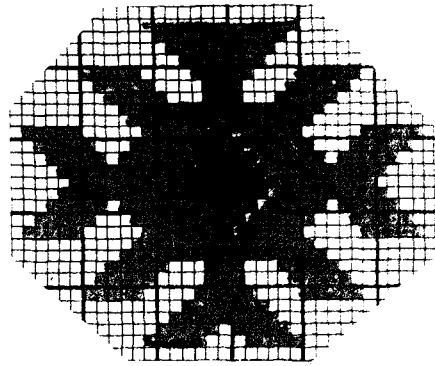
Desen - 47

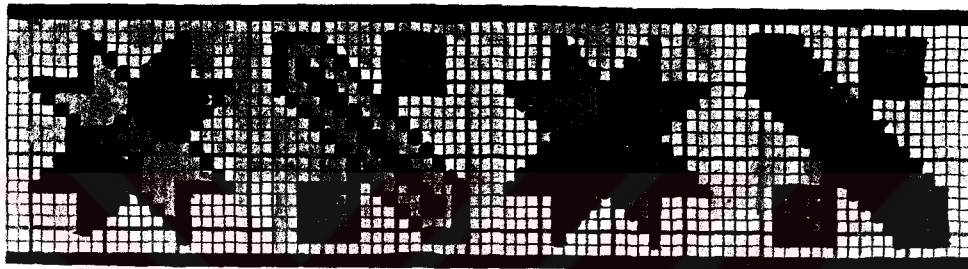
Desen - 48

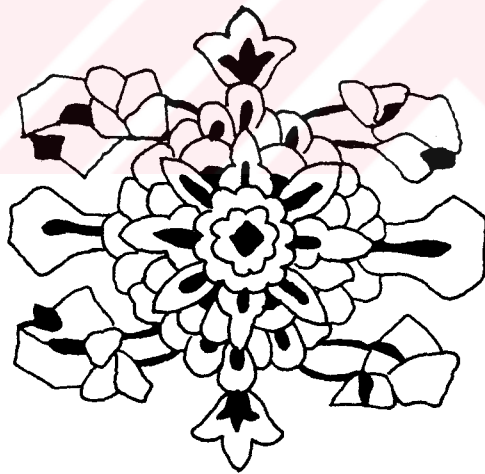
Desen - 49

Desen - 50

Desen - 51

Desen - 52

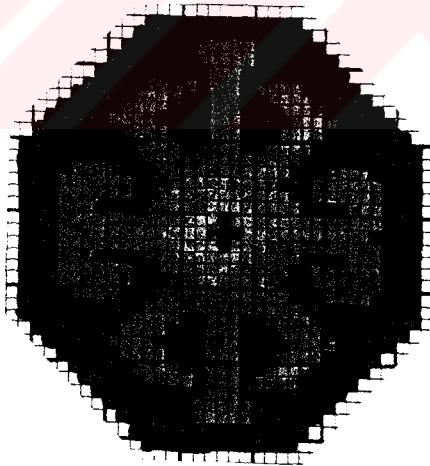
Desen - 53

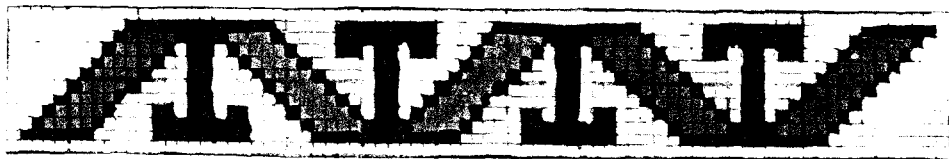
Desen - 54

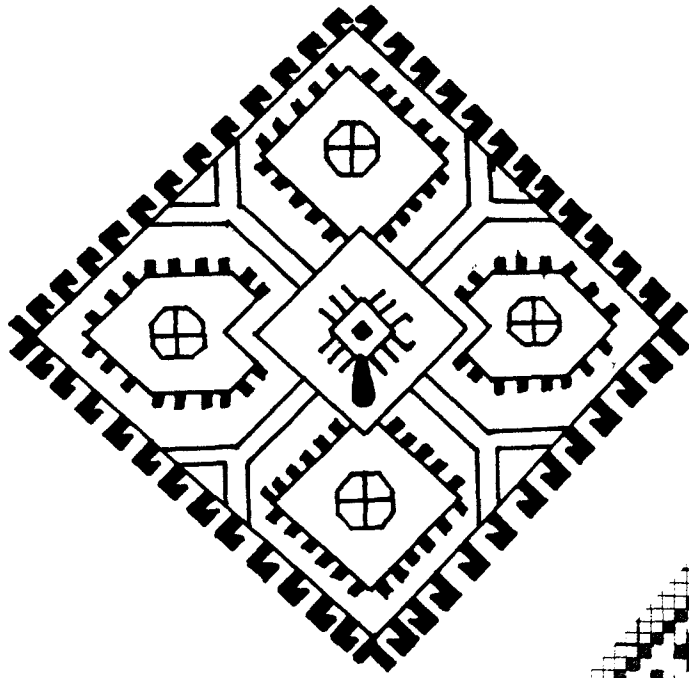
Desen - 55

Desen - 56

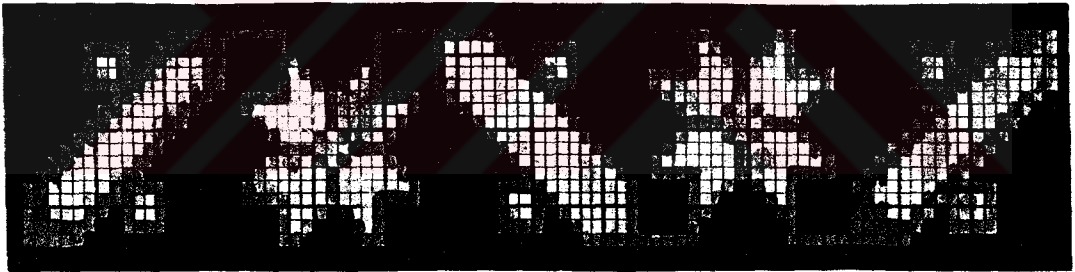
Desen - 57

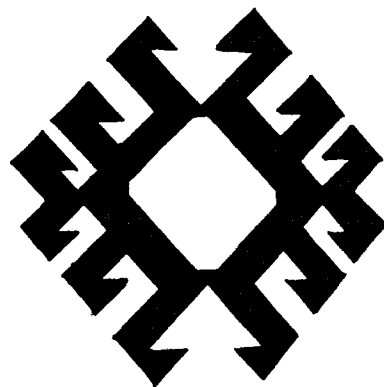
Desen - 58

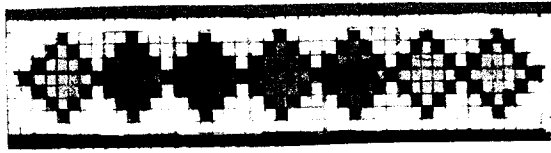
Desen - 59

Desen - 60

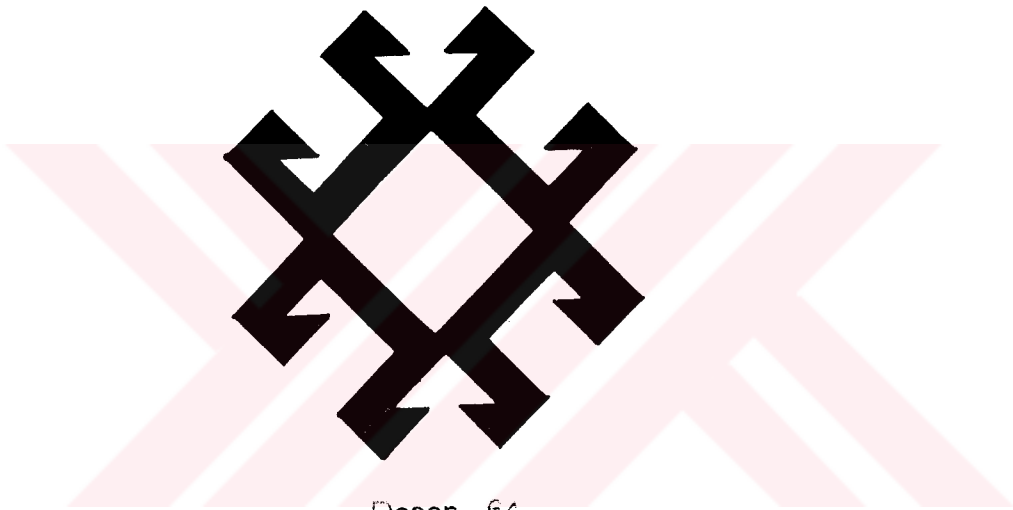
Desen - 61

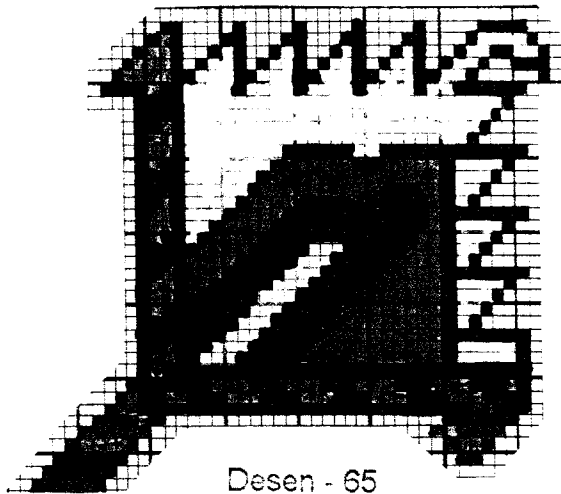
Desen - 62

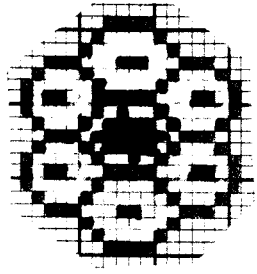
Desen - 63

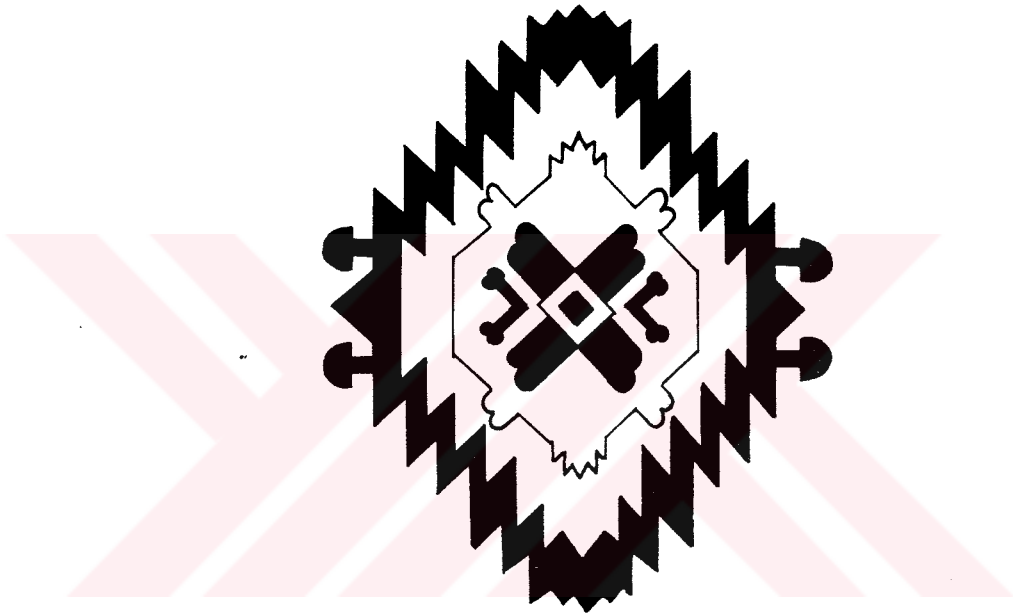
Desen - 64

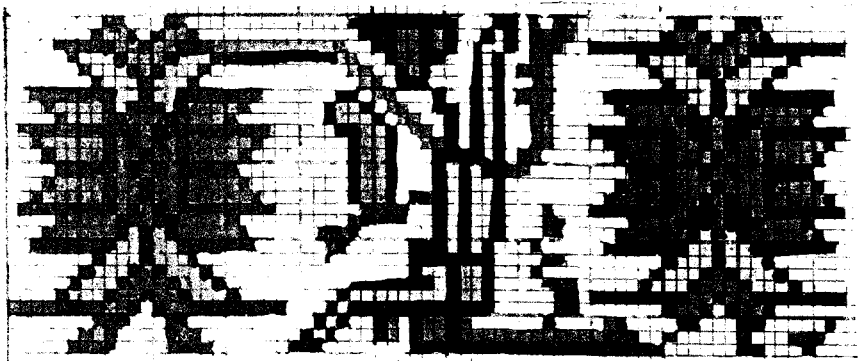
Desen - 65

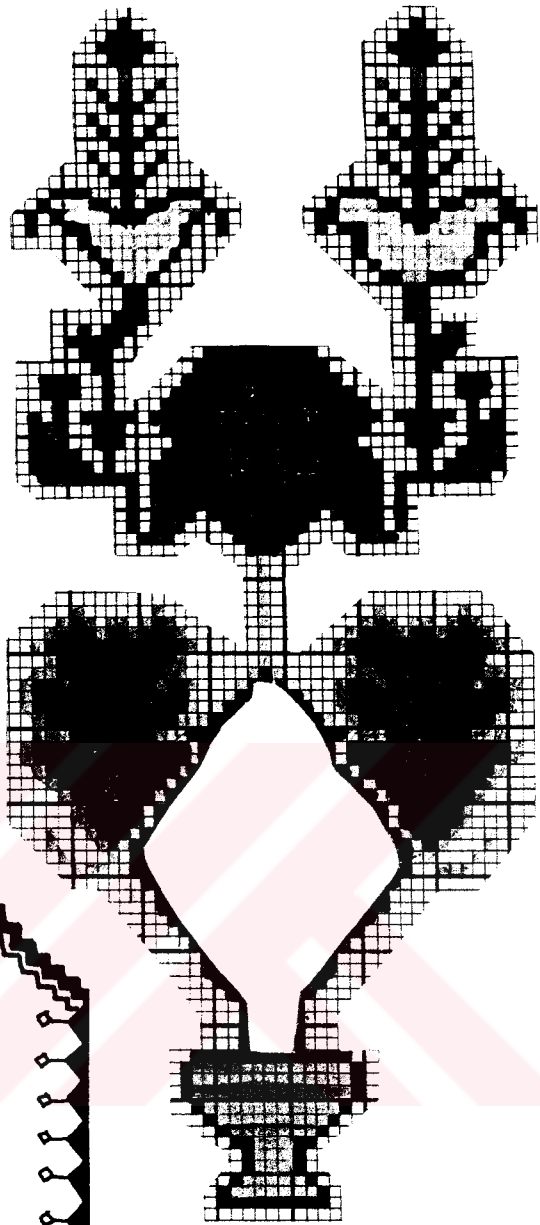
Desen - 66

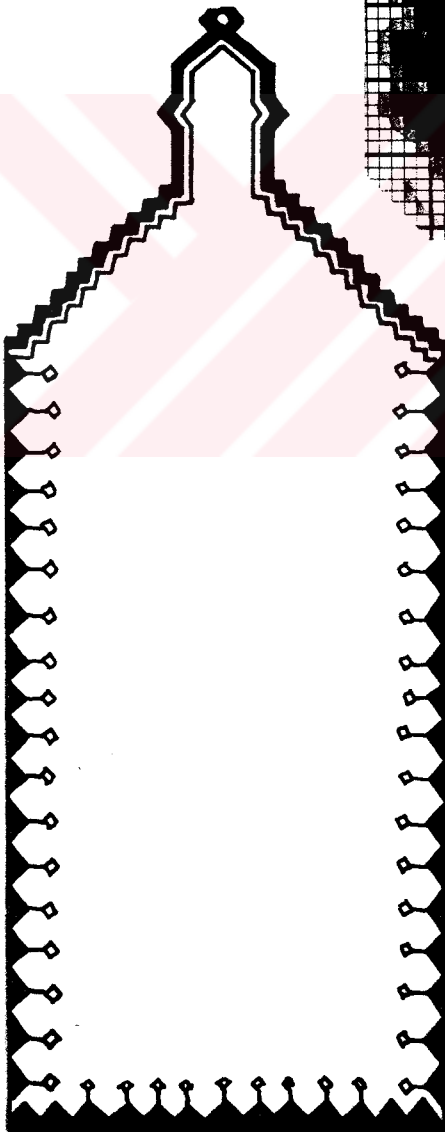
Desen - 67

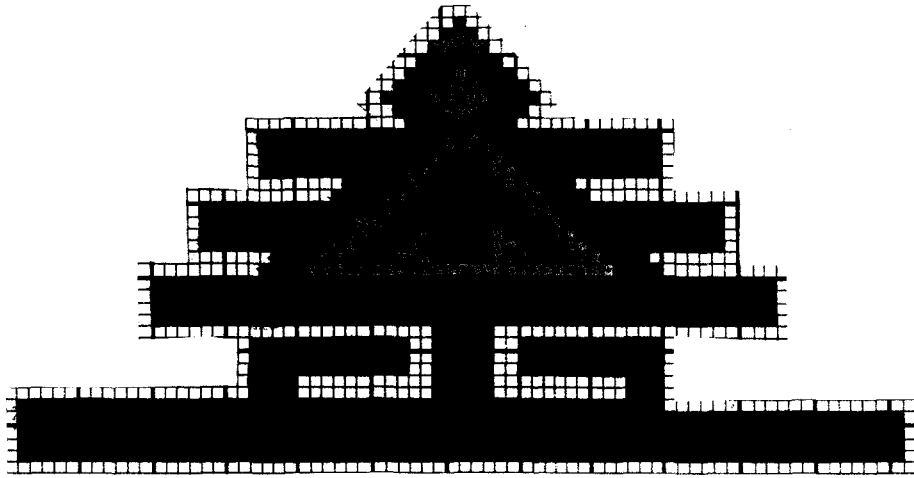
Desen - 68

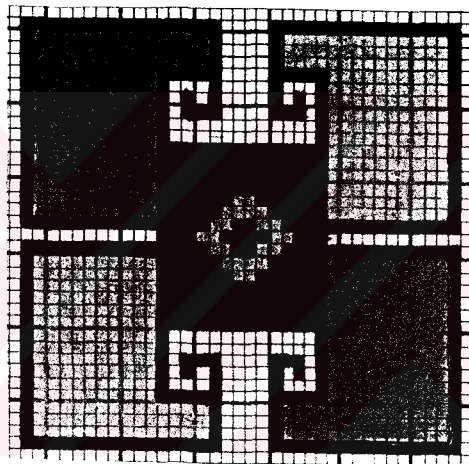
Desen - 69

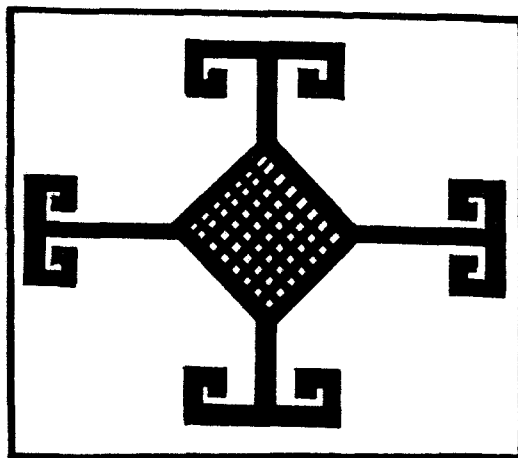
Desen - 70

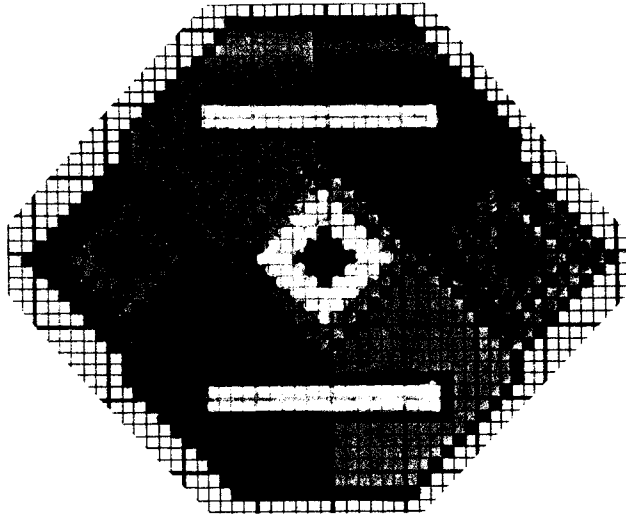
Desen - 71

Desen - 72

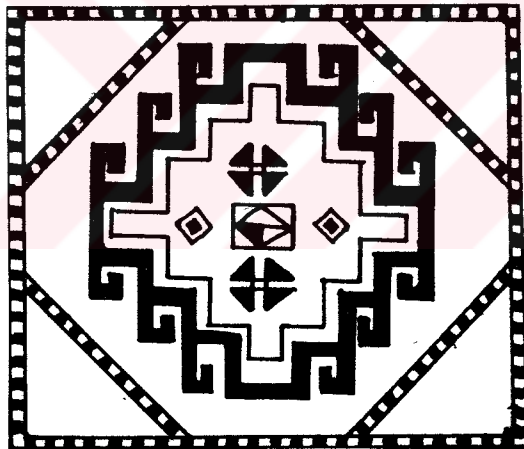
Desen - 73

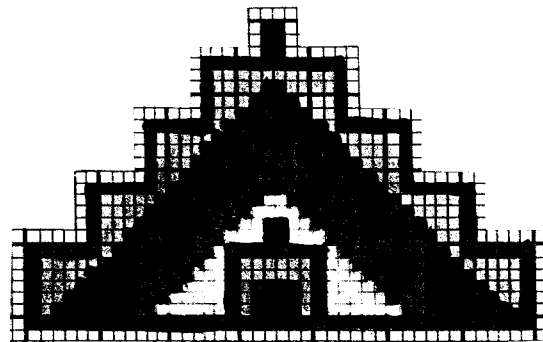
Desen - 74

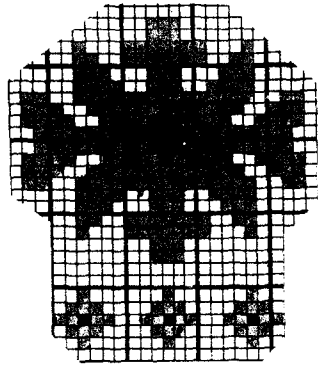
Desen - 75

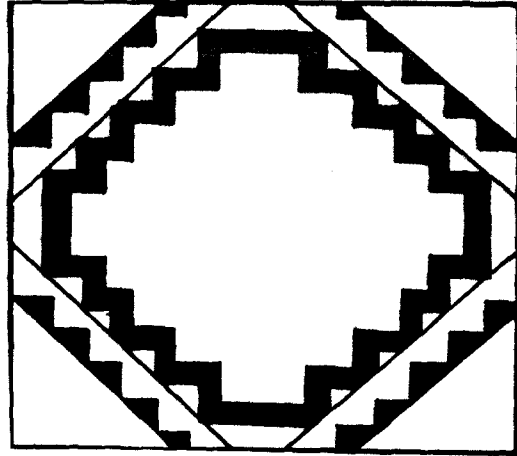
Desen - 76

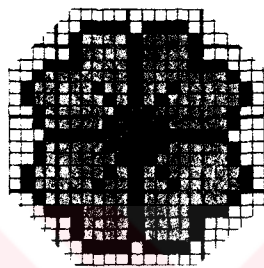
Desen - 77

Desen - 78

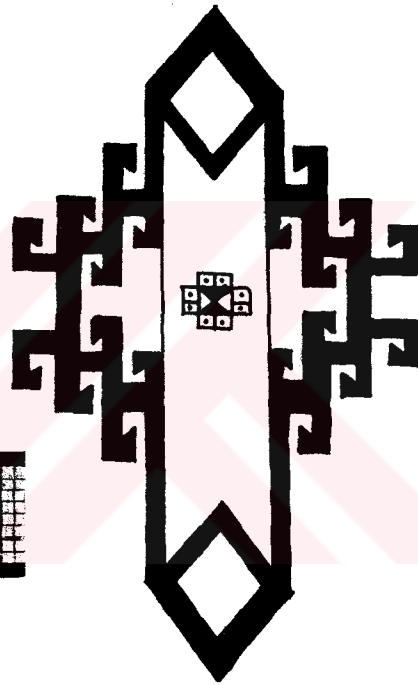
Desen - 79

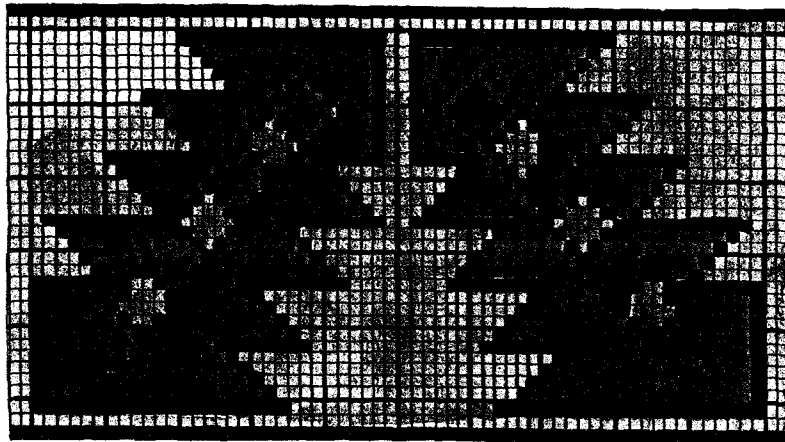
Desen - 80

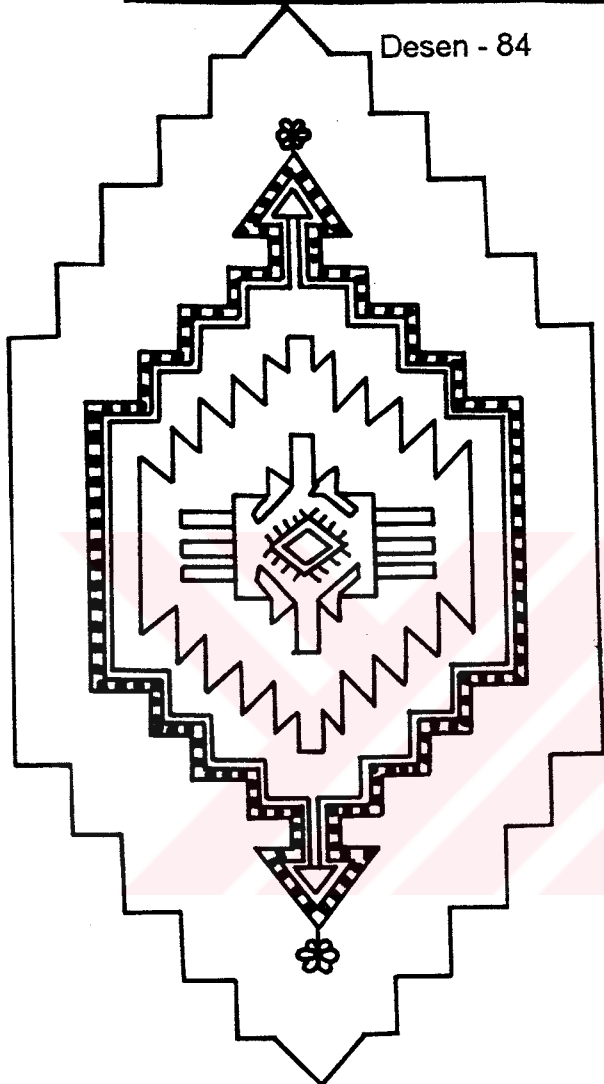
Desen - 81

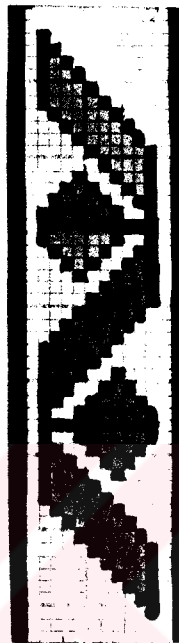
Desen - 82

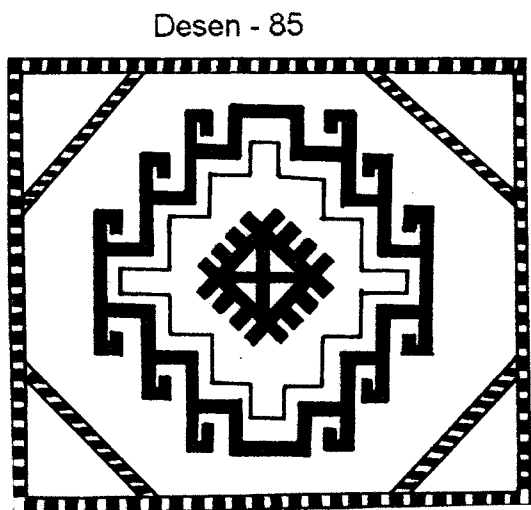
Desen - 83

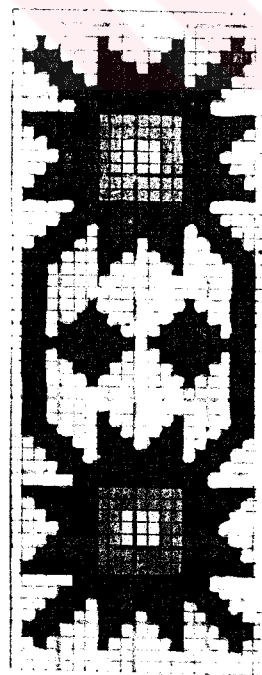
Desen - 84

Desen - 86

Desen - 85

Desen - 87

Desen - 88

SONUÇ

Erzurum Müzesi'nde bulunan ve tez konusu olarak seçilen dokumalar, ilginç örneklere ve çeşitliliğe sahiptirler. Halı, seccade, heybe, yastık gibi düğümlü dokumalarla, düz dokuma tekniğinde yapılmış yaygı, heybe, yastık ve beşik örneklerine de rastlanmıştır.

Toplam 32 parçadan oluşan dokumaların 15 adeti düğümlü, 17 adeti düz dokumadır. Dokumalardan XIX. yüzyılın altındaki örneğe rastlanmamıştır.

Düğümlü dokumalarda teknik olarak çok sık dokunmuş örneklere rastlanmamıştır. Dm^2 'ye düşen düğüm sayısı 520 ile 2025 arasındadır. Tüm örnekler Türk-Gördes düğümüyle dokunmuşlardır.

Atkı ve çözgüler çift bükümlü koyun yünündendir. Bazı örneklerin düğümleri sert, bazılarının da yumuşaktır.

Düz dokumalarda kullanılan atkı ve çözgü de çift bükümlü koyun yünündendir. Yalnız cicim tekniğinde dokunmuş bir yastığın atkı ipi, keçi kılındandır. Bu dokuma ağır, sert ve parlak renklere sahiptir.

Dokumalarda kullanılan yünlerin boyalarının doğal mı yoksa kimyasal mı olduğu tesbit edilememiştir.

Dokumaların teknik özelliklerinin yanında önemli bir husus renk, motif ve kompozisyon özellikleridir. Motiflerin oluşturduğu kompozisyonlar, dokumanın hangi yöreye ait olduğunu bize göstermiştir. Elibelinde, akrep, baklava, kandil, ibrik, rumi, rozet çiçekleri, palmet, çakmak, çengel, elma şakı gibi motifler dokumaların çoğunda görülen ortak motiflerdir.

Yılların ötesinden, Orta Asya'dan gelen çeşitli gelenek ve kültür ortaklığı, doğu'dan batı'ya Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşamış ve günümüze kadar gelmiştir.

Bu ortak özellikler bölge bölge değişen ve benzeşen motifler ortaya koymuştur. Doğu illerimizde görülen bir motif, Anadolu'nun başka bölgelerinde de görülmüştür. Bölge etkileşimi motifleri daha da zenginleştirmiştir.

Erzurum'un Sivas, Kars, Ağrı, Erzincan, Bingöl gibi illerle, Karabağ, Tiflis, Şemahı, Bakü, Tebriz, Gence gibi dokumacılık merkezlerine yakınlığı kültür alışverişinin ve etkileşimin kuvvetlendirici sebeplerinin başında gelmiştir. Müze'de incelenen dokumaların bu durumunda Erzurum'un bölge itibarıyla oynadığı rolü açıkça ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

- Acar, Belkıs (Balpınar); Kilim, Cicim, Zili, Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları, Eren Yayın., İst., 1982, 110. s.
- Aldoğan, Ayşen; "Doğu Yöresi Kilimleri ", Sanat Dünyamız, Yapı Kredi Yay., yıl 12, Sayı 35, 1986, s. 29-35.
- Allane, Lee; Oriental Rugs a Buyers Guide, Thames and Hudsan Ltd., London, 1988,134. s.
- Arlı, Mustafa; "Doğal Bitkisel Boyalarla Boyama Yöntemleri Üzerine Düşünceler", II.Ulusal El San. Semp., 19-20 Kasım İzmir, 1982, s. 15-23.
- Arseven, Celal Esat; Türk Sanatı, Cem Yay., İst., 1973
----- "Halı" Maddesi, Sanat Ans. M.E.Basımevi, C.2, Fasikül VII, İst., 1983.
- Aslanapa, Oktay- Durul, Yusuf; Selçuklu HalılarıAk Yay., Türk Süsleme Sanatları Serisi, 2.yıl, , İst., 1973, 93. s.
- Aslanapa, Oktay; "Selçuklu ve Osmanlı Halıları", Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İst., 1993, s. 342-357.
- Türk Halı Sanatının Bin Yılı, İst., Eren Yayın., 1978, 235. s.
- Aytaç, Çetin; El Dokumacılığı, M.E.B. Yay., Ank., 1989, 230. s.
- Bayraktaroğlu, Suzan;"Çanakkale Halıları", Vakıflar Dergisi, Sayı 19, Ank., 1985, s. 237-260.
- "Sumak Dokumaları" Kültür ve Sanat, Eylül, İş Bank. Yay., Sayı 11, Ank., 1991, s. 40-44.
- Bilgin, Fatma Ülkü; "Saf Seccadeler", Kültür ve Sanat Dergisi, Kültür Bak. Yay., Sayı 6, Haziran, Ank., 1977, s. 47-57
- Manisa Yöresi Halıları Sergisi, Manisa Valiliği Kültür ve Turizm Müd., 23-28 Haziran, Manisa, 1986, 26. s.
- Caferoğlu, Ahmet; " İrankavimleri" Türk Kavimleri, Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay. Seri III, Sayı A 13, Ank. 1983, s. 30-35
- Diyarbakırlı, Nejat; "İlk Türk Halısı" I. Uluslararası Türk Folklor Kong. Bil., Cilt 5, Ank., 1977, s. 262-276.
- "İslamiyetten Önce Türk Sanatı" Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, İş Ban. Yay., Ank. 1994, s. 1-64.

- Hun Sanatı, Millî Eğitim Basımevi, İst. 1972, 232. s.
- Durul, Yusuf; Anadolu Kilimlerinden Örnekler, Akbank Yay., İst. 1985,
55 s.
- Yörük Kilimleri, Niğde Yöresi, Ak Yay., İst. 1977, 63 s.
- Erberk, Güran; Anadolu Motifleri Sergisi, Alman Kültür Mer., 18
Haziran- 5 Temmuz İzmir, 1986, 46 s.
- Erdmann, Kurt; Der Türkisch Teppich Des 15. Jahrhunderts, 15.
Asır Türk Halısı, Türkçesi H. Taner, İst. Üni. Ed.Fak.
Yay. İst. 1957, 134 s.
- Ettinghausen, Richard; "Halı" maddesi, İst. İslam Ans. Cilt V, 1950.
- Gönül, Macide; "Eski Türk Halılarında Dokuma Tekniği" II. Ulusal El
San.Semp., 18-20 Kasım, İzmir, 1982, s. 148-182.
- Görgünay, Neriman; Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve
Desenleri, Tarım Orman ve Köy İşleri Bak. Teş. ve Des.
Gen. Müd. Yay. Ank. 1984, 48 s.
- Doğu Yöresi Halıları, İş Bank. Yay. Ank. 1976,150 s.
- Gündoğdu, Hamza; "Erzurumdan Bir Grup Dokuma" I. Uluslararası
Türk Halı Kong., İst., 7-14 Ekim 1984 (Kongrede sunulmuş
yayınlanmamış tebliğ),11 s.
- Güngör, Hulusi; Türk Halıları, Keskin Color Basımevi, Cilt I, İst. 1984,
112 s.
- Harmancıoğlu, Mustafa; Türkiyede Bulunan Önemli Bitki
Boyalarından Elde Olunan Renklerin Çeşitli Müessirlere
Karşı Yün Üzerinde Haslık Dereceleri, A.Ü. Ziraat Fak.
Yay. NO: 77/41, Ank., 1955, 205 s.
- Haack, Hermann; Doğu Halıları (Çev.:Neriman Girişken),
A.Ü.Yay., Ank., 1975, 62 s.
- Kayıpmaz, Naciye- Fahrettin; "Sivas Yastık Halıları" Kültür ve Sanat,
Sayı: 20, Aralık , Ank. 1993, s. 60-63.
- "Ender Özellikte İki Türk Halısı" Kültür ve Sanat, Yıl:3,
Sayı 10, Haziran, İst. 1991, s. 75-79.
- Kerimov, Latif; Azerbeycan Halçası, Azerbaijan Carpet, Baki Yazıcı,
1985,236 s.
- Kırzioğlu, Neriman (Görgünay); Altaylardan Tuna Boyuna Türk
Dünyasında Ortak Motifler, Türksoy Yay., Ank. 1995, 171 s.

- Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve
Giysileri, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma
Vakfı Yay., Ank. 1994,76 s.
- Mellaart, James; Excavations at Çatalhöyük, 1962, Anatolian Studies,
Vol, XIII, Ank., 1963, 150 s.
- Ölçer, Nazan; "Kilim Sanatı" Geleneksel Türk Sanatları, Kültür
Bakanlığı Yay. İst. 1995, s. 139-148.
- Türk İslam Eserleri Müzesi Kilimleri, Eren Yayın., İst. 1988,
206 s.
- Öney, Gönül; "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Türk Halı
Sanatı", B.B.B., Yıl 10, Sayı 6, İzmir, 1985, s. 12-15.
- "Halı", Beylikler Devri Sanatı, ank., T.T.K.Yay. 1989,s.
51-54.
- ; "Halı Sanatı" Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El
Sanatları, Ank., İş Bank. Yay., s. 125-132 .
- Özay, Sühendan;"Topestry Sanatı" Antik Dekor Dergisi, Sayı 29,
Yıl, İst., 1995, s. 778.
- Öztürk, İsmail; "Ege Bölgesi Halıcılığının Demirci ve Gördes
Örneğinde Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi, III.
Milletlerarası Türk Folklor Kong. Bil. Sayı 24, 1987, s. 313-
325.
- Öztürk, Yeşim; Balıkesir Sındırgı Yöresi Yağcıbedir Halıları,
T.T.K. Basımevi, Ank., 1992, s. 123.
- Pekin, Ersu; "Yörüklerde Yük Çulu" Kültür ve Sanat, Sayı 4,
Haziran, İst., 1976, s. 122-137.
- Pelit, Türkan; "16. 17. yüzyıl Osmanlı Saray Üslubunda Desenli İki
Kilim" Antika Dergisi, Sayı 13, Nisan, İst., 1986, s. 6-9.
- Serfiraz, Aliye; "Batı'da Yeni Bir Tutku, Türk Kilimleri", Antika Dergisi,
Sayı 6, Eylül 1985, s. 27-35.
- Sümer, Faruk; Oğuzlar (Türkmenler)Tarihleri Boy Teşkilatı
Destanları;İst.,1981, 53 s.
- T.C. Kültür ve Turizm Bak. Eski Eserler ve Müzeler Gen. Müd.
Erzurum Müzesi Tanıtım Broşürü, İş Bank. Basımevi,
Ank., 1984

T.C.Sanayi ve Ticaret Bak. Küçük San. Sanayi Bölgeleri ve Siteleri
Gen. Müd. Bitkilerden Elde Edilen Boyalarla Yün İplerinin
Boyanması, Ank., 1991, 167 s.

Turkish Handwoven Carpets; Ank. Republic of Turkey Ministry
Culture, Catalog No 2, Code 0240.

----- Ank. Republic of Turkey Ministry Culture, Catalog No 5,
Code 0535

----- Ank. Republic of Turkey Ministry Culture, Catalog No 1,
Code 0232.

Tutaman, Necdet; Bitkisel Boyalarla Yünlerin Boyanması, Tarım
Bak. Ziraat İşleri Gen. Müd. Yay., Ank., 1973.

Unutmaz, İrfan; "Konya Koyunoğlu Müzesi'ndeki Obruk ve Kilimler",
Antika Dergisi, Sayı 34, Şubat , İst.,1988, s. 39-44.

Yandımata, Figen; "Halı Teknolojisi", I. Ulusal El San. Semp.
18-21 Kasım, İzmir, 1981, s. 422-440.

Yetkin, Şerare; "Türk Halı Sanatı", Başlangıcından Bugüne Türk
Sanatı, İş Bank. Yay. Ank., 1994, s. 311-328.

----- " Türk Halı Sanatının Tarihi Akışı İçindeki Gelişmesi ", I.
Milletlerarası Türk Halı Kong., Sanat Çevresi Özel Sayı 2,
Ekim 1984, s. 8 -9.

----- Türk Halı Sanatı, İş Bank. Yay., Ank., 1991, 225 s.

ÖZGEÇMİŞ

Hurisel Hatipoğlu, 1968 yılında Manisa'da doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimini Manisa'da tamamladı. 1986-1987 yılında girdiği Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakóltesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Halı- Kilim-Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalından 1991 yılında mezun oldu. 1994 yılında Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakóltesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Halı-Kilim- Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalında yüksek lisans yapmaya başladı. 1994 yılından beri Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakóltesi'nde araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Ö.Ö. YÜKSEK LİSANS KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ